

Dette værk er downloadet fra Slægtsforskernes Bibliotek

Slægtsforskernes Bibliotek er en del af foreningen DIS-Danmark, Slægt & Data. Det er et special-bibliotek med værker, der er en del af vores fælles kulturarv, blandt andet omfattende slægts-, lokal- og personalhistorie.

Slægtsforskernes Bibliotek:

<http://bibliotek.dis-danmark.dk>

Foreningen DIS-Danmark, Slægt & Data:

www.slaegtogdata.dk

Bemærk, at biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. Når det drejer sig om ældre værker, hvor ophavs-retten er udløbet, kan du frit downloade og anvende PDF-filen.

Når det drejer sig om værker, som er omfattet af ophavsret, er det vigtigt at være opmærksom på, at PDF-filen kun er til rent personlig, privat brug.

HARDSYSSELS AARBOG

UDGIVET AF
HISTORISK SAMFUND
FOR RINGKØBING AMT

30. BIND

KØBENHAVN

I KOMMISSION HOS P. HAASE & SØN
1936

Redaktionsudvalg:

Fhv. Overlærer *J. Aldal*, Holstebro.

Fhv. Kontorchef *F. K. Erlang*, Ringkøbing.

Museumsforstander *H. P. Hansen*, Herning.

INDHOLD

	Side
Arkivar Johan Hvidtfeldt: Holstebro Markeder i ældre Tid	1
Arkivar Johan Hvidtfeldt: En mærkelig Præsteskabne	14
Pastor emer. Erh. Qvistgaard: Register paa Præsternes Navne udi N. Omme og Breininge Sogne.....	20
Godsejer A. Tang Barfod: Nørre Wosborg og dens Ejere gennem 600 Aar	27
Lærer C. A. Søgaard: En Præstesøn fra Stauning.....	67
Lærer Esbern Jespersen: Vind Præstegaard	72
Forfatter Aug. F. Schmidt: Folkeliv og Folketro fra Aulum. Af Kristiane Olesens Optegnelser	86
Pens. Lærer J. Gr. Pinholt: Erindringer fra 1864. (Efter Med- delelser af Tømrermester Eskild Beck).....	121
Historisk Samfund i 1936	144
Navne- og Sagliste	147
Oversigt over Indholdet af Hardsyssels Aarbøger I—XXX.	151
Regnskab for 1935.....	161

HOLSTEBRO MARKEDER I ÆLDRE TID *)

Af Arkivar Johan Hvidtfeldt.

Næsten alle danske købstæder skylder handelen deres oprindelse, i byen solgte bønderne deres overproduktion og købte deres fornødenheder, dem de ikke selv kunde producere. De fleste købstæder ligger enten ved havet, især inde i fjorden, eller hvor flere kommunikationsaarer har krydset hinanden, f. eks. Viborg eller Holstebro.

Købmændene eller skipperne i søbyerne kom ofte viden om paa deres handelsfarer, mangt et fremmed land lærte de at kende. Men købmændene fra byerne inde i landet var heller ikke hjemmefødninger, ofte møder vi dem paa vandringer med deres handelsvarer langt borte fra hjemstavnen, dette gælder ogsaa holstebroborgerne: 1484—85 passerer saaledes en række købmænd fra denne by det betydningsfulde toldsted i Gottorp, næsten alle med heste, enkelte ogsaa med vogne eller kramfæde med købmændsvarer,¹⁾ og 100 aar senere kom ikke mindre end 27 folk derfra gen-

*) Efter at denne artikel var skrevet, er jeg blevet opmærksom paa, at hr. overlærer J. Aldal i et arbejde om »Holstebros Historie«, som han haaber at faa afsluttet og udgivet, har behandlet det samme emne. Da der selvfølgelig er forskelligheder i de to arbejder, har jeg dog ment det forsvarligt at lade nærværende artikel blive trykt, men benytter lejligheden til at pointere, at hverken hr. Aldal eller jeg har kendt hinandens fremstillinger, før efter at vore respektive arbejder var skrevet.

¹⁾ Danske Magazin 6. række 6. bind 337 ff.

nem det samme toldsted.¹⁾ Ogsaa Ribe toldregnskaberne fra 1567–69 viser, at et stort antal af dem med en række forskellige varer har besøgt denne by.²⁾ Endnu saa sent som i 1712 omtales et paafaldende stort antal af dem i Haderslev toldregnskab.³⁾ Ogsaa paa de forskellige markeder mødte de frem med deres varer; i 1613–14 var der saaledes paa st. hansmarkedet i Vestervig ved det gamle Vestervig kloster syv og paa st. olafsmarkedet sammesteds ni handlende fra Holstebro.⁴⁾

Det, som disse omvandrende købmænd især interesserede sig for, var kvæghandelen, først og fremmest hestehandelen, vi saa, hvorledes holstebroborgerne i 1484–85 førte en del heste gennem Gottorp toldstedet, i 1592 udfører de gennem det samme toldsted 118 øxne.⁵⁾ I Ribe toldregnskaberne fra Christian den andens tid møder vi ogsaa en del af dem som øxne og hesteeksportører, og i de enkelte Ribe toldregnskaber, vi har bevaret fra det 16. og 17. aarhundrede, gør nogenlunde det samme sig gældende; endog over til det andet eksportsted Kolding naaede de.⁶⁾

Men ogsaa hjemme i Holstebro fandt der paa de aarlige markeder en ret livlig omsætning sted, ogsaa her lærte holstebroborgerne de fremmede at kende; thi viden fra kom købmænd, kræmmere og prangere

¹⁾ A. Jürgens: Zur Schleswig-Holsteinischen Handelsgeschichte des 16. und 17. Jahrhunderts 290.

²⁾ Jyske toldregnskaber: Randers-Viborg 1568–1660. Reg. 108 b. 222–25 (i Rigsarkivet, hvor ogsaa det senere citerede arkivmateriale findes).

³⁾ Haderslebener Zollrechnungen pro 1710 & 1712.

⁴⁾ Vestervig lensregnskaber.

⁵⁾ Jürgens: anf. sted 288.

⁶⁾ Kolding og Ribe toldregnskaber 1518–20, 24; William Christensen: Dronning Christines Hofholdningsregnskaber 416.

for her at købe og sælge. Markederne spillede en stor rolle i datiden, hvor næringslivet var lagt i faste baand, og omsætningen i det væsentlige var begrænset til byerne. Regeringen vilde paa denne maade først og fremmest støtte byerne, men ogsaa lette opkrævningen af told og andre afgifter. Man forstaar under disse omstændigheder, at byerne var ivrige efter at faa ret til at holde saa mange af dem som muligt.

Allerede saa langt tilbage som i 1345 omtales et marked i Holstebro omkring midfastetide,¹⁾ og et par hundrede aar senere ser vi st. hansmarkedet nævnt mellem de 5 markeder i Jylland, som ved Christian den tredies københavnske reces af 1540 fik lov at bestaa.²⁾ 12 aar efter, da Holstebro byret udstedtes, anerkendtes dog tre markeder i byen: Midfastesøndag, st. hansdag (24. juni) og st. olufsdag (29. juli).³⁾

Paa markederne kom folk viden fra, f. eks. ved vi, at der i 1574 var mindst 11 folk fra Ribe til marked i Holstebro, og 1585 mødte mindst 4 skomagere, 1589 mindst 3 tøffelmagere, 1599 mindst 4 kræmmere fra Ribe frem paa de samme markeder.⁴⁾

Markederne var utvivlsomt af den største betydning for byen, og derfor vaagede man saa meget desto ivrigere over, at der ikke blev handlet uden for byerne, før markederne begyndte, drevet forprang, som det hed. Let var det ikke at forhindre dette, den, der købte først, købte bedst. Gang paa gang klagede byen til regeringen, i 1569 udstedtes saaledes et forbudsbrev imod forprang med trusel om konfiskation af varerne

¹⁾ Erslev: Repertorium I nr. 2038, p. 336.

²⁾ Kolderup-Rosenvinge: Gamle danske Love IV 201.

³⁾ Jyske Samlinger 10. Bind 182 f.; senere blev st. olufsdagsmarkedet dog ikke holdt den 29. juli, men paa st. Margretedag den 13. juli.

⁴⁾ J. Kinch: Ribe Bys Historie og Beskrivelse II 844.

i tilfælde af overtrædelse, og gang paa gang maatte dette brev læses paa Holstebro raadhus og byting, en enkelt gang endog paa Viborg snapslandsting og Hjerm herredsting.¹⁾ Men lige meget hjalp det, og 1614 udstedte regeringen atter et forbudsbrev med nøjagtig angivelse af, naar de tre markeder skulde holdes.²⁾

Det synes særligt at være paa midfastemarkedet, at det var galt, og derfor blev det i 1632 efter ansøgning fra borgmester og raad bevilget, at dette marked skulde holdes 3. februar, eller om der i forvejen holdtes markeder paa denne dag, den næste »søgne« derefter.³⁾ Senere i 1680 blev denne dato atter forandret til 25. januar.⁴⁾

Men heller ikke dette hjalp, og omkring 1641 indsendtes følgende ansøgning til kongen:

Stormægtigste, højbaarne fyrste,
allernaadigste herre og konge.

Eftersom eders kongelige majestæt naadigst har undt og bevilget borgerskabet at maa holdes tre markeder om aaret her udi eders majestæts købstad Holstebro, som er st. hansdag midsommer, st. olufsdag og den 3. februar, som er andendagen efter Kyndelmisse, hvoraf de to sidste, nemlig st. olufsdag og Kyndelmisse, ganske uskikkelig og fortrædelig holdes paa landsbyerne og ude paa marken saavel som paa andre ulovlige steder af dem, som sælger og køber heste,

¹⁾ Hardsyssels Aarvog 1923 46 ff, V. A. Secher: Corpus Constitutionum Daniæ I 389 f.

²⁾ Secher: anf. sted III 418 f.

³⁾ Sammesteds IV 574 f.

⁴⁾ L. Fogtmann: Kongelige Rescripter, Resolutioner og Collegialbreve II 162; kopi findes i købstadregnskabet som bilag til antegnelserne 1694—1701.

hopper, foler og plage, af den aarsag de forbydes at gøre marked førend rette paabuden markedsdag, under den pine og straf, højbemeldte eders majestæts forordning og aabne breve om formelder. Da efterdi samme markeder med forskrevne heste, hopper, foler og plage vel 14 dage og undertiden mere for tiden af saadanne modvillige forhærdeligen og uskikkeligen holdes og begaas os fattige folk her udi byen saavel adelen, den gemene mand, købmænd, kræmmere og andre, som besøger forskrevne markeder med deres varer, til mærkelig stor skade, er vi underdanigst og ydmygeligen begærende eders kongelige majestæt vilde paalægge en lille told, nemlig en skilling eller to paa hver hest, hoppe, fole og plag, som nogen købte her udi Holstebro marked, halvparten til eders kongelige majestæt og halvparten til byen, paa det forskrevne uskikkelighed og fortrødenhed en gang for alle maatte blive afskaffet og forskrevne markeder til sine gode vel bestemte tider kunde holdes, som før er rørt, og hvo som helst, der kunde blive »andrebet« (d. v. s. antruffet) med heste, hopper, foler og plage og ikke havde toldseddel af Holstebro, at de havde købt dem til rette markedstid, da forskrevne heste, hopper, foler og plage, de havde med at fare, at være forbrudt til eders majestæt. Vi forventer herpaa igen et naadigst svar, ønskende eders kongelige majestæt et fredeligt og langvarende regimente under guds høje beskærmelse. Af Holstebro den. Eders kongelige majestæts underdanigste og troskyldigste tjener.

Borgmester og raad samt menige borgerskabet
i Holstebro.

Som reglen var i lignende tilfælde, sendtes ansøgningen til lensmanden, i dette tilfælde Malte Jul til

Gjesinggaard, lensmand over Bøvling len, og denne anbefalede andragendet, idet han mente, at »disse markeders uskikkelighed« kunde afhjælpes ved det af borgmester, raad og menighed foreslaaede middel.¹⁾ Den 22. oktober 1641 udstedtes saa det kongelige brev, som forordnede, at der »... af hver hest, hoppe, fole og plag, som i forskrevne Holstebro markeder af nogen købes, skal udgives 4 skilling danske, hvoraf halvdelen os skal føres til regnskab, og den anden halve part har vi byen bevilget og maa nyde, og dersom nogen bliver »andrefte« med heste, hopper, foler og plage og ikke har toldseddel af forskrevne Holstebro, at de har købt dem til rette markeds tid, da skal forskrevne heste, hopper, foler og plage være til os forbrudt.«²⁾

I byretten hed det, at naar fremmede folk kom agende til byen, var de ikke pligtige at betale »tørrefortning« (d. v. s. afgift af de varer, som de førte til torvet) mere end en gang om aaret.³⁾ Denne afgift er maaske den samme, som senere betaltes til byfogden, og som i byfogedregnskaberne⁴⁾ til stadighed findes omtalt som »markedstold«, i 1618–19 betaltes der 14 skilling »om st. hansdag midsommer«, 17 skilling »om st. wolsdags marked« og 19 skilling »om midfastemarked«; af de senere regnskaber erfarer vi, hvilke varer der især var tale om: hjul, trævarer, lerkar, kul og fisk. I 1668 betaltes der 2 skilling af hver vogn

¹⁾ Indkomne breve til danske kancelli ad 1641 ²²/₁₀ (brevets dato mangler).

²⁾ Secher: anf. sted V 92.

³⁾ Jyske samlinger X 180.

⁴⁾ Byfogedregnskaberne før 1660 findes i pakken: Byfogedregnskaber: Hjørring-Mariager 1597–1660. Reg. 108 b. 191–95. Efter 1660 findes særlige pakker med Holstebros købstadregnskaber.

og af 12 par hjul. Afgiften har sikkert været den samme tidligere, saa noget stort antal vogne har der næppe været paa markederne i 1618–19; senere er tallet dog stigende; i 1646–49 var indtægten saaledes paa de tre markeder:

	1646	1647	1648	1649
Kyndelmissemarked	28 sk.	26 sk.	19 sk.	15 sk.
St. hansdagsmarked	33 „	42 „	19 „	23 „
St. olufdagsmarked	49 „	51 „	56 „	37 „

Efter 1660 ligger beløbene en del højere; allerede i 1669, det første aar, hvorfra vi har regnskaberne bevaret, var indtægten paa kyndelmissemarkedet 100 skilling og i 1675 endda 180 skilling. Ogsaa de to andre markeder var ret godt besøgt, i 1673 kom der omkring 175 skilling ind paa hvert marked. Men i de følgende aar begynder nedgangen, som især tager fart fra 1680, fra hvilket aar ogsaa indtægterne af kyndelmissemarkedet standser, hvilket maaske hænger sammen med, at dette marked, som nævnt, i dette aar blev henlagt til 25. januar, medens det tidligere havde været den 3. februar.¹⁾ Tallene fra de to markeder efter 1680 er ejendommelige ved at være næsten uforanderlige fra aar til aar, hvilket kunde tyde paa, at man ikke har været alt for nøjagtig ved opkrævnings af afgifterne, som i 1690 pludselig uden nogen paaviselig grund helt holder op.

Gennemsnitstallene for tiaarene 1670–79 og 1680–89 er saaledes:

	1670–79	1680–89
Kyndelmissemarked	101 sk.	intet
St. hansdagsmarked	126 „	70 sk.
St. olufdagsmarked	118 „	67 „

¹⁾ I 1683 ff. tales der dog atter i byfogedregnskaberne om kyndelmissemarkedet. Allerede tidligere var det ofte, som man vil se af det følgende, blevet holdt sidst i januar.

Danmark:	1646 24/1	1646 13/7	1647 2/2	1647 14/7	1648 20/1	1648 13/7	1649 27/1	1649 13/7	1650 2/2	Ialt	Antal mænd
Fløjstrup (Vindelev sogn, Nørvang h.)					3					3	1
Grejs (sogn i Nørvang herred)					14					14	3
København					8					8	1
»Refsgaard« ved Kolding ¹⁾	4		3							7	2
Ribe				6						6	1
Tømmerby (Sneum sogn, Skast h.) ²⁾ .	11									11	2
Varde		2								2	1
V. Ørum (Sindbjærg sogn, Nørvang h.)				3						3	1
Vindelev (sogn i Nørvang herred) . . .					4					4	1
Danmark ialt	15	2	3	9	29					58	13

Slesvig:											
Allerup (Toftlund s., N. Rangstrup h.)		8								8	1
Bargum og Vester Bargum (nu Bjerrum i Bredsted amt)	40	77	35					14		166	12
Bosbøl (Klægsbøl sogn, Kjær herred).		11	7	32	11	11	10	13	13	108	4
Brarup (S. eller N. Brarup s. i Gott. a.)		12					13			25	1
Bredsted (sogn og amt)						20				20	1
Darren (Ervde sogn, Hütten amt)	3			6						9	3
Enge (sogn i Kjær herred)		45								45	3
Farup (sogn i Kalvslund herred)		2								2	1
Flydsholm (Burkal sogn, Slogs herred)			8							8	1
Holtager (Læk sogn, Kjær herred) . . .			4							4	1
Hospel h. (∴ Horsbøl h. = Viding h.) ³⁾		20	50		45	21	68	9	78	291	18
Husum							5		12	17	4
Hviding herred				15				7		22	2
Kjær herred								12		12	1
Klangsbøl (sogn i Viding herred)							7			7	2
Klixbøl (∴ Klægsbøl, sogn i Kjær h.)		22	12			16	9	8	9	76	7
Krakebøl (Humtrup sogn, Kjær herred)		10								10	1
Langhorn (sogn i Bredsted amt)	72	81	33		17		20	10	7	240	12
Lohede (Langhorn sogn, Bredsted amt)					2					2	1

Nykirke (s. i Viding ell. Munkbrarup h.)					0						
Ophusum (Brarup sogn, Kjær herred) ⁴⁾	14	11	8	13	24	8	13	5	22	118	4
»Risenmoor« (Bøking herred).....		81	34	5	13	37	5	56	19	250	22
Røikær (Kværn sogn, Munkbrarup h.)		3								3	1
Stadum (Læk sogn, Kjær herred).....			11							11	2
Stedesand (Læk sogn, Kjær herred) ..			5							5	1
Stubdrup (Eskriis sogn, Munkbrarup h.)	8			8	10					26	1
Tønder.....								2		2	1
Ved Aaen (Møgeltønder sogn, Lø h.).						9				9	1
Vimersbøl (S. Løgum sogn, Kjær h.).		11								11	1
Slesvig ialt	137	394	207	79	128	113	159	136	160	1513	110

Tyske byer:

Hamborg.....							13		50	63	4
Lübeck.....		14	6							20	2
Tyske byer ialt ...		14	6				13		50	83	6

Usikre:

»Drølstrup« (maaske Drelsdorp i Bredsted amt).....			6							6	1
»Møyyvig« (maaske Mørvig i Adelby s., Husby herred).....					5					5	1
»Sadderup« ⁵⁾		2								2	1
»Sinnebøl«.....								10		10	1
»Solberg«.....		2								2	1
»Vest Tren«.....						2				2	1
»Visleff« (maaske Vilslev s., Kalvsl. h.)				6						6	1
Usikre ialt		4	6		11		2	10		33	7
Ialt	152	414	222	88	168	113	174	146	210	1687	136

¹⁾ Sikkert Revsgaard i Egtved sogn, Jerlev herred. ²⁾ Der findes dog ogsaa et Tømmerby i Vrads herred, Aarhus amt, og et i Tisted amt. ³⁾ Herunder er ogsaa medtaget en to-tre specificerede lokaliteter i Horsbøl sogn. ⁴⁾ Der findes ogsaa et Ophusum i Rodenæs sogn, Viding herred, og i Bordelum sogn, Bredsted amt. ⁵⁾ Maaske Satrup i Gottorp amt, Sottrup sogn i Nybøl herred eller Sottrup i Bylderup sogn, Slogs herred).

Da der efter 1641 ogsaa blev opkrævet en afgift af hestene, og halvdelen af denne afgift skulde erlægges til kronen, findes der tillige en redegørelse for denne indtægt i byfogedregnskaberne, og man kan derfor fra 1646—50 og 1669—1711 følge omsætningen aar for aar. Og endda er det saa heldigt, at vi fra tiden 24. januar 1646 til 2. februar 1650 har bevareret specificerede regnskaber over hesteafgifterne,¹⁾ i hvilke det er oplyst, hvor den enkelte opkøber hørte hjemme.

Omstaaende tabel gør rede herfor. Hjemhørsstederne er ordnet paa følgende maade: først Danmark (til Kongeaaen), derefter Slesvig, tyske byer og tilsidst de usikre. I parentes er oplyst, i hvilket sogn, herred (eller amt) hver enkelt landsby ligger. Ofte staar der kun f. eks. Anders Nielsen Bredsted, uden at det tydeligt fremgaar af sammenhængen, at den paagældende er fra den nævnte by; men da det næsten altid ved en nærmere undersøgelse har vist sig, at dette er tilfældet, er der altid regnet dermed, selvom det ikke absolut har kunnet bevises; der er altsaa en svag mulighed for enkelte fejl, hvilket dog ingen som helst betydning kan faa for slutresultatet. Det samme gælder, naar der ved en 6—7 mænd, hvor intet hjemhørssted opgives, er regnet med, at dette er det samme som den foregaaende mands. Det var nemlig en almindelig fremgangsmaade i datidens regnskaber, naar der lige efter hinanden skulde nævnes flere mænd fra samme by, kun ved den første at nævne byen og ved de følgende at skrive ibidem eller sammesteds for tilsidst at undlade dette og intet at skrive. Hvor man har kunnet kontrollere det, viser det sig ogsaa, at

¹⁾ Findes i pakken: Aalborg-Nykøbing Mors, brudstykker af toldregnskaber. Reg. 108 b. 219—21.

man har fulgt denne fremgangsmaade ved disse regnskaber.

Endelig maa nævnes, at i enkelte tilfælde, hvor to mænd fra forskellige byer har gjort opkøb sammen, er antallet delt lige imellem dem.

— — —

Som man vil se, var det absolut de slesvigske opkøbere, og især de vestslesvigske fra egnen syd for Tønder, som betød mest, af de 1654 heste, hvis køberes hjemsted med bestemthed kan fastslås, blev 1513, d. v. s. 91 pCt., købt af folk fra Slesvig, 83 eller 5 pCt. af folk fra de tyske byer og kun 58 eller knap 4 pCt. af danskere. Antallet af opkøbere paa de enkelte markeder kunde variere en del, gennemgaaende synes kyndelmissemarkedet at have været det mest betydelige, en undtagelse herfra danner dog det største af alle de ni markeder, st. olufdagsmarkedet i 1646.

Fireskillingsafgiften har vel hjulpet for en stund, men længe varede det ikke, og allerede den 6. oktober 1651 maatte der atter udstedes et strengt forbud mod at sælge hestene før tiden for de to markeder, den 3. februar og 13. juli; thi ofte var det sket, at folk, som iagttog den rette tid, havde rejst en lang vej forgæves.¹⁾

Desværre mangler vi opgivelser af antallet af solgte heste fra disse aar, saa det er ikke muligt nærmere at undersøge, om tallet er faldende. De næste opgivelser, vi har, er fra sommermarkedet 1668, da der blev solgt 48 heste, et antal lavere end noget af de i perioden 1646—50 kendte. Den følgende tabel giver gennemsnittet af omsætningen i tiaarene 1669—78 og 1679—88 og i de to femaarige perioder fra 1689—93 og 1694—98.

¹⁾ Secher: anf. værk VI 73.

	Kyndelmisse markedet ¹⁾	St. olufdags markedet
1669—78	86	52
1679—88	45	45
1689—93	62	51
1694—98	30	22

Endnu i det første tiaar havde forholdene været nogenlunde, enkelte aar endog fuldt paa højde med 1640erne, paa kyndelmissemarkedet 1674 blev der saaledes omsat ikke mindre end 246 heste. Men derefter tog nedgangen fat. Det tidligere nævnte reskript fra 1680 indskærpede endnu engang forbudet mod forprang, men natürligvis ogsaa denne gang uden resultat. Som man vil se, er nedgangen endog særlig stærk i det følgende tiaar, efter 1689 er der derimod en lille opgang, som dog kun varer til 1694, og i 1699 er omsætningen sunket til henholdsvis 14 og 13 heste paa de to markeder. I 1700 hedder det endda: »Hestetold angaaende, da blev ingen heste til de tvende markeder købte eller fortoldede, formedelst den tilstand, som samme aar var udi Holstebro«. Det var jo ikke forjættende for udviklingen i det kommende aarhundrede; i de allerførste aar var der dog en ubetydelig opgang, og i 1705 fik man endog et tredje marked den 25. februar. Det hedder dette aar i byfogdens regnskab: »Til det hestemarked, som findes indført udi almanakken og nu først er søgt her udi byen den 25. februar, fortoldet 44 heste«. Det afholdtes fortsat i de følgende aar uden at faa nogen større betydning.

Efterhaanden blev forholdene daarligere og daarli-

¹⁾ Undertiden endnu kaldt med det helt gamle navn midfastemarked; det blev som tidligere nævnt i 1680 henlagt fra 3. februar til 25. januar.

gere, i 1711 fortæller byfogden J. Hvass: »Samme hestetold forringes aarligen, som køberne ikke følger de ordinære markeder, men enten en maaned før eller efter rejser landet omkring og udkøber deres heste, og det mest forprangerne paa landet, saa byen derover lider stor skade, og markederne misbruges, kunde sligt ved allernaadigste befaling vorde forbudt, maatte markederne komme udi stand og byen derved hjælpes«. Den gode byfoged har her ganske givet uret, et nyt regeringsforbud vilde utvivlsomt faa ligesaa liden betydning som alle de tidligere. Holstebromarkedernes historie kan tages som et karakteristisk eksempel paa den skæbne, som regeringens forsøg paa at binde al handel til byerne led, trods forbud paa forbud florerede forprang og smugleri overalt, meget længere end til papiret er de fleste af bestemmelserne aldrig kommet.

1711 blev — i hvert fald foreløbig — Holstebromarkedernes skæbneaar, her blev der for sidste gang i lange tider solgt heste. Næste aar mødte der overhovedet ingen opkøbere frem. Ikke fordi der manglede heste hos bønderne. Byfogden fortæller, at man ofte kunde se prangerne føre hele kobler gennem byerne. Endnu i en lang aarrække til efter 1760 fortæller byfogden i sit regnskab om de tre hestemarkeder, hvor paa der ingen heste blev solgt. Tilsidst forsvinder ogsaa dette det sidste minde om den.

EN MÆRKE­LIG PRÆSTESKÆBNE

Af Arkivar *Johan Hvidtfeldt*.

Venø sogn var tidligere et anneks til Hjerm og Ginding sogne, hvis sognepræst sejlede over til øen, naar vejret tillod det; fra stranden og op til kirken skiftedes indbyggerne da til at age ham. Dette var en besværlig fremgangsmaade, og i 1750 blev der ansat en særlig præst paa øen, men for denne og hans efterfølgere gjaldt den forpligtelse, at de skulde blive i embedet i mindst syv aar; man vilde ikke risikere at skulle skifte præst hvert andet aar. Da sognets indbyggerantal var meget ringe — i 1801 var der saaledes kun 72 indbyggere — maatte præsten ogsaa være skolelærer, og først 1915 fik man bygget en skole. Før 1750 havde man dog haft en omløbende skoleholder, som i fire vintermaaneder gav undervisning paa øen.¹⁾

Ensomhed og smaa forhold gør menneskets sind stridt, det er maaske ikke tilfældigt, at denne ensomme ø skulde se en af sine præster som et menneskeligt vrag, forfalden til drik og hor, uden mindste rest af den selvbeherskelse, som præster og skolelærere frem for deres medmennesker maa være i besiddelse af.

I 1781 kom den unge trediveaarige Johannes Mathiesen Bache op til Venø som præst. Han var født den 14. februar 1751 af præsteslægt, idet hans far fra 1746 til 1767 var sognepræst i Kolding. Som 24aarig blev han student fra Kolding latinskole, og 1781 tog han teologisk embedseksamen; kort tid efter tiltraadte

¹⁾ Hardsyssels Aarbog 1919 106, 1925 116, 1908 123.

han sit embede som sognepræst paa Venø, hans livs-gerning skulde begynde. Men kun faa aar kom han til at virke her, idet han allerede i 1785 blev suspenderet fra sit embede. Efter at hans sag var blevet behandlet af provsteretten 1785 og 1786, blev han endelig afsat ved en landemodedom, fældet paa Ribe stifts synode den 17. juni 1789.

Da dommen og dens præmisser¹⁾ gir et udmærket indtryk af hele denne sag, skal den gengives her in extenso. Interpunktionen og brugen af store og smaa bogstaver er forandret, medens retskrivningen iøvrigt er bibeholdt uforandret. Henvisningerne til tingsvidnerne er udeladt, udeladelserne er dog angivet ved prikker.

»Udi den mod den suspenderede præst paa Wendøe Johannes Bache anlagte sag blev i landemods retten aflagt (sic) følgende dom: Ved at sammenligne de udi sagen afhørte vidners forklaringer udi de for os af den constituerede actor hr. magister Liisberg i landemods retten fremlagte 2de provste rets tingsvidner . . . sluttet den 13. december 1785 og 23de martii 1786 befindes det, at den suspenderede sognepræst paa øen Wendøe under Riiber stift hr. Johan Bache har fornemmelig gjort sig skyldig i følgende forbrydelser:

1) At han har været hengiven til klammerie og slagsmaal, samt at hans forhold og opførsel i almindelighed har været meget anstødelig, forargelig, beskiemende samt for hans stand og embede vanærende . . . tvertimod loven, der især paaligger en præst at føre et stille, fredeligt og følgeværdigt levnet.

2) At han har adskillige gange forsømt at holde

¹⁾ Dommen er trykt efter en afskrift, der sammen med en del andre synodalakter er indført i Døstrup sogns liber daticus 1668—1818, der findes i landsarkivet i Aabenraa.

guds tjeneste paa de befalede tider . . . tvertimod lovens befaling i 2^{de}4^{de}5.

3) Han har været meget hengiven til drukkenskab, under hvilken last han har begaaet adskillige lastværdige daarskaber og vanærende og ulovlige handlinger i og uden for sit præstelige embede, hvoraf vi ville nævne de vigtigste:

a) Han har i saa tilstand betient hans forrige tjenestepige med sacramentet og strax efter brugt adskillige skielsord, som vare fornærmelige for de tilstedeværende, samt at han derpaa er gaaet ind i sit kammer og brækkede sig og siden udi stalden, hvor han i den præstelige habit faldt i søvn m. v. . . .

b) Han har uddeelt det hellige sacramente med en skiødesløs letsindighed i kirken, derudi at, da der eengang fattes brød og han ved degnen fik samme hentet, uddeeler han det uden i forvejen at consecrere det efter lovens 2^{de}5^{de}1 og 24de artikel samt ritualen. . . .

c) Saa har han og under guds tjeneste paa prædikestolen lyst forbandelsen i steden for velsignelsen over meenigheden samt ønsket døden og diævelen i vold, i fald den ej ville adlyde hans formaninger, paa hvilken tiid hr. Bache har været saa fuld, at han nær havde faldet af prædikestolen.

d) Saa har han og 1ste juuledag 1784 begaaet megen forargelse under gudstjenesten, idet han er gaaet fra alteret ind i kirken og under latterlige og forargelige miiner har frembudet sin tobaksdaase, hvorved adskillige af meenigheden græd over ham, da de og derved bleve forhindrede i at forrette deres guds tjeneste med den tilbørlige votion

e) Ligeledes har han, da han af sin tjenestepige var udlagt til barnefader efter forklaring i tingsvidnet . . . opført sig paa en forargelig og for en christen, end

sige en præst og en guds ords lærer, høyst utilbørlig og uchristelig, ja ret ugudelig maade, da han under de græsseligste eeder og forbandelser har trued barnet og dets moder med ulykker, og at de skulde kastes ud paa møddingen for der at døe, ligesom han og var i færd med at ville legge haand paa den i sængen liggende værgesløse barne-moder, men blev ved de tilstedeværende forhindret.

4) Er bemeldte hr. Bache efter producerede præste-attest i tingsvidnet . . . og vidnernes der aflagte forklaringer . . . af hans tienestepige Karen Catharine Plet udlagt til barne fader til et af hende født uægte barn, hvilken udleggelse quinden siden . . . er vedbleven. Vel synes hr. Bache særdeles at have gjort sig umage for at gjøre denne beskyldning til intet, ligesom han og, saavel under sagens drift for provste-retten som og her for os i landemods retten, har ladet anmelde at ville til beviis om sin uskyldighed aflegge sin benegtelses eed, men saadant er, uagtet provste rettens paalæg saavel i tingsvidnet . . . som ved dommens afsigelse, endnu ikke af ham skeed, følgelig har han endog ved dette hans vaklende forhold viist sig paa en maade skyldig i det, han er sigtet for, om end ikke andre omstændigheder var for haanden, som kunde fælde ham, men da det kongelige danske cancellies skrivelse til samtlige stiftbefalingsmænd i Danmark og Norge udtrykkeligen siger, at den, som af moderen angives for at være fader til et uægte barn, supponeres og at være det, indtil han sig samme paa lovlig maader fralegger, saa vil det og nu i indbemeldte henseende med hr. Bache saaledes være at forholde.

Naar alt det forestaaende med det videre i sagen passerede tages i nøjagtig overvejelse, fremlyser nok som hr. Baches høystforargelige, ugudelige og lovstri-

dige opførsel i liv og levnet saavel i som uden for hans embeds førelse, ja han har saa at sige dagligen vanæret det ham i kirken og staten betroede hellige og vigtige embede, sat sin embeds eed til side og været sin anbettede meenighed til stor forargelse og hiertesorg.

Følgeligen har denne aabenbar anstødelig og for en guds meenighed beskiemmelige lærer aldeles fortient at udsettes af den geistlige stand, saa meget mere som der end ikke af acterne øynes noget haab, at han skulle forbedre sin opførsel. THI KIENDES OG DØMME FOR RET, at hr. Joh. Bache fra Wendøe bør for saadan hans udviiste aabenbar forargelige og lovstridige forhold paa grund af loven, især dens 2den bogs 17de capitel, 8. artikel, have sit kald og embede forbrudt og i følge det kongelige rescript af 7de october 1740 har han at aflegge den præstelige habit og ikke mere at befatte sig med geistlige forretninger, saa bør han og, foruden de i provste retsdommen anførte 10 rigsdaler omkostninger, ligeledes til actor her ved landemodet betale for ibragte omkostninger ved sagens førelse for landemods retten: 6 rigsdaler. Til Riiber stifts fattige præsteenker bør bemeldte hr. Bache for given forargelse betale 4 rigsdaler, hvorimod det til justits cassen ved provste rets dommen idømte henfalder i overensstemmelse med den 2den artikel i forordn. af 23. dec. 1735, og med saadan forandring stadfæstes den for os indstævnte provste rets dom.

Hvilket alt foranførte bør opfyldes inden 4re uger efter denne doms lovlige forkyndelse under adfærd efter loven.

I henseende til foranførte 4de post, at forbemeldte hr. Bache er udlagt til barne fader, samt de af denne forseelse flydende bøder m. v., da forholdes dermed

efter loven og anordningerne, og bliver vedkommendes pligt derfor at paasee den tilbørlige rigtighed aflagt.

De af hr. Bache udi landemods stevningen indførte grove og ubeviiste beskyldninger mod hr. provst Alsing¹⁾ bliver herved aldeles mortificeret og ej bør komme hr. provsten til mindste forkleinelse. i nogen maade.

¹⁾ Peter Struve Alsing var præst i Lomborg-Romb sogne 1772—1803.

REGISTER PAA PRÆSTERNES NAVNE UDI NR. OMME OG BREININGE SOGNE SIDEN REFORMATIONEN¹⁾

Af den 8. Præst først forfattet som herefter ses og saa af Efterkommerne continueret. Videre Underretning om samme Præster opsøgt og forfattet af den 11. Præst og til Høyædle og Højærværdige Hr. Biskop Mag. Lauritz Thura efter hans Ordre indgivet.

Ved Pastor emer. *Erh. Qvistgaard.*

Rundt om i adskillige af Danmarks Kirker findes ophængt Tavler med Series pastorum, d. v. s. Præsterækken fra Reformationen til op imod vor Tid, lidt nærmere eller lidt fjernere alt eftersom, hvornaar en saadan Tavle er ophængt.

Disse Præsterækker indeholder som Regel kun Præsterenes Navne, eventuelt Fødsels- og Dødsaar, af den simple Grund, at man ikke ved stort mere om dem. Undertiden kan man dog i gamle Dokumenter, særlig Præsteindberetninger til Biskopperne, finde Præsterækker med udførligere Beskrivelse af Præsterne og saaledes med efterfølgende for N. Omme og Breininge.

Selvom denne Indberetning fortæller lidt rigelig om Præstegaarden og dens Bygninger, fortæller den ogsaa en Del, som sikkert ikke findes andet Sted om disse Præster. Derfor bør den ved Trykning bevares og overgives til kommende Slægter.

¹⁾ Originalen findes i »Indkomne Breve fra Hind Herred« i 1727 til Biskoppen i Ribe.

1. Hr. Niels havde været Munk og blev her den første lutherske Præst. Han boede og døde i Breininge, ligger begravet ved Indgangen til Prædikestolen under en Sten, hvorpaa er udhugget 3 Kaars, og intet videre.

2. Hr. Hans, f. i Arenborg, boende til en Begyndelse ligesom sin Formand i Breininge Præstegaard, men i 1549 bekom han Kongebrev, at Bonden i denne Præstegaard skulde udrømme, eftersom Præsten selv den vilde besidde. Til Bevis herpaa fremsendes Kongebrevet saadan som mig er leveret af min Enke. Til lige en Copi deraf saavidt jeg kunde læse om Defecten af andre kand godtgøres.

3. Hr. Peder, f. i Oddumb.¹⁾ Om ham høres eller læses ey videre.

4. Hr. Niels, Hr. Peders Søn, som bygde den store Lade, hvilken jeg haver gandske paa ny omtackt, om lattet med en ny Bielke og Stolpe og med ny Sparrer forbedret og gjort alle Døre af ny. — Det er troeligt, at Hr. Jens Olufsen har gjort denne Reparation, hand har givet denne første Efterretning om Præsterne fra Reformationens første Tid indtil hans Tid, som kan læses herefter. Og hvis Hr. Niels her tales om, har gjort den, da maa Uveir have gjort Laden, som saa nylig af hans Formand var opbyggt, brøstfældig. Og er dette det første Udhus, som er her bygt siden Reformationen. De Andre baade Sals og Udhuuse — undtagen Fæhuset, som siden tales om — var ti Gange ringere ude og inde, oppe og neder, enten laden endnu er eller var ved min Ankomst som Provsten sal. M. Johan Eiberts Attest d. 5. Febr. 1717 udviser og findes hos mig. Hestestalden, som skal være reyst Anno 1622, hvilket Aarstal blev fundet udhugget paa

¹⁾ Det nuværende Sogn Aadum.

en Stolpe, da Stalden Nytaarsdag Anno 1722 falt ned under Prædiken og samme Aar igen opbyggt, som ses herefter.

Salshusene havde mange Støtter under Sparrene paa Loftet og under Bielkerne i Stuen og stod hvert Øjeblik paa Fald. Des Aarsag jeg 1719 maatte begynde og har til dette Aar continuered at lade af nyt fra Grunden opsætte paa en med stor Bekostning ophøyet Grund henimod 70 Fag Sals og Udhuuse, som endnu icke ere slet færdige og haves endda icke saa megen Staldrum til et Par fremmede Heste. Thi af Begyndelsen var det et Bondehus, som kand ses af forbehandlede gamle Konge-Brev.

At Gunde Lange til Brejninge med denne Hr. Niels efter Kong Chr. d. Fjerdes Tilladelse har gjort Mageskifte med Præstegaarden i Brejninge, som blev annexet, imod de udi Omme beliggende Stader som hosfølgende Skiftebrev paa Pergament udviser Kiøbenhavn d. 21. Juni 1623 siunes rimeligt, saasom Kong Christian d. Fjerde blev kongl. kronet d. 29. Aug. Anno 1596. Af hvilket Mageskifte Brev sendes Copie tilligemed. Hvilket Mageskifte har foraarsaget, at Præsterne her maa svare Giesteri-Penge til Lundenæs af En og til Ryssensteen af tre Præstegaarde, da her er ikkun tvende. (Hans Mageskifteskøde paa Annexgaarden i Brejning for Nørgaard ved Omme Kirke beliggende 1623, 21. Juni).

5. Hr. Jørgen, som siden selv villig resignerede, blev Capellan udi Randers. Om denne veed en Kone, navnlig Else Thomasdatter, endnu levende, barnefødt ud i Nørgaard, som er en Part af Annex Præstegaarden i Omme, som forbemelte Skiftebrev ommelder, at fortælle, at hendes Forældre udi hendes Barndomb sagde, at naar samme Hr. Jørgen kom paa Brejning Bakke,

fandt han sig saa bekymret, at hand selv villig resignerede efter at han ikkun et halv Aar her havde været.

6. *Hr. Hermand Nielsen Gotlandus.* Hans Epitafium var opsat udi Omme Kirke, men for 2 Aar siden om Natten falt ned, som ieg, naar Kirken bliver repareret, med Patronens Forlop paa min Bekostning igien vil lade opsætte. Hvorpaa er malet med forgyldte Bogstaver efterfølgende¹⁾:

Memento mori. (Husk paa Døden).

Gud skabte Mennesket i sit Billede.

Monumentum hoc in memoriam Dⁿⁱ Hermanni Nicolai Gotlandi per sexennium fere heie Pastoris fidelisimi, diem suum Dominica invocavit Anno Christi 1637, ætatis vero 36, obeuntis inque spem resurrectionis certissimom erectum.

Mori mihi lucrum.

Et Menneske er et levnet ligesom Græs, hand blomstris som et Blomster paa Marken.

7. *Hr. Jens Lauritsen Handberg,* som var Præst i 20 Aar og døde hasteligen Paaskedag 1659. Om handem ved endnu Folk at sige, at da Gudstjenesten Paaskedag var begynt, blev en Ilde-Brand udi Præstegaarden antændt, saaat Præsten med Tilhørerne gik strax ud forat redde, men da Præsten havde været paa Loftet, gik hand ned til sine Bøger, som stod udi et Skab i Stuen, tog en Flaske deraf og sagde, før handrak deraf: Jeg faar aldrig got af dette mere og der

¹⁾ Dette Monument er rejst til Minde om Hr. Herman Nicolaj Gotlandus, i næsten 6 Aar den tro Præst her, døde paa Søndag »Dominica invocavit« i Christi Aar 1637, fuldt 36 Aar gl. og i det sikre Haab om Opstandelse.

At dø er mig en Vinding.

paa Steden falt strax til Jorden og døde. Hvilken Drik den gemene Mand ikke tager op i den beste Mening som en fornuftig Christen dog har god Anledning til. Den døde blev strax paa en Dyne udi Haven udbaaet ret indtil Ilden, som ikke fik Overhaand, blev dæmpet.

Om Døbe-Bogen til den Tid med andre Breve og Bevisligheder blev brændt vides ikke, thi i slige Tilfælde kan mange Ting med og paa andre Maader bortkomme.

8. Hr. *Jens Olufsen Ringkøbing*, som havde været latin Skolemester i Ringkøbing og det paa det 4. Aar, der han blev til disse tvende Menigheder voceret (kaldet) som og siden han var bleven Præst tvende af sine Disciple privatim informerede og til Academiam Hafniensem dimitteret af hvilke tvende, nemlig Hr. Thomas i Vilberg og Hr. Niels udi Hee, strax bleve Præster.

Denne Hr. Jens forfattede først Register ¹⁾ paa denem, som udi Omme og Brejninge Sogn ere føde, døde, sammenviede og publice absolverede fra Anno 1659, og foran udi samme Bog har han optegnet Præsternes Navne siden Reformationen til hans Tid. Hvorfra han havde den Efterretning, vides ikke uden maa ske af Degnen, som da var og var Fader til Degnen nu er. Siden har Præsterne til denne Tid continueret. Denne Hr. Jens Olufsen døde d. 22. April Anno 1675 var 48 Aar gammel.

9. Hr. *Søren Mortensen*, barnefødt i Hobroe og blev af hans kgl. Majestæt beskikket til Sognepræst udi Omme og Brejninge efter hans Kaldsbrev dateret København d. 29. April Anno 1675, men døde Aar 1699 d. 27. Juli. — Udi hans Tid blev det gamle Salshus repareret og Fæhuset af ny bygt, hvilket sidste efter hans Beregning kostede ham over 60 Rdl.

¹⁾) : Kirkebog.

10. Hr. Anders Dorschæus,¹⁾ barnefødt i Ringkøbing Anno 1671 d. 22. Nov., kaldet af Generalmajor Munch, Patronen til Kirkerne, Anno 1699 d. 3. Aug., ordineret af Biskoppen velædle og højærværdige Doct. Ancher, d. 15. Sept. samme Aar, men døde 1716 d. 31. Marts.

Udi hans Tid er tvende Udhuse nedbrudt og Salshuset bleven mere brøstfældig, i hvor vel han efter sin Evne reparerede her og der, dog maatte jeg betale Præstegaarden ligesaa dyrt til hans Enke som han til sin Formands Enke havde givet, desforuden bebyrdet at betale fra Paaske til Jul for Omme Kirke at forsyne imod qvittering af 26. Jan. 1717 med 19. Skil., da mit Kaldsbrev er af d. 26. October 1716 og Ordinationen sket den 14. (?) Dec. samme Aar. Saa og imod en kgl. Benaadning 1670 d. 15. Dec. udgiven med Formynderskab.

11. Hr. Jørgen Henrichsen Caars, barnefødt i Caarsør Anno 1676 d. 27. Juli og blev af hans kgl. Majeestet, Kong Frederik d. Fjerde beskikket til Sognepræst udi Omme og Brejninge efter hans Kaldsbrev dateret Kiøbenhavn d. 26. Oct. Anno 1716, ordineret af Biskoppen, velædle og højærværdige Mag. Lauritz Thura d. 14. Dec. samme Aar.

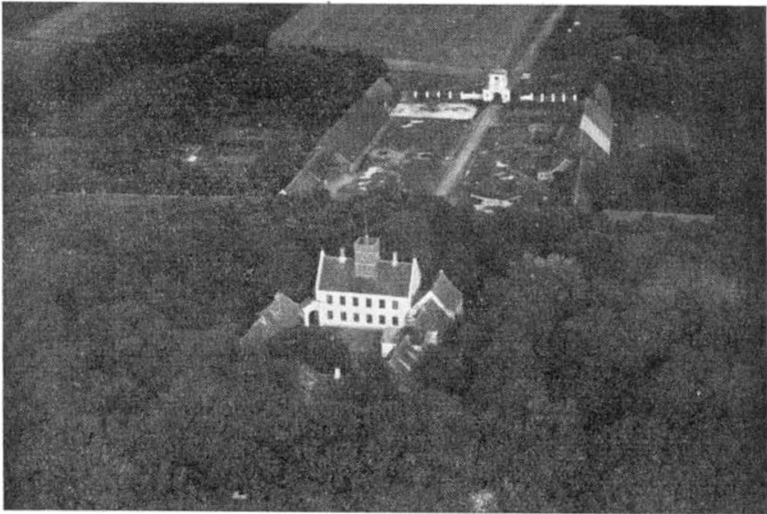
Udi min Tid er Folden indrettet udi Synder Heden. Diggerne omkring Nørretoft fra Østen ved Kirken omkring i Norden, i Vester, langs op om Synder Toft til Fædammen Østen til Gaarden, saa og Diggerne for Marken til Østen sat i Stand. Opbyggt Salshuset fra Vesten til Østen Anno 1719. Stalden fra Vesten til Østen 1722. Resten af Salshuset fra Synden til Norden 1726. Foruden i samme Aaringer Fæ og Fiskedamme at rense og færdige. Brynden at flytte fra

¹⁾ Søn af Peder Jørgensen, Rektor smstds.

Hunden etc. Den store Lade at omtække, forsyne med Lægter, Suler, Sparre og Stolper, ligeledes Fæhuset. Gaarden mesten Delen og Staldmøddingens Hul at stenpikke. Foruden den dyrkede Mark ladet opbryde og dyrke Agre, som i 30 Aar har ligget udyrket, Kaldets Indkomster haandhævet. Gud give fremdeles Lykke ved den høje Øvrigheds Hjælp. Det beder Guds Tjener

Jørgen Caars.

1727.

NØRRE WOSBORG OG DENS EJERE GENNEM 600 AAR

Foredrag holdt den 30. Juni 1935 for Historisk Samfund
af Godsejer *A. Tang. Barfod.*

Wosborg er en gammel Gaard, — hvor gammel kan jeg ikke sige, gamle engelske og hollandske Kort viser en Borg med Beliggenhed ved Storaaens Udløb i Nissum Fjord, som paa den Tid nærmest er en Vig af Vesterhavet, uden Klitrækker til at skille Hav og Fjord.

Det er denne Beliggenhed, der har givet Gaarden sit Navn — Osborg eller Oseborg — idet Osen betyder det Vadested, som dannes, hvor et Vandløb ved sit Udløb aflejrer Sand; der findes mange Navneafledninger af Os her i Norden, f. Ex. Randeros (Randers), Aaros (Aarhus), Nidaros og Oslo. Vestjyderne sætter gerne w foran o — os bliver til wos, Onsdag til Wonsdag — og paa samme Maade er Osborg blevet til Wosborg.

Her ved Aaens Udløb i Fjorden, da Aaen havde et andet Leje end nu, et Leje, hvoraf vi kan se Resterne i Gammelaaen, har Wosborg ligget maaske i mange Hundrede Aar, før dens Ejere bliver kendte Mænd i deres Lands Historie. Vi kan følge Ejerne tilbage gennem 600 Aar, og der er iblandt dem mange, som har været betydelige Mænd paa deres Tid, og som har tjent Konge og Land i store Stillinger og siddet i Rigets Raad.

Det er under Interregnet efter Christoffer den Andens Død 1332, vi først hører om en Ejer af Wosborg. Det er den bekendte Ridder Niels Bugge, som ved forskellige Lejligheder optraadte som Fører for den jyske Adel, og som skal have staaet Niels Ebbesen nær. Det hedder om Niels Bugge, at han opbyggede Wosborg som sin rette fædrene Gaard, og man maa derfor formode, at ogsaa hans Fader Bugge Nielsen har ejet Wosborg. Bugge Nielsen nævnes i 1332, altsaa 600 Aar tilbage i Tiden.

Om den Borg, Niels Bugge lod opføre, har man det bekendte Sagn om den engelske Bygmester. Denne skal have bygget paa Borgen i tre Aar og ved Arbejdets Fuldendelse forlangt en efter Bugges Mening stor Sum. Bugge betalte ham, men da Manden var draget af Gaarde, sendte Bugge en af sine Mænd efter ham, og han paalagde denne Mand at raabe til Bygmesteren, at Taarnet hældede. Hvis nu Bygmesteren vendte sig om for at se, om dette virkelig var Tilfældet, vilde Bugge heri se en Tilkendegivelse af, at Mesteren var sig bevidst at have bygget uforsvarligt, og i saa Fald skulde Svenden hugge Bygmesteren ned og tage Pengene. Da Bugges Svend kom Mesteren paa nært Hold og raabte til ham: »Mester, Mester, Taarnet hælder«, vendte Bygmesteren sig imidlertid

ikke om, men svarede roligt: »Nej, det hælder ikke, thi fast har jeg bygget dets Grund. Men engang«, føjede han til, »vil der komme en Mand i en blaa Kappe, og han skal faa Taarnet til at hælde«. Med Manden i den blaa Kappe mente Bygmesteren Vesterhavet, som vel har forekommet ham at være en farlig Nabo, og senere Tildragelser gav Bygmesteren Ret.

Niels Bugge skal have været en ridderlig Mand og omtales som saadan i en Folkeviser om en engelsk Kongesøn, d. v. s. en højtstaaende Englænder, hvis Skib strandede ved Fjand, og som blev udplyndret af Esge Frost i Fjandhuse:

»at var jeg kommet i Herr Bugge hans Lehn,
da havde mig ej røvet hverken Ridder eller Svend«.

Bugge skal have staaet Englænderen bi, da han fik Nys om hans Ulykke.

Da Valdemar Atterdag fik Fremgang med sin Generobring af Landet og flere Gange havde vundet Sejr over Holstenerne, sendte den jyske Adel en Delegation til Sjælland at forhandle med Kongen, og Niels Bugge var dens Fører. De mødtes i Slagelse, hvor Kongen tog imod dem med haarde Ord og stillede dem saa strenge Betingelser, at det ikke blev til nogen Overenskomst. Bitre i Sindet begav de jyske Riddere sig paa Hjemvejen, men de kom aldrig til Jylland igen, de blev alle myrdet i Middelfart (Januar 1359). Man mente, at Valdemar Atterdag stod bagved, men han fralagde sig al Del i Mordet ved sammen med sin Søn og mange Riddere at aflægge Ed paa sin Uskyld i Forbrydelsen. Skylden blev lagt paa nogle af Middelfarts Borgere, og der blev lige til 1874 betalt en Sonebod af tre Huse i Middelfart, de saakaldte Buggespenge.

Om de næstfølgende Ejere ved jeg ikke meget at

fortælle og skal indskrænke mig til at nævne dem.
Det var

Niels Vendelboe, der var gift med Bugges Datter
Christine,

Christen Vendelboe, gift med Ellen Høg, og
Predbjørn Podebusk, gift med Ingeborg Vendelboe.

Predbjørn Podebusk var en Søn af den Henning Podebusk, som Valdemar Atterdag satte til at styre Riget som sin Stedfortræder sammen med Rigsraadet, medens Kongen saa sig nødsaget til nogle Aar at forlade Landet under sin Krig med Hansestæderne (de seven und seventi Gansen). Han efterfulgtes paa Wosborg af sin Søn Klaus Podebusk, der var gift med Jytte Moltke.

Med deres Søn, Predbjørn Podebusk II., kommer vi paa fastere Grund, historisk set. Predbjørn, der levede omkring Aar 1500, var en brutal og trættekær Mand, var en af sin Tids rigeste Mænd, forlehnet med Riberhus og Medlem af Rigsraadet. Hans Underskrift — »Pribern Podbusk riddher« — findes paa en Overenskomst af Dec. 1522 mellem forskellige Bisper, Rigsraader og Riddere, gaende ud paa at anerkende Frederik den Første som Konge.

Det var i Predbjørn Podebusks senere Aar, at den engelske Bygmesters Spaadom om Manden i den blaa Kappe gik i Opfyldelse. Der findes Beretninger om en Stormflod, der i 1532 hærgede hele Jyllands Vestkyst — i Ribe gik den saa højt, at man kunde fange levende Fisk inde ved Domkirkens Mure — og det er rimeligvis denne, der har gjort det gamle Wosborgs Bygninger saa usikre, at Podebusk fandt det nødvendigt at flytte Gaarden, og den blev saa lagt her, hvor den nu ligger. Saa vidt jeg kan forstaa, var det dog

kun Borggaarden, der blev flyttet, medens Ladegaarden blev paa sin gamle Plads lige til Ide Langes Dage.

Af de Bygninger, Predbjørn Podebusk lod opføre her, er der intet tilbage, men Voldene og Gravene er hans Værk. Nutildags imponerer Gravene ikke, men de har været betydelig bredere — gamle Beskrivelser taler om Grave paa indtil 60 Fods Bredde. Derimod er Voldene den Dag i Dag et anseeligt Værk af betydelige Dimensioner, vel egnet til at modstaa Angreb. Her er to Rækker Volde: den indre, der gaar lige uden om Bygningerne paa de tre Sider — maaske den engang har gaaet helt rundt, det véd vi intet om — og den ydre, som paa den anden Side Gravene omgiver Gaarden mod Syd, Vest og Nord. Medens den indre Vold var ment som Beskytter imod en Hær, er den ydre Vold lagt som Værn imod Havet. — Podebusk havde lært af Stormfloden, at Havet ikke var til at spøge med, og lige til Nissum Fjords Udløb for nogle Aar siden blev reguleret, trængte Vandet ogsaa hvert Efteraar op helt til Foden af den ydre Vold. Man kunde maaske synes, at det var rigelige Forsvarsforanstaltninger at træffe for en saa afsides liggende Gaard, men det maa erindres, at disse Volde og disse Grave er skabt i en meget urolig Tid — Stormfloden fandt Sted i 1532, og fra 1533 til 1536 havde vi her i Landet den kongeløse Tid, der kaldes Grevens Fejde. Bønderne rejste sig under Skipper Clement, og ved Svenstrup ved Aalborg slog de i 1534 Adelen Hær; (i dette Slag dræbtes Podebusks Svigersøn Niels Brock til Gammel Estrup); senere drog Bondehæren gennem Jylland og belejrede og ødelagde flere Adelsmænds Gaarde, dette skete med baade Tjele, Spøttrup og Kaas, saa man kan alligevel nok forstaa, at Podebusk ønskede sin Borg vel befæstet.

Ligsten over Predbjørn Podebusk.

Overskriften paa Latin lyder paa Dansk: Aar 15.. er her begravet Predbjørn Podebusk med sine tvende Hustruer, Fru Vibeke og Fru Anne, hvis Sjæle leve.

Predbjørn Podebusk døde i 1541; hans Ligsten findes i Sct. Hans Kirke i Odense, og paa denne ses han med begge sine Hustruer, Vibeke Rosenkrands, der døde i 1506, og Anne Gyldenstjerne, som overlevede ham nogle faa Aar og døde i 1545.

Predbjørn Podebusk efterlod sig to Døtre: Jytte, der nu var Enke efter Niels Brock til Gammel Estrup, og Anne, der var gift med Holger Ulfstand til Skætersjø. Anne døde Aaret efter sin Fader, og Jytte Podebusk og Holger Ulfstand delte saa Godset imellem sig. Holger Ulfstand byggede paa sin Del en ny Gaard, som han kaldte Lille Wosborg, medens den gamle Gaard kaldtes Store Wosborg. Men med Jydernes Trang til at beskrive Beliggenhed ved Verdenshjørnerne blev Gaardene efterhaanden kaldt Sønder og Nørre Wosborg. Uden at ville lade sig belære af Erfaringen fra 1532 lagde Ulfstand sin Gaard der, hvor den af Stormfloden ødelagte Gaard havde ligget, men den fik ikke Lov at forblive her; 50 Aar senere, i 1593, blev ogsaa den ødelagt af Vandet, og Holger Ulfstands Sønnesøn maatte flytte Gaarden derhen, hvor Sdr. Wosborg nu ligger. Man kan se dette af den Ligtale, som Niels Pedersen, »Guds Ords Tjenere i Ulfborg«, holdt over denne Sønnesøn i 1617, og hvori han berømmer den Afdødes Taalmodighed, »der Gaard og Grund med allehaande Boskab blev forkommet af den store Vandløb, som skete Aar 1593«.

Omtrent samtidigt med, at Godset blev delt, giftede Jytte Podebusk sig igen, det var med en af Tidens kendte Mænd, Knud Gyldenstjerne.

Mester Knud Henriksen Gyldenstjerne, som han kaldtes i sine unge Dage, havde studeret og var saaledes skikkaet til at blive baade Diplomat og Gejstlig, og han opnaede begge Dele. Som Diplomat var han

af Kong Frederik den Første sendt til Norge for dèr at forhandle med den landflygtige Christjern den Anden, og han har saaledes underskrevet den Overenskomst, hvorved der tilsikredes Christjern den Anden frit Lejde til København, hvor han saa skulde møde sin kongelige Farbroder. Lejdet blev som bekendt brudt, og Christjern den Anden blev ført til Sønderborg Slot, hvor han blev fængslet. Hvis nogen af Tilhørerne i denne Forbindelse husker en Knud Gyldenstjerne, som modtog den fordums Konge paa Sønderborg Slot med at rive den Gyldne Vliess' Ordenskæde af hans Hals og haanende at trække Kongen i Skægget, vil jeg rense Knud Henriksen Gyldenstjernes Minde for at have baaret sig saa uhøvisk ad — det var et andet Medlem af Slægten, Knud Pedersen Gyldenstjerne, der bar gammelt Nag til Kongen fra Dyvekes og Torben Okses Tid.

Knud Henriksen Gyldenstjerne blev siden Biskop i Odense — efter den gamle Jens Andersen Beldenak — og viste sig her under de kirkelige Brydninger, der blev en Følge af Luthers Læres Fremtrængen, som en fordomsfri Mand, idet han som sin Hjælper indkaldte Mester Jørgen Sadolin fra Viborg, om hvem man vidste, at han interesserede sig stærkt for den nye Lære, og han lod Sadolin oversætte baade Luthers Catechismus og den Augsburgske Confession. Sadolin gjorde sine Sager godt — en Beretning siger, at han »prædikede Gyldenstjerne ud af Bispestolen og sig selv ind i den«. Gyldenstjerne blev, som alle de katolske Biskopper, arresteret og kom først paa fri Fod, da han havde lovet ikke at staa den nye Lære imod. Sadolin blev hans Efterfølger som den første protestantiske Biskop.

Som katholsk Prælat havde han været forpligtet til

Cølibat, nu giftede han sig altsaa i 1547 med Jytte Podebusk og fik med hende Nørre Wosborg og Gammel Estrup, og paa Gl. Estrup fødtes Aaret efter hans Søn og Arving. Af sin Collega, Biskop Ove Munk i Ribe, købte han Skjærum Møllegaard og Skjærum By og Kloster og lagde alt dette ind under Wosborg. Som tidligere katholsk Gejstlig har Gyldenstjerne set gennem Fingre med, at Cistercienserbrødrene i Skjærum Kapel, der var en Aflægger af Tvis Kloster og bl. a. ejede en Hellig Kilde, hvis Vand man solgte, blev ved med deres Gudstjeneste efter den gamle Ritus. Men dette kom Kong Christian den Tredie for Øre, og i et Brev til Gyldenstjerne, dateret Koldinghus den 19. Oct. 1553, meddelte han denne, at »Vi forhøre at der tilstedes at bruge Afguder og anden Uskikkelighed«, hvorfor Kongen paalagde Gyldenstjerne at »lade Kapellet afbryde og bortføre«. Dette gjorde Gyldenstjerne saa, og det hedder sig, at han af Materialet, baade Sten og Tømmer, lod opføre det nuværende Østre Hus her paa Wosborg. De tilhugne Sten, som ses flere Steder her, skal have været Kapellets Syldsten, og Egespærene skal bære Mærker af, at de har været anbragt et andet Sted.

Om Nedbrydningen fortælles der, at til at begynde med vilde ingen forgribe sig paa den hellige Bygning; Gyldenstjerne befalede da sin Ladefoged at bryde de første Sten løs, og Fogden tog ogsaa en Jernstang, men formaaede intet imod de svære Mure. Tilsidst udbrød han i Desperation: »Saa i Satans Navn da!« da gled Stenene fra hinanden, og Nedbrydningsarbejdet kunde begynde. Men i Fortvivelse over, hvad han havde gjort, gik Ladefogden hen og hængte sig. Man behandlede den Gang ikke en Selvmorders Lig med nogen Agtelse, det blev lagt paa en Møgvogn, to Kvier

blev spændt for og fik af Pisken, til de stak i Løb, og hvor de saa standsede, skulde Liget jordes. Kvierne løb nordenud af Gaarden, gennem Engen ned til Vadestedet i Aaen og op til Sandgaardene i Gørding, hvor de standsede. Men Ejerne bad saa meget om at blive fri for at faa Manden til at gaa igen dør, at man atter piskede paa Kvierne. Næste Gang standsede de »paa Korsvejen i Heden, hvor Nørre Gørding og Øster Vemb, Vester Vemb og Møeborg krydser«. Her blev Liget begravet, og Fogden gik igen her, til Vejen blev flyttet, og der blev pløjet og saet over Fogdens Grav.

Ogsaa paa Kirkepladsen spøgede det — her sad hver Nat en stor, sort Hund paa Alterstenen, som var blevet liggende. En Mand, som efter et Væddemaal prøvede at drive Hunden bort med sin Pisk, var nær kommet galt af Sted, for Hunden voksede og voksede, til den var saa stor som et Kirketaarn, og kun ved Forbøn fra sin uskyldige Datter, som fuld af Angst over det, Faderen havde indladt sig paa, uset var gaaet efter ham, slap Manden ud af den Ondes Vold. Man flyttede nu Stenen til Bunden af Æltekulen i det Teglværk, som fandtes paa Wosborg.

Knud Gyldenstjerne var forlehnet med baade Bøveling og Vestervig, og i Vestervig Kloster døde han den 8. Dec. 1568. Han ligger begravet i Aarhus Domkirke, hvor hans Ligsten findes med Billede af ham selv i fuld Rustning og af Jytte Podebusk.

Hans Søn, Predbjørn Gyldenstjerne, arvede Wosborg efter ham. Han blev, ligesom sin Morfader, en meget rig Mand, var Medlem af Rigsraadet og nævnes som en af de Mænd, der var med til at bære Frederik den Andens Lig til Graven.

Han byggede videre paa det Østre Hus og indret-

tede i dets nordre Ende, som ved Porten, der gik igennem Huset, var adskilt fra den øvrige Del, et Kapel, som han udsmykkede med Alter, Prædikestol og Stolestader, ligesom han fik udvirket, at Præsten i Ulfborg og Raasted skulde holde Gudstjeneste i Kapellet paa Wosborg, naar han ikke var forhindret af andre Ting; herfor skulde Præsten oppebære en aarlig Afgift, den saakaldte Kapelrug. Ligeledes har han bygget det store Kapel ved Ulfborg Kirke med det smukke Sandstens Epithafium, til hvis Vedligeholdelse han udsatte en aarlig Sum. Han mente endda, at Midlerne var saa rigelige, at han anordnede, at i de første Aar skulde en Del af Pengene uddeles til »de sex elendigste Stakler, som i Sognet findes«. Men Gyldenstjerne havde næppe tænkt paa, hvorledes Penges Værdi forandres og svinder gennem Tiderne, og hvad der dengang maaske var en betydelig Pengesum, er nu kun ganske lidt og kan ikke betale den Reparation, som det skønne Epithafium saa stærkt har behov.

Paa Epithafiet staar følgende Gravskrift:

Under denne Stien och Grauffschrift
 Preben Gyldenstjerne mon Hvile,
 Hvis lifff och død, leffindtz Bedrift
 Vi Kortelig Beschriffue.
 Estrup vaar hans fødseltzstedh,
 Octobris den Tiuffuinde och sette
 Femten Hundert Aar stode det ved
 Otte och fyrritiffue Vi ey forgiette.
 Under Disciplin udi Gudsfruct
 J Ungdomen Bleff fremdraget
 Thill at faa it Mandelig Naffn och røgt.
 Sig at Forsøge det Hannom behagit.
 Udi Konngens Gaard med Gunst oc ynde
 Sin HERRE en Tid lang tientte.

Sig saa at forandre fich i Sinde
 Aff de Beste med Thro Hand miente.
 Først Rosenspær en Stalbroder goed
 Gaff Hannom arfuinger thuinde.
 Fru Mette dernest af Hardenbierig Rod
 Enn Gudfryctig, dydelig Qvinde
 Gaff Hannom Sønner oc datter femb,
 Som endnu er i Liffue.
 Hindis husbund Kier Hun aldrig forglem
 Den Graffschrift Lod Hun Beschriffue.
 For thienneste tro oc Mandige Mod
 Udi Fredz och fejde Tide
 Afflagde Hannem sin Herre goed
 Med Tronens Lehen och ære dislige
 Thog hannom med sig udi Raad
 Rigens Bestilling at Betiene
 Udi Landet och uden met Raad og daad
 Hand Riget Trolig monne miene.
 Thusind sex Hunder sex til Thi
 Aff Julio stod Otte tilbage,
 Da bucket den HERRE oc helt saa fin,
 Hans Siel Vij Gud befalle.

I Feltet til venstre staar:

Rosenspær af Stamme goed
 Gaff hannem Døttre tuinde
 Jytte oc Anne, den Sidste i Joerd,
 Den Første Er endnu i liffue.

Og i Feltet til højre:

Hans Siste Ecteschab Velsignet Gud
 Hannem fødte wi Mette
 Eiler, Hendrick, den eldste Knud,
 Birthe oc Anne Wi iche forgete.

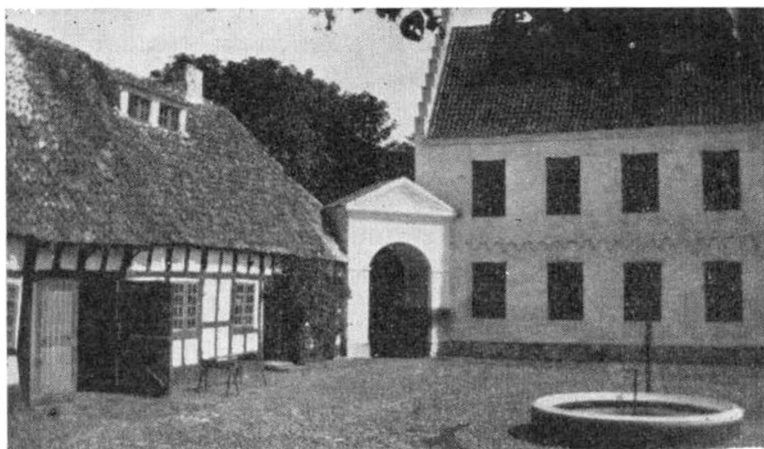
Som man ser, var Predbjørn Gyldenstjerne gift to Gange, første Gang med Vibeke Rosensparre, der døde 1583, og anden Gang med Mette Hardenberg. Mette Hardenberg var en Broderdatter af Frederik den Andens Ungdomselskede Anna Hardenberg, og der fortælles om hende, at hun, da hun inden sit Giftermaal boede paa sin fædrene Gaard Skovsbo, i 6 Uger var besat af Djævelen. »Han har slaget og draget hende, naar hun haver nævnet Gud, saa hendes Krop sad udi et blodigt Kød, og han stak hende i Skinnebenene, saa de sidder i Ribler og Saar«, hedder det i en samtidig Beretning, som tilføjer, at hendes Ærmer var fulde af Blod. Men saa hørte hun en Stemme, der bød hende at gaa til Vallø og tilbage igen — det kan ikke være Vallø i Sydsjælland, for Skovsbo ligger imellem Nyborg og Kerteminde, og Afstanden til Vallø nævnes som tre Mil. Hun tog »en liden Kiep« i sin Haand og begav sig paa Vej — den onde Aand fulgte med ved hendes ene Side, men, tilføjes der, en Engel gik ved den anden Side. Ankomsten til Vallø gik hun ind i Kirken og disputerede med Djævelen, hvem hun blev fri for, saa hun blev atter »smuk, sund og tilpas«. Paa det Maleri af hende, som findes paa Frederiksborg, ser hun kedelig og træet ud, men i alt, hvad der er skrevet om hende af hendes Samtidige, træder hun Læseren levende og varmt i Møde, saaledes i Beskrivelsen af, hvorledes hun Aaret efter sin Mands Død, paa Sønder Wosborg plejede sin Frænde Holger Ulfstand under hans sidste Sygdom og vaagede ved hans Dødsleje, til han udaandede i hendes Arme.

Om de to Frænder paa Nørre og Sønder Wosborg — Predbjørn Podebusk og Holger Ulfstand — hedder det, at »de var brave, retskafne og gudfrygtige Mænd, der levede paa en venlig Maade med deres Under-

givne, hvilket deres Sognepræst Niels Pedersen i Ulfborg, der har været deres Sjælesørger i 37 Aar, ikke noksom kunde berømme«.

Ogsaa Holger Ulfstand fik et Epithafium i Ulfborg Kirke, men det blev nedbrudt i Slutningen af det atsende Aarhundrede.

Predbjørn Gyldenstjernes Søn, Knud — »den Ældste Knud«, som han kaldes paa Epithafiet — arvede baade Wosborg og Skovsbo, men han havde ikke

Det østre Hus — Nordenden — tilvenstre det nordre Hus.

samme Lykke i verdslige Sager som sin Fader. Han kom i Gæld, døde tidligt, og hans Enke, Christence Juel, som sad med mange smaa Børn, overlod Wosborg til sin Broder Jens Juel.

Jens Juel havde i sine unge Dage rejst i Udlandet, studeret ved flere Universiteter og lært fremmede Sprog. Kongen, Christian den Fjerde, satte megen Pris paa ham, og baade Kongen, Dronningen og den udvalgte Prins var til Stede ved hans Bryllup i Skanderborg med Ide Lange, en Datterdatter af Peder Skram. Han fik forskellige betroede Hverv og blev tilsidst Stat-

holder i Norge, en Post han havde i 11 Aar; Kongen ønskede derefter at udnævne ham til Rigsadmiral, hvad han imidlertid frabad sig under Henvisning til sin »Besværlighed og Svaghed«, han fik saa Aalborgshus i Lehn og siden, efter egen Ansøgning, Bøvling, der laa bekvemt for ham. Jens Juell har boet her, medens han var Lehnsmand paa Bøvling Slot og døde her i 1634; han ligger begravet i Viborg.

Hans Frue, Ide Lange, overlevede ham i 15 Aar, dem hun henlevede paa Wosborg. Hun har i 1642 bygget det nordre Hus i Borggaarden og — efter at Ladegaarden, som lader til at have ligget paa den gamle Plads nede ved Gammelaaen, den 5. Aug. 1647 var brændt ved at »Tordenild slog neder« — byggede hun Ladegaarden uden for Gra-

Det nordre Hus.

vene, hvor de nu findes. Det er sikkert Ide Lange, der har bygget den Bindingsværksfløj, som ligger i Forlængelse af det Hus, der tidligere var Forpagterbolig.

Denne Bindingsværksbygning har holdt godt nok, skønt 300 Aar er faret hen over den, men selve Avlsbygningerne stod ikke mere end den halve Tid, maaske de er blevet vanrøgtet, i hvert Fald hedder det, at da Peder Tang 140 Aar efter tiltraadte som Ejer, »laa Laderne paa Jorden«; men noget af Tømmeret fra Laderne var dog ikke mere medtaget, end at det

kunde bruges i den nordre Lade, da denne blev genopført, og her sidder det endnu.

I den Ligprædiken, der blev holdt over Fru Ide Långe, hedder det, at hun var »redelig i Ord og Løfte, at man maatte fuldkommeligen tro hende. Sagde og sin Mening bestandeligen ud uden Persons Anseelse. Havde Lyst at forfremme sine Folk. Elskte troligen sine Præster, hvilke hun og rundeligen gjorde til Gode«.

Hendes Død skyldtes et Ulykkestilfælde, idet hun »Torsdagen før Vor Frue Dag« (det er Vor Frue Dag den 25. Marts) »traadte fejl ad en af de Stentræpper, som gaar op til Karnappet i Fruerstuen«, hvorved hun paadrog sig et Skinnebensaar paa det højre Ben. Det vilde ikke heles, og hun tilkaldte derfor de bedste Læger, der var at faa, nemlig »den velerfarne Mand, Anthonius Medki, Regimentsfeltskær under Velbyrdig Niels Lykkes Compagni til Hest« samt »den hæderlige, højlærde og velforfarne Mand, Doktor Christen Skytte, Medicum og Canonicum til Viborg Domkirke«, og disse Mænd gjorde sikkert deres Bedste, de bortskar baade af Sener og Aarer, hvad der paa den Tid maa have været uhyre pinefuldt at staa igennem, men trods Lægernes Anstrengelser døde Fru Ide Lange efter 2½ Maaneders Lidelser, den 13. Juni 1649.

Af de 11 Børn, hun havde skænket Jens Juel, var de 7 døde før Moderen, de 4, som overlevede hende, var alle Døtre. Der var meget Jordegods at dele, ialt 1494 Tdr. Hartkorn, og selv om Hartkornet var efter gammel Beregningsmaade, var det en stor Arv, hun efterlod sig. Der er nogen Uoverensstemmelse mellem de forskellige Beretninger om, hvem der fik Wosborg — nogle hævder, at Claus Juel, en Slægtning af Jens Juel, blev Herre paa Wosborg, andre, at Wosborg gik lige til Ove Bjelke, der var gift med en Datter

Ove Bjelke til Østeraat.
Efter Maleri paa Frederiksborg.

af Jens Juel og Ide Lange. Claus Juel ejede i Forvejen Sdr. Wosborg og var gift med en Sønnedatter af Predbjørn Gyldenstjerne; han var Broder til Søhelten Niels Juel, og hvis han har ejet Wosborg, har vi Lov til at tænke os, at Niels Juel husvant har pladsket til Søes paa Voldgravene her. Men hvordan det nu har forholdt sig med Claus Juel, gik Wosborg siden over til Ove Bjelke til Østeraat, Norges Riges Kansler, og ved hans Død i 1673 til hans Datter Marie Bjelke, der var gift med Stiftamtmanden i Trondhjem, Cancelliraad Joachim Frederik Wind. Amtmand Wind kom aldrig til Wosborg, som efter den Tids Forhold laa meget fjernt fra Trondhjem, og hans Foged, Peder Andersen, regerede paa Wosborg ganske efter eget Tykke. Han kom i Trætte med de fleste af sine Naboer, bl. a. med Ejeren af Sønder Wosborg, Generalmajor Schwanwede, med hvem han havde Laksefiskeriet tilfælles. I gamle Dage, da Wosborg laa paa sin gamle Plads, havde der været en Laksegaard i Gammlaen, og da Godset blev delt, blev de to Wosborg Gaarde fælles om Laksefiskeriet. Senere, da Aaen brød sig et nyt Leje ud gennem Gørding Enge, blev Laksegaarden flyttet, og der blev opsat et Dokument om de to Gaardes Rettigheder og Pligter med Hensyn til Laksegaarden. Fiskeriet var af stor Betydning, og det berettes, at Wosborgs Folk skal have betinget sig, at de ikke vilde have Laksehoveder til Middag mere end to Gange om Ugen. Nu tilsidesatte Fogden ganske Rettigheder og Pligter, og da Schwanwede sendte Stævningmænd til Nørre Wosborg, lod Fogden dem afprygle udenfor Vindebroen og jage ud af Gaarden. Herefter fulgte en Retssag, som Peder Andersen begyndte med at udkælde Dommeren og endte med at tabe. Man forstaar, at slige Trætter var pinlige for

en fin Mand som Stiftamtmand Wind, og han traf derfor gennem Slægtninge i Danmark en anden Ordning til Administrationen af Nørre Wosborg, idet han bortforpagtede Gaard, Gods og Laksefiskeri til Schwanwede, som i Afgift skulde yde 500 Rigsdaler, »gode, ubeskaarne danske Kroner«, om Aaret. Forpagtningen kom ikke til at staa ved Magt ret længe – Schwanwede tiltraadte som Forpagter Sct. Philippi Jacobæi Dag (1. Maj) 1687, men allerede Aaret efter døde Amtmand Wind, den 3. Juni 1688.

Helt tilbage fra den første Ejer, vi kender, Niels Bugge og hans Fader Bugge Nielsen, til hvem vi knyttede Aarstallet 1332, og indtil nu, over 350 Aar senere, havde Wosborg gaaet i Arv inden for nogle faa Slægter, der alle var i Familie med hinanden. Nu blev det røde Blodets Baand, der havde knyttet de forskellige Ejere sammen, skaaret over, idet ingen af Winds Sønner overtog den fjerne mødrene Gaard, som de maaske aldrig havde set. Wosborg blev solgt for 10,000 Rdl. til Schwanwede.

Herman Franz von Schwanwede var af nordtysk Adel. Som ung var han indvandret til Danmark, var traadt ind i Hæren – det siges, at han begyndte som Tambour – og havde tjent sig op gennem Graderne. Under den skaanske Krig (1675–79) gjorde han Tjeneste som Oberst og udførte saa mange mærkelige og forvovne Bedrifter, at man mente, han stod i Pagt med den Onde. Han var endnu i aktiv Tjeneste, da han købte Wosborg, idet han var Generalmajor over de jydsk National-Regimenter til Hest og havde altid nogle Ryttere hos sig paa Gaarden.

Paa den Tid, da Generalmajor Schwanwede ejede Wosborg, var min Oldefaders Oldefader, Peder Simonsen, Fæster under Wosborg af Gaarden Meldgaard

i Ulfborg. Han havde ikke engang hele Gaarden i Fæste, men delte den med sin Broder, en ubehagelig og ildesindet Person, der drillede Peder og hans Kone ved enhver Lejlighed. En Aften fik denne ildesindede Broder Besøg af nogle af Schwanwedens Ryttere; det var den Slags Besøg, man var mindre glad for, thi Rytterne krævede ind, og man maatte gøre gode Minder, da man vidste, at Rytterne var Herremandens Øjsten. Den ildesindede Broder foreslog Rytterne at drage over til Peder, og det gjorde de, og alt gik taaleligt, indtil de begyndte at gøre Tilnærmelser til Konen, saa blev Peder Simonsen vred og smed Rytterne ud, ad Døren eller Vinduet, som det nu kunde falde. Senere hen, da hans Vrede havde sat sig, blev han betænkelig ved, hvad han havde gjort, og de Følger, det kunde faa, men hans Kone bad ham være ved godt Mod: hun vilde selv gaa til Schwanwede og forklare ham, hvorledes det hele var gaet for sig. Det gjorde hun, og hun talte saa vel for sig, at Generalen lovede hende, at der intet ondt skulde vederfares hende eller hendes Mand for den Episode med Rytterne, og tilmed lovede han dem en bedre Gaard i Fæste, naar der blev en ledig, hvor de kunde bo i Fred for Peders Broder. Nogen Tid efter fik de saa Nør Tang i Fæste og flyttede dertil. I de første Aar gik det dem ikke saa godt her, men saa skete det en Dag, at der kom en fattigt udseende Kone ind paa Gaarden, hun kaldte Konen paa Nør Tang for Naboerske og bad, om hun maatte laane et Brød. Konen gav den fremmede Brødet, men kunde ikke lade være at sige, at om hun end var hendes Nabo, saa kendte hun hende ikke. »Det er mærkeligt nok«, svarede den fremmede, »vi har nu været Naboer i alle de Aar, I har boet her. Jeg er gift med Bjerghanden, som boer i Sorte-

høj her ligeoverfor. Vi har lagt Mærke til Jer og Jeres Færd og har nok set, at det ikke er gaaet saa godt for Jer hidtil, men herefter skal I faa bedre Held med Jer. Og til Tak for Brødet skal jeg love Dig, at I og Jeres Efterkommere i femte og sjette Led skal aldrig savne Brød«.

Vi skal senere komme tilbage til Peder Simonsens Efterkommere og se, om der var Kraft i Bjergmandskonens Forjættelse.

De mystiske Evner, Schwanwede havde lagt for Dagen i Krigstid, gjorde han ogsaa Brug af i Fredens Dage. Han tog sig ikke meget af Wosborgs daglige Drift, det var mere hans Hustru, Fru Christence Dyhre, som besørgede det fornødne, og hun kom til ham en Sommerdag og klagede over den stærke Blæst, som truede med at blæse Bygget af, inden de kunde faa den mejet. »Saa kald paa Hovbønderne«, svarede Generalen. Fru Christence mente, at Bønderne daarligt kunde gaa fra deres eget Byg, som ogsaa skulde skæres, »og de kan daarligere taale Tabet end vi«, tilføjede hun. »Vel«, svarede Generalen, »skaffer Du Mad, skaffer jeg Folk. Men sæt store Gryder over Ilden, for skaffer jeg Folk, skaffer jeg mangel« Fruen gik ud for at se til Gryderne, og da hun lidt efter saa ud igen, var Gaarden fuld af Folk, unge Mænd og unge Piger, som hun mærkeligt nok slet ikke kendte, hver med sin Segl over Armen. De gik ud i Marken og skar Byggen, men Maden blev der ingen Brug for, Arbejderne forsvandt lige saa pludseligt, som de var kommet.

Med Præsten i Husby kom Schwanwede i Proces, idet en af Wosborgs Fæstere klagede til Generalen over sin Nabo, som var Fæster af en af de tre Gaarde, som hørte under Husby Præstegaard — det var i Jord

fællesskabets Tid, hvor Jorderne hyppigt laa langt fra Gaardene og spredt. Schwanwedens Fæster mente, at Præstens Fæster pløjede Jord af hans Ager og lagde den til sin. »Pløjer han Jord fra Ham«, sagde Schwanwede, »saa slaa ham ihjel, den Kæltring!« Bonden ytrede noget om, at det kunde dog vist ikke lade sig gøre. »Naar jeg har sagt det«, svarede Schwanwede, »kan Han roligt gøre det«. Og med den Besked maatte Bonden gaa. Paa Hjemvejen kom han forbi den omstridte Ager, hvor hans Fjende netop gik og pløjede lovligt tæt paa Skellet; det kogte op i Bonden, og han foer ind paa sin Fjende med en Vognkæp og slog ham ihjel. Det kom til en Proces – ikke mellem den dræbtes efterladte og Drabsmanden, men mellem deres respektive Husbonder, Schwanwede og Præsten i Husby; Schwanwede tabte Sagen i de to første Instanser – som rimeligt var – men førte Sagen op til Højesteret, og her skal Christian den Femte, som til Tider præsiderede i Retten, og som huskede Generalen fra den skaanske Krig, have intervereret til Fordel for ham, idet han til Dommeren skal have sagt: »Stæk mig ikke Svanens Vinger!« Og Vingerne blev ikke stækkede paa den haardhuede General, som vandt sin Sag, medens Præsten blev dømt fra Kjole og Krave. Præsten begav sig siden over til Schwanwede og ytrede over for ham sin Forundring over det Udfald, Sagen havde faaet – »mig tyktes dog, jeg havde en god Sag«. »Det havde I ogsaa«, svarede Schwanwede, »men min var bedre«. Han fik dog udvirket, at Præsten blev i Embedet, »maaske kunde Præsten saa hjælpe ham en anden Gang«, tilføjede han.

Saa døde Schwanwede i 1697, og hans Lig blev sat over i Kapellet, hvor et Par Ryttere holdt Vagt ved det. Senere kom en af Generalens Døtre ind og af-

løste Rytterne, og da hun var blevet ene i Kapellet, rejste den døde sig fra Baaren og bad hende sende Bud efter Husby Præsten. Der gik straks ridende Bud derover, og da Rytteren kom til Præstegaarden, skete det mærkelige, at Præsten stod i Døren i fuldt Ornat, rede til Færden. »Jeg ved, hvad Du kommer for«, sagde Præsten, svang sig i Sadlen og red ad Wosborg til, saa stærkt, at Karlen kun var Halvvejen, da Præsten red ind paa Wosborg. Her gik han straks ind i Kapellet til den døde, og i en Time stredes han her med den Onde om Generalens Sjæl, men saa maatte den Onde fortrække med et stort Bulder, og Præsten kom ud, ligbleg og med Sveden drivende ned ad Præstekjolen. Men Generalmajor Schwanwede fik Fred i sin Grav, under Gulvet i Gyldenstjernes Kapel — hans Kaarde, som laa paa Kistelaaget, hænger nu i Kapellet. Hans Hustru blev paa Wosborg til sin Død, 1705; hendes Kiste staar ved Siden af Generalens, den har i sin Tid været betrukket med Fløjl, men det skal være blevet stjaalet.

Efter Fru Christence Dyhres Død arvede Svigersønnen, Capt. Tonne Sehested, Sønder Wosborg, medens Nørre Wosborg blev solgt til Niels de Leth. Denne var kort forinden »for sin honette Extraction, berømmelige Conduite og exemplare Qualiteter« blevet optaget i Adelsstanden. Han havde i sin Tid været Huslærer hos den rige Christen Linde paa Pallisbjerg og havde ægtet en Datter herfra, Maren Linde. Niels Leth opnaede ikke at faa Skøde paa Gaarden, han døde tidligt, og hans Enke, en god og velvillig Kvinde, beholdt Wosborg, til hun i 1746 skødede den til sin Søn Henrik, som alt længe havde hjulpet sin Moder med Driften.

Henrik Leth var en haard Mand, som fordrede me-

get af Bønderne, og han mindedes mest for sine Stridigheder og de Grusomheder, der tillægges ham. Han skal saaledes have ladet en ung Mand piske til Døde, mistænkt for at have stjaalet en Sølvske, den man siden fandt i Svinetruget, og derpaa have skjult Liget paa Ulfborg Kirkeloft, og man fandt virkelig i Begyndelsen af forrige Aarhundrede ved Restauration af Gyldenstjernes Kapel Liget af en ung Mand oppe under Taget. Ligeledes skal han have stukket en Gartner ned. Han lod Bønderne age Mudderet op af Karpedammen og sprede det som Gødning paa de tilstødende Marker, og Kirkepladsen, som man hidtil af Pietet ikke havde dyrket, vilde han ogsaa have under Plov. Men Redskaberne brødes itu, og Hestene sank i til Bugen, saa han maatte atter opgive at udnytte den indviede Jord.

Ejheller med sin Svigerfader, Franz Linde paa Pallisbjerg — Henrik Leth var gift med sin Cousine, Sophie Linde — kunde han holde Fred. Man havde alle Dage fra Pallisbjerg bjerget Lyng i den store Wosborg Hede, men dette forbød Leth, og da Franz Lindes Folk ikke des mindre skar Lyng paa Heden, sendte Leth sine Folk derop, de bemægtigede sig Lindes med Lyngen belæssede Vogne og førte dem til Wosborg. Her stod de saa, medens den uundgaaelige Retssag gik sin Gang, Simerne, der holdt Læsset sammen, raadede, Lyngen skred ned, Vognene, der stod udsat for alskens Vejr, faldt fra hinanden, og da der endelig faldt Dom i Sagen, og Leth havde tabt, var den Lyng, de havde kivedes om, blevet til intet,

Ogsaa med Præsten i Ulfborg, Hans Lassen, kom Leth i Strid. Der blev jo stadig holdt Gudstjeneste i Kapellet, men et Foraar havde Fru Leth lagt sine Kalkuner til at ruge derinde, hvor der paa de søgne

Dage var roligt nok. Da nu Præsten begyndte at messe, pludrede Kalkunerne til Svar, og Præsten blev saa vred herover, at han nægtede at gøre Tjeneste mere paa Wosborg — han skal have udtalt, at han ikke vilde prædike i Wosborgs Hønsarhus. Da Sagen blev fuldt oplyst for Cancelliet i København, fik Præsten Medhold, og hermed ophørte Gudstjenesten i Kapellet paa Wosborg. Til Gengæld mente Leth sig herefter fritaget for Forpligtelsen til at yde den førømtalte Kapelrug, og da Præsten ikke vilde give Afkald herpaa, førte dette Leth ind i en ny Retssag, som han dog vandt. Forholdet mellem Præsten og Herremanden var dog længe spændt, og ved et Juleselskab paa Sønder Wosborg skal Leth have truet Præsten med Prygl, hvis det ikke havde været for den Kjole, han bar, og Præsten skal derefter have kastet Præstekjolen med Ordene: »Der ligger Kjolen, men her staar Manden«.

Imedens var de gamle Folk paa Nør Tang døde, og deres Datter Maren og hendes Mand Laurids havde nu Gaarden. Laust Tang var vel anskrevet hos Henrik Leth, hvis Foged han var, og hvem han havde Mod til at sige Sandheden og tale til Rette, naar Herremanden var gaet for vidt. De havde mange Børn, og den ældste af Sønnerne, Peter, der var en opvakt Dreng, som baade læste, skrev og regnede godt, vilde Forældrene gerne have anbragt i Købmandslære hos Christen Iver Noe i Ringkøbing. For at kunne drage hjemmefra skulde han have Herremandens Tilladelse, og et saadant Fribrev plejede Leth at tage sig betalt for med 100 Rdlr. Laurids Tang gik til Leth, medbringende den sædvanlige Sum, men Leth, der sjældent forsømte Lejligheden til at fremme sine Planer, fordrede, at Laust Tang desuden skulde afstaa ham det Stykke Eng ved Øgelstrup Vad, der

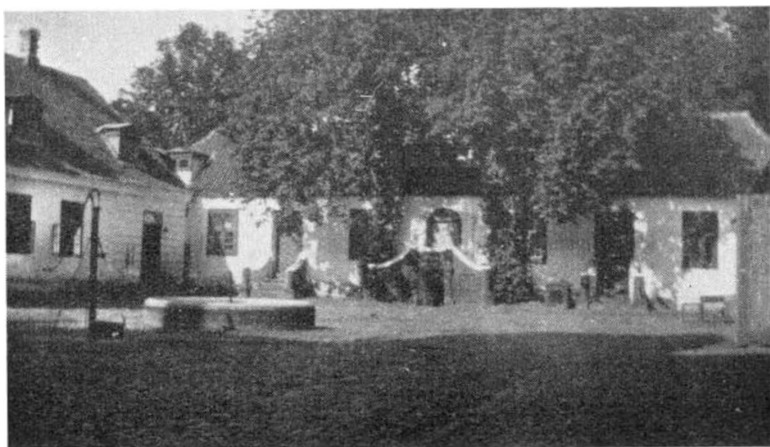
som en Tunge strakte sig ind i Wosborgs Jord. Laust Tang maatte give efter, men da han paa Hjemvejen gik over den Jord, han havde maattet afstaa, brast han i Graad. Det vilde sikkert have trøstet ham, hvis han havde kunnet se ind i Fremtiden og have faaet at vide, at den Søn, for hvis Skyld han bragte dette Offer, engang skulde blive Ejer af Nørre Wosborg Gaard og Gods. Fribrevet – dateret 28. Februar 1750 – findes mellem Peder Tangs efterladte Papirer.

Henrik Leth døde i 1754; han gik igen paa Wosborg paa mangfoldige Maader, end ikke hans Enke kunde være i Fred for ham, og tilsidst blev han manet.

Hans Søn, Christen de Leth, var Landsdommer i Viborg, men holdt, ligesom Faderen før ham, samtidigt en Skole for adelige Drengene paa Wosborg. Foretagendet syntes dog ikke at ville lykkes, Drengene lærte for lidt, skønt de havde en streng Lærer, og de fik for lidt at spise. Landsdommer Leth siges at have ført et ret vildt Liv, og Gaarden kom ud af Drift under ham – dog har han sat sig et smukt Mindesmærke her paa Gaarden, idet det vestre Hus vistnok er bygget af ham paa Grundmuren af et tidligere Hus (det nederste af Murene er i Renaissance-Skifte). Han blev Justitsraad og blev ogsaa udnævnt til By- og Herredsfoged i Holstebro, men kom aldrig til at overtage Embedet, idet han paa Hjemvejen fra Holstebro blev slaaet af Hesten ud for Naur og slog sig ihjel.

For første Gang i sin Tilværelse blev Wosborg stillet til Auktion, og der var mødt mange Liebhaveere, da denne skulde finde Sted i Holstebro. Budene faldt livligt, man bød hinanden op, og den der tilsidst fik Hammerslag var Sønder Wosborgs Ejer, Chr. Linde Friedenreich, som opildnet af Kapestriden skal være sprunget op paa Bordet og med et Citat fra en Salme

have udraabt: »Lad Helvedes Engle kun sværme, saa er Nørre Wosborg dog mit«. Han var Søn af den kendte Storgodsejer Chr. Daniel Friedenreich, som efterlod hver af sine to Sønner 7 jyske Godser, og ejede saaledes foruden begge Wosborg Gaarde Ste-numgaard, Pallisbjerg, Udstrup o. fl. — han skal have været Ejer af al Jorden fra Vesterhavet til Holstebro i en Mils Bredde. Han boede mest paa Sdr. Wosborg og lod sin Foged passe Driften af sine Godser. Der

Det vestre Hus.

fortælles om ham, at han — der gerne gik klædt som en almindelig Bonde — engang var paa Rysensten for at købe Stude; Baron Juel, der ikke kendte ham, saa en Bonde gaa nede i Gaarden og bakke saa stærkt paa sin Pibe, at Gnisterne fløj til alle Sider i den stærke Blæst, og sendte derfor en Tjener at advare Bonden, at han ikke med sin Pibe satte Ild paa Gaarden; men Bonden svarede, at hvis han kom til at brænde Gaarden af, skulde han nok betale den, han havde Raad til det.

Det er ikke sikkert, at dette passede — i hvert Fald

viste det sig, da Friedenreich en Morgen fandtes død i sin Seng, at hans store Formue var skrumpet saa stærkt ind, at de Legater, han havde stiftet, ikke kunde faa det hele af de dem tiltænkte Midler.

Baade Nørre og Sønder Wosborg blev nu stillet til Salg og blev købt samlet af to Sønner af Laurids Tang og Maren, den førømtalte Peder Tang og hans Broder Søren. Søren Tang traadte dog snart ud af Ejerforholdet og købte Thimgaard, hvor han boede til sin Død. Peder Tang solgte kort efter Sønder Wosborg til den unge Schack Hjalchus de Hofman, der i Ulfborg Kirke mindes som den, der har restaureret den gamle Altertavle. Efter hans tidlige Død blev Sønder Wosborg udstykket, og Hovedparcellen blev siden købt af Peder Tangs dygtige Forvalter, Christen Stenum, hvis Slægt besad Gaarden i over Hundrede Aar.

Det første, Peder Tang gjorde, da han var blevet Ejer af Nørre Wosborg, var at gaa op og hilse paa »den gamle Frue«. Det var Henrik Leths Enke, Sophie Linde, som havde overlevet baade sin Mand, sin Søn og Friedenreich, og som havde en Lejlighed i det nordre Hus, hvor hun boede med sine to Jomfruer. Hun kendte Peder Tang og hans Familie godt, tog vel imod ham og ytrede sin Glæde over, at Wosborg hos ham var kommet i gode Hænder. Saa bad hun ham istandsætte Taget over hendes Lejlighed, da det kunde regne ned til hende, og det lovede Peder Tang at lade gøre straks til stor Fortrydelse for Christen Stenum, der var ved at blive ængstelig over alt det, der trængte til at blive gjort i Stand. »Her staar vi med den halve Sommer gaaet, og Laderne ikke til at bruge. Lad os faa Avlsgaarden i Stand først, saa dør Kællingen vel imens«. Peder Tang naede dog det hele, han byggede hele Avlsgaarden op i Løbet af det

næste Par Aar; i Gavlen af den ene Længe staar Aars-
tallet 1789, paa den anden 1790. Laderne, Ide Langes
Lader, var faldet sammen, og Peder Tang lod dem
opføre paa ny, saaledes som de staar nu; Tømmeret
hertil var dels det gamle Tømmer fra de tidligere La-
der, dels blev det indkøbt i Norge, tilhugget deroppe
og kom hertil, færdigt til at sættes paa Plads. I den
nordre Lade sad der en Bjælke med en smukt ud-
skaaret Indskrift:

A° 1788 loed Peder Tang de 7 Østerste Gulve fløtte
fra Søndre Lade herover samt reparere; og 1789 de
6 Westerste Gulve af ny tilbygge og alt samme Tid
grundmure.

Denne Bjælke, som man ikke kunde se inde i den
dunkle Lade, er nu nedtaget og ophængt ude paa
Lademuren.

Desuden opførte han det karakteristiske Porttaarn,
rimeligvis efter Byportene i Holland, hvor han havde
været flere Gange i Forretninger.

Peder Tang boede ikke paa Wosborg, men forblev
i sin Købmandsgaard i Ringkøbing, i hvis Have man
endnu kan se det af ham opførte murede Lysthus. Om
Søndagen kom han imidlertid herud, gik gerne til
Gudstjeneste i en af de tre Kirker, han ejede — Gør-
ding, Vemb og Buur — og gik siden paa Besøg hos
sine Fæstere, besaa deres Bedrift og gav gode Raad,
og hans Ord blev husket; mange Fæstebønder kunde
siden sige til hans Sønesøn, om et eller andet, hvad
det nu var, at »det saa'e gammel Husbond, det hower
a saa godt«.

Han fik fra Holland indført Kartofler til Vestjyl-
land, delte dem ud til Bønderne til Avl, men de blev
forøvrigt ikke modtaget med Begejstring, til at be-
gynde med foretrak de fleste de gammelkendte »Mor-

rødder« (Gulerødder). Af hans efterladte Papirer faar man Indtryk af ham som en ualmindelig redelig, rets-tænkende og samvittighedsfuld Mand med god Orden i sine Sager, som havde Omsorg for de mange Men-sker, paa hvis Liv og Velfærd han havde Indflydelse.

Kancelliraad Niels Kjær Tang.

Han var gift med Mette Bagges Kjær, Datter af Borgmester i Ringkø-bing, Niels Mikkelsen Kjær, men han havde den Sorg at miste hende efter knap et Aars Sam-liv, idet hun døde af Barselseber efter at have skænket ham en Søn; Peder Tang giftede sig ikke igen.

Da denne Søn, Niels Kjær Tang, havde faaet sin juridiske Embeds-examen og holdt Bryl-lup med Marie Cathrine Meinert, en Datterdat-

ter af den Chr. Iver Noe, hos hvem Peder Tang havde staaet i Lære, og hvis Forretning han siden overtog — overlod Faderen ham Nørre Wosborg Gaard og Gods; tilmed havde han ladet Hovedbygningen smukt istand-sætte og lod ved den Lejlighed Porten i det østre Hus tilmure og deri indrette en smuk Stue, Nystuen kaldet, som han lod møblere med de kønne hvidlakerede og forgyldte engelske Spejle med Marmorkonsoller og de smukke Stole, fremstillet paa en nyoprettet Fa-brik i København efter engelske Modeller.

Niels Kjær Tang døde i en ret ung Alder, og hans

Enke, som sad med fem Børn, hvoraf den ældste var 16 Aar ved Faderens Død, giftede sig nogle Aar senere med daværende Amtsprovst, senere Biskop Conrad Daniel Kofoed fra Ribe, som saaledes blev Ejer af Wosborg. Efter nogle Aars Forløb blev der imidlertid truffet en Ordning, hvorved den yngste af Niels Kjær Tangs tre Sønner, Andreas Evald Meinert Tang, i 1824 overtog Wosborg. Gamle Peder Tang oplevede dette, han havde overlevet sin Søn og havde været sin Svigerdatter en god og trofast Støtte under hendes Enkestand; ogsaa sin unge Sønesøn hjalp han efter bedste Evne med Raad og Daad, til han i 1827 døde i en Alder af 89 Aar. Han ligger begravet paa Kirkegaarden i Ringkøbing, hvor man endnu kan se den store Gravsten, som han selv havde købt og havde haft staaende, færdig til at lægge paa Graven, idet kun Dødsaaret manglede at indhugge.

Marie Cathrine Meinert.

Min Morfader, den senere Etatsraad A. E. M. Tang, der i en Alder af 21 Aar blev Herre paa Wosborg, var en virksom Mand med levende Interesse for alt, hvad der var fremme i hans Tid. Han var et virksomt Medlem af det unge Ringkøbing Amts landøkonomiske Selskab og fik, i Samarbejde med sin Svoger, den stærkt Landvæsensinteresserede Provst Krarup i

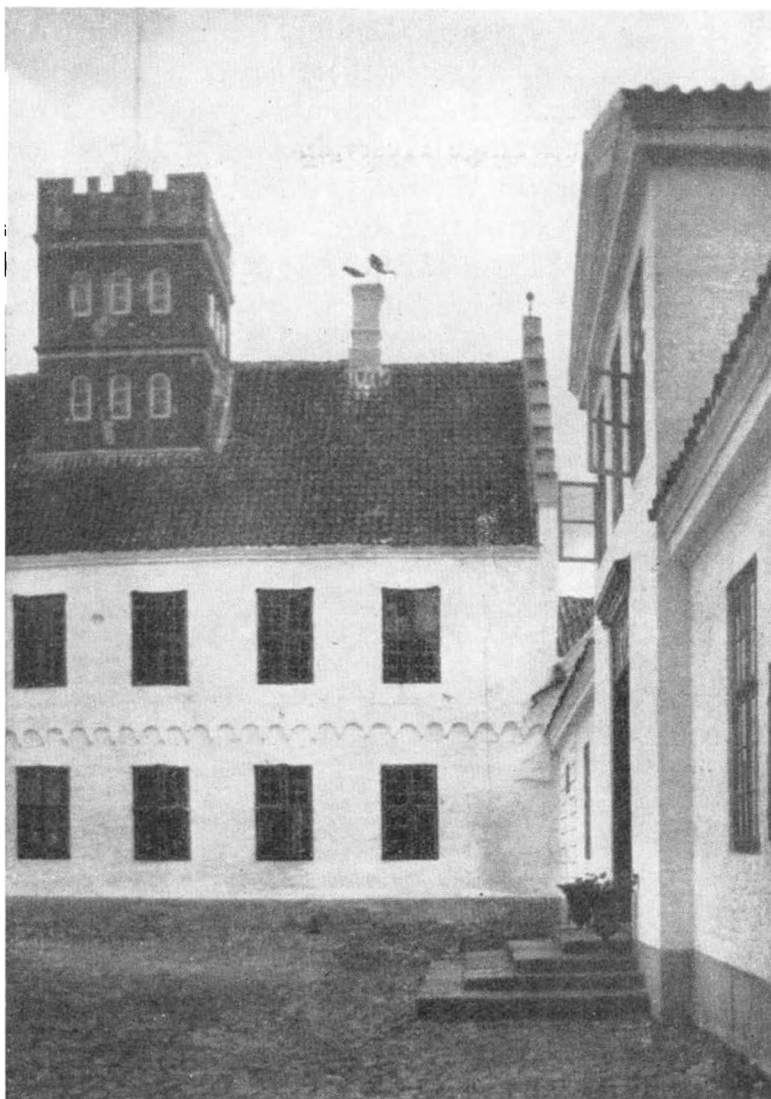

Maleri af Monies.

Etatsraad A. E. M. Tang.

Lønborg fot.

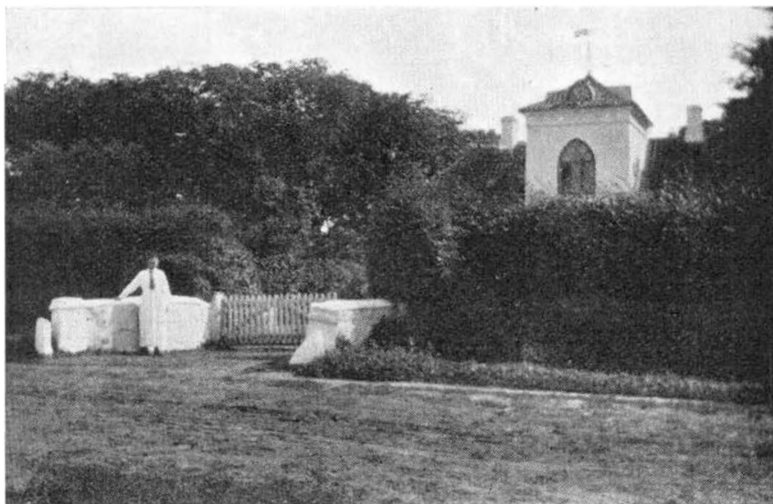
Ulfborg, og sin gode Ven Ole Kirk paa Ebbensgaard, udvirket, at der i Ulfborg i 1829 blev afholdt Dyrskue, dette Dyrskue var det første i Jylland, ja maa ske her i Landet overhovedet. Han var stærk interes-

Det østre Hus – tilhøje det søndre Hus.

seret i Spørgsmaalet om Afsætningen af Landbrugets Produkter, og i et i »Dansk Forening« i 1849 afholdt Foredrag, der siden udkom i Særtryk, gjorde han opmærksom paa, hvilken Rolle England kunde komme

til at spille som Aftager ikke blot af Studene, men ogsaa af, hvad Landbrugerne ellers havde at sælge. Min Bedstefader var Egnens Tillidsmand paa mange Maader, og af de offentlige Hverv, han sad inde med, kan nævnes, at han var Medlem af Amtsraadet og Skolekommissionen, var Landvæsenscommissair for Ringkøbing Amt, Medlem af Stænderforsamlingen, af den grundlovgivende Rigsforsamling og siden af Landstin

Wosborglille — opført af Etatsraad Tang 1853.

get. — Han var gift med sin Cousine, Molly Elise Fenger, som var ham en udmærket Hjælp paa alle Maader. Mine Bedsteforældre samlede hyppigt Egnens Folk i Haven, hvor der saa blev holdt Foredrag om de forskellige Spørgsmaal, der var fremme i Tiden, og dette havde en ikke ringe Betydning i en Tid, hvor der ikke var saa let og rigelig Adgang til Aviser og Tidsskrifter som nu.

Min Bedstefader holdt meget af at bygge, og det søndre Hus har han bygget i 1839; ligeledes har han ladet opføre den gennembrudte Mur paa Siderne af

Indkørselen, den murede Bro over Graven og Wosborglille, som han byggede til sin ældste Broder, da denne trak sig tilbage fra sin Præstegerning; desuden opførte han talrige Lysthuse omkring i Haven, hvoraf et Par endnu findes, og lod paa det østre Hus anbringe Taarnet, der maaske ikke passer godt til Huset's Ydre, men som byder paa en Udsigt over Egnen, hvortil der knap er Mage. Ogsaa ude i Sognene satte hans Byggelyst sig Spor, den smukke Bro over Slyk

Den vestre Grav.

Støtten tilvenstre er sat til Minde om Etatsraad Tang.

Aa i Gørding er hans Værk, og mange er de Gaarde og Huse, som han efter at have bygget opkaldte efter et Medlem af sin Familie: Mariebjerg, Mollyhus, Noesgaard osv.

Etatsraad Tang stod mange af Tidens kendte Mænd nær, og mange af dem har besøgt ham her paa Wosborg, bl. a. kom Kong Frederik den Syvende her med Grevinde Danner og et stort Følge og var her i fire Dage. Den berømteste Gæst, som Wosborg havde, var dog Digteren H. C. Andersen, som i Juli 1859 be-

Gauderes forning for en
 Guds "Lid" - Gud at jeg end
 nuværende end jeg jeg smalt
 og gode om Jylland, vist end
 jette ender frem til for det der
 det ender ender Land. Igaar da
 jeg fra Landet Gode til den
 Profiganer for om den Gode
 Damer bor, frem til - Gode
 til Jylland, 100 for det der
 af til den Gode for flaterne, da
 for sig ender og Gode
 ender mig forer, ender mig
 Pantje Kommer, frem til
 det. Deres Minnet glæder mig
 end at den, om for ender end
 der ender for den for Norge
 ender. For mig ender mig at Gode
 smalt det, sig frem, jeg for Gode
 ender frem for til. Gode alle
 i Gode, ender det alle Gode
 ender den Gode om den om Jylland.
 Med alle og smalt det Gode Gode
 Gud gode den i det, ender Gode
 ender frem den Gode Gode

Fotografi af de to midterste Sider af Brev

Tjælland

#

Tjælland mellem Kongens Gærde
 Som en Krønkrans er lagt,
 Lænnen er Gjensjævn
 Gud midt i Sløget sæt
 Og gør Gud, alvort for,
 For sin forsvend Luff og Boer.

#

Tjælland du er Gode Landt,
 Gøisland med Blom-forsønd,
 Nædt i Hæft med Elitog, Dand
 Læst sig i Gjeng Dand,
 Læst og Nordjysk Land
 Samt over Dagnet Dand.

#

Guden, ja man tror det næppe,
 Men som selv, bese du Ad,
 I Lyng og et Sløst og Tuff,
 Sløst og mig, melind,
 Digt sig, som om for Ar,
 Gud, som en forsvend Læst.

#

søgte mine Bedsteforældre. H. C. Andersen har siden i »En Historie fra Klitterne« fortalt om Wosborg og har her ogsaa genfortalt en Del Historier, han hørte af min Bedstefader. H. C. Andersen har ogsaa her skrevet et fordringsløst lille Vers en Dag, han sad paa en Bænk i Haven; det har siden staaet malet paa en Tavle, indtil jeg for nogle Aar siden fandt det Papir, hvorpaa Digteren selv havde skrevet Verset, og fik dette fotograferet og forstørret, saaledes at man nu kan læse Verset i H. C. Andersens egen Haand. — Det lyder:

Her under det blomstrende Hyldetræ
vi sidde, mod Vinden i dejligt Læ
og see over Buske og Træers Top,
smukt *Nørre Wosborg* løfter sig op
med Taarn og med Gavl som i gamle Dage,
og gennem vor Tanke Minderne drage
om *Bugge* og *Podebusk* til *Peder Tang*.
Sært Tankerne svulme og blive til Sang.

10. Juli 1859.

Her ligger en Del Breve fra H. C. Andersen til mine Bedsteforældre og blandt dem et,¹⁾ hvori Dig-

¹⁾ Brevet paa Side 62 lyder saaledes:

Haandværkerforeningen, som kom og sang »Lev vel! — Gid at jeg ret maatte kunde synge igjen smukt og godt om Jylland, vist med hvilke aabne Øjne jeg har seet paa dette eiendomme-
lige Land. Igaar da jeg fra Randers kjørte til denne Præstegaard hvor min Ven Pastor Swane boer, skrev jeg en Sang til Jylland, jeg skriver den strax af til Dem, kjære Herr Etatsraad, De som først, varmest og hjærteligst modtog mig herovre! Naar de nye Eventyr komme, sender jeg disse. Frøken Meinert glædede mig med et Brev, men hun er vel nu ikke længer hos Dem paa Nørre Wosborg. Hr. Hein sendte mig et hjærteligt smukt Digt, siig ham, jeg fra Kjøbenhavn snart skriver ham til. Hils alle i Hjemmet, glem ikke Lille Wosborg! Lad dem læse min Sang om Jylland. Mathilde og hendes Søstre hjærtelige Hilsener. Gud glæde Dem og Deres velsignede Hustru! Deres hengivne Ven

H. C. Andersen.

teren fortæller, at han lige har skrevet en Sang til Jylland, og han fortsætter: »jeg skriver den strax af til Dem, kjære Herr Etatsraad, De som først, varmest og hjærteligst modtog mig herovre«. Sangen, som saa staar paa Brevets to sidste Sider, er »Jylland mellem tvende Have«, hvoraf Wosborg Arkiv altsaa ejer den første Afskrift.

Efter Etatsraad Tangs Død i 1868 ejedes Wosborg af hans Enke, indtil denne i 1877 skødede Wosborg til sin Svigersøn, Bryggeriejer Henrik Stampe Valeur, som da lige havde ægtet min Moster, Christine Lorentze Tang. Min Onkel Valeur levede kun kort, i fire Aar var han Ejer af Wosborg, men fik dog i denne korte Tid udført forskelligt,

som han skal mindes for; det var ham, der paabegyndte Plantningerne her omkring Gaarden, hvor der nu findes fire Smaaplantager, og det var ham, der lod Teglværket flytte til dets nuværende Beliggenhed, medens det tidligere laa oppe ved Avlsgaarden mod Nord. Valeur døde i 1881, og derefter ejedes Wosborg af hans Enke, indtil hun i sin høje Alder i 1923 overlod Wosborg til min Søster og mig. Paa den Plade, der ligger paa Fru Valeurs Kiste i Gravhøjen paa Ulfborg Kirkegaard, staar der bl. a.: »Trofast værnede hun om Slægtens gamle Minder og samlede gæstfrit

Christine L. Tang Valeur.

den opvoksende Slægt om sig paa den gamle Gaard, og de, der kendte hende, vil sikkert finde, at dette er en god Karakteristik af Fru Valeur, der døde 1928.

— Vi har nu gjort, som H. C. Andersen siger i sit Vers: vi har ladet gennem vor Tanke Minderne drage om Bugge og Pødebusk til Peder Tang, og selv om det ikke er en Digter, der har taget Dem ved Haanden og vist Dem Wosborgs Ejere gennem de veksellende Tider, haaber jeg, at De har kunnet høre paa Fremstillingen uden at trættes.

EN PRÆSTESØN FRA STAUNING¹⁾

Af C. A. Søgaard.

Blandt Navnene i Præsteslægten paa Epitafiet i Stauning Kirke synes det mest fremtrædende at være Præstefruen Sophie Lavsdatter, ikke alene som Moder til en stor Børneflokk — elleve i Tal — men ogsaa som Stammermoder til en stor Slægt. Medens man ikke véd det eneste ufordelagtigt om nogen af hendes mange Børn, men derimod at de siden som voksne fremtræder som dygtige Mennesker, de fleste i betroede Stillinger, saa kan det samme paa ingen Maade siges om Slægten i sin Helhed.

Sophie var selv født og opvokset i Stauning Præstegaard, hendes Fader havde her været Præst i 28 Aar, deraf en Del Aar Provst. Efter hans Død 1628 blev Sophie gift med Eftermanden i Embedet Hans Gregersøn Hemmet, Broder til Præsterne i Dejbjerg og i Skern, Iver G. H., hvis Hustrus Smykkeskrin blev fundet i Kirken ved Ombygningen 1914.²⁾

1633 fødtes Sønnen Lave, opkaldt efter Morfaderen, og nogle Aar derefter Niels; sidst Gregers, seks Aar efter den første.

Men Aaret efter døde Sophies Mand, og en ny Præst Peder Jørgensen Hegelund, Præstesøn fra Møgeltønder og Søannesøn af Biskop Hegelund i Ribe, blev nu kaldet til Embedet.

Med ham blev Enken Sophie gift og i dette Ægteskab blev der otte Børn, flest Døtre.

¹⁾ Efter et Manuskript, som opbevares i Møgeltønder.

²⁾ Jfr. Hards. Aarb. 1928, S. 152—53 (Red. Anm.).

Vi lader Tankerne gaa tilbage til den Tid. Stauning Præstegaard var stor i Bygningsomfang og stor paa Areal, den største Gaard i Sognet; men det store Ager- og Engareal synes efter Hans Gregersens Optegnelser ikke at give særlig stort Udbytte, han skriver: »Marken ødelægges ved Vandflod, der gaar helt op til Gaardene, og naar Vandet er vendt tilbage, har det efterladt saa megen Sand, der gør Jorden ufrugtbar og utjenlig til Dyrkning«. I denne Indberetning sigtes vel til den voldsomme Stormflod i 1634. Efter flere Dages Paalandsstorm rejste Vesterhavet sig i hele sin Vælde, brød gennem Havklitterne og lavede her ved Rendinger, som ses den Dag i Dag. Fjorden fyldtes med Havvand, og de lave, flade Egne overskylledes, Gaarde og Huse skyllede væk, deriblandt Knudsgaard i Stauning; Hestekrybberne fra den fandt man ovre i Skern. Stedet, hvor Gaarden har ligget, kan paavises endnu. Selv om Vandet ikke gik ind i Stauning Præstegaard, kunde saadan Katastrofe nok mane til Alvor.

Om Sophies store Børneflok har gaaet i Skole i Hjemmet, vides ikke; men Sønnerne, der alle blev Præster, har gaaet i Latinskole og derefter paa Universitetet i København.

Efter endt Studium overgik Lave Hansen frivillig til Militærvæsenet og omtales her som en flink Soldat og som en munter, dygtig og brav Officer. En Mand eller Mænd med disse gode Egenskaber havde vort Land netop Brug for; thi i 1659 kom den svenske Konge Karl Gustav og belejrede København. Alle i Byen, ikke blot Soldater, men Købmand, Haandværkere, Studenter, ja selv Kvinder var enige om at forsvare Byen til det yderste. Lave Hansen blev her udnævnt til Fører for et Studenterkorps, som kaldtes

»Sortkjolerne«, da der ikke var Uniformer til dem; ligeledes kneb det med at skaffe ordentligt Vaaben, og man væbnede sig saa med, hvad man kunde faa fat paa – en Økse, en Le eller Spade, kunde man ikke faa andet, saa en Morgenstjerne. Lave selv havde et stort Korsgevær til at lede Anførselen med. Endelig kom den mindeværdige Februarnat, da Karl Gustav havde bestemt at tage Byen ved Storm; men forinden skal han have ladet sine Soldater gøre sig tilgode med Brændevin og lovet dem, at dersom de kunde tage Byen, skulde de faa Lov at plyndre i den i tre Dage. Han lod dem iføre hvide Skjorter uden over Uniformerne og binde Halmviske om Huerne for at de ikke skulde kendes fra Sneen. Svenskerne stormede nu frem, og ved Hjælp af deres Stormstiger forsøgte de at trænge op paa Murene; men Forsvarerne var tilrede alle Steder, deriblandt ogsaa Lave Hansen og hans Trop, der gav Fjenderne braadne Pander og stødte dem ned i de lerede Grave. Tilsidst maatte Karl Gustav erklære, at de ikke kunde tage Byen.

Under Slagets Gang havde General Schack lagt Mærke til Lave Hansens Tapperhed paa Københavns Volde, og som Belønning herfor vilde han gerne efter Fredslutningen hjælpe ham til Præsteembedet i Møgel­tønder, som da var ledigt. Generalen var siden 1658 forlenet med Riberhus og Møgel­tønder Len, og herunder hørte samme Pastorat.¹⁾ Men Menigheden havde før Enevældens Indførelse Ret til selv at vælge Præst, og desuden havde Lave to Modkandidater; dog Lave faldt i Yndest, saa han blev kaldet hertil; samme Aar,

¹⁾ Hans Schack købte Møgel­tønderhus, det senere Schackensborg, 1661 og fik dermed Kalds- og Patronatsretten til nogle Kirker, ligesom han i 1673 erhvervede jus patronatus til Gram og Fole Kirker. (Red. Anm.).

som Krigen sluttede, ombyttede han Soldatertrøjen med Præstekjolen og var her til sin Død 1707.

Ogsaa i Møgeltønder Præstegaard var en Præsterenke, Anna Jørgensdatter Hegelund, en Søster til Laves Stedfader, altsaa paa en Maade hans Faster, men han fulgte Traditionen og giftede sig med hende.

Hans Korsgevær, som han førte med sig, opbevares her som et Sejersminde. Det var endnu her i 1864, da Pastor Sonne blev fordrevet fra Embedet, men ved Eftermanden Provst Borchs Død var det forsvundet.

Lave Hansens Præstetid er betegnet som en god Tid. Der var en fyldig Kirkegang; men om det var af fri Vilje eller af Tvang er ikke saa nemt at afgøre, thi en Befaling var udgaaet fra Kong Christian d. V., at »ungt Folk« skulde gaa i Kirke. Møgeltønder Kirke blev i hans Tid forbedret og forskønnet. I 1673 fik Kirken et herligt Orgel, der gør Tjeneste endnu. Et Pulpitur langs hele Nordsiden af Skibet blev bekostet af Grev Schack, medens Bønderne udredede Udgifterne til de bibelske Billeder, som Balustrets Fyldinger er forsynet med, paa den Betingelse, at hver Mand fik sit Navn sat under Billedet, han havde skænket. Paa dette Billedgalleri kan disse Navne læses endnu, og som Nr. 1 staar Laves, hans Navn er latiniseret, og han kaldes her Hr. Lago Johannis.

Paa dette Loft eller Pulpitur skulde Grevens, hans Tjenerskab samt Ungdommen have Plads under Guds-tjenesten.

Et Billede i Legemsstørrelse er malet af Lave og sat op paa Skibets Syd væg tæt ved Prædikestolen. Han er afbildet med Tidens Paryk og minder en Del om Kingo, samtidig er der noget kækt i Udtrykket i Lighed med Juel og Tordenskjold, den Tids idelige Krige

kunde nok præge sin Mand. Under Billedet staar: »Hr. Johannis er født Anno 1633 den 18. Oktober i Jylland i Stavning Præstegaard, blev indsat i Prædikeembedet i Møgeltønder 1659 den 11. December, og efter at han ogsaa havde været Provst i 15 Aar, er han salig i Herren hensovet anno 1707 den 17. Februar i hans Alders 74. Aar«.

Med Anne Jørgensdatter Hegelund havde han to Døtre, Sofie Margret og Maren, samt en Søn Bagge.

Maren blev gift med en anset Bonde, Nis Nansen paa Markhedegaard i Nærheden af Møgeltønder, og blev derved Stammermoder til en betydende Slægt, som bebor Gaarden endnu. Til en ældre Sidelinje af denne Slægt hørte Hans Nansen, Borgmester i København, kendt fra Dagene ved Enevældens Indførelse, da han paa Slotsbroen mødte Adelsmand, Rigsraad Otto Krag til Voldbjerg i He.

Fra Hans Nansen nedstammede i lige Linie Frithjof Nansen i Norge. Til samme Slægt hørte Peter Griffenfeldts Hustru Hans Nansens Datter Kathrine og derudfra Greverne paa Frisenborg.

Efter Annes Død blev Lave gift med Ursula, Datter af Købmand Peter Vessel i Tønder. Med hende havde han mange Børn, hvoraf flere ikke artede sig vel. En af Sønnerne, Peter Lagoni, blev tilsidst lidelig og tog Tjeneste som Matros.

VIND PRÆSTEGAARD

Af Esbern Jespersen, Vinding.

Artusinder svandt. Stenalder, Bronzealder og Jernalder afblomstrede og hendøde. Hedensk Kult Lag paa Lag lejrede sig i Folkets Sind. Kristendom øverst. Kongemagt og Adelsvælde indtog Landet. Den sorte Død kom som en Hedebrand og udslettede Livet paa sin Vej. L. S. Mænd under Skipper Clements Fane rasede mod Nederlaget, mens Kirken forbedrede sig. Siden kom Enevælden, og en skønne Dag 1683 stod Christian den Femtes Boniteringsmænd i Vind. Hvor svært at finde de 27 Smaagaarde mellem Lyngbakkerne i det Kvadratmil¹⁾ store Sogn. De dyrkede Marker opmaales til 764 Tdr. Land, gennemsnitlig ca. 28 Tdr. Land til hver Ejendom. Og det hele skyldsattes til 77 Tdr. Hartkorn — Vind var indskrevet i Historien.

* * *

Herremændene i Nabolaget havde naturligvis kendt Vind Sogn længe før; her havde de spredt Jordegods, og de førte nøje Regnskab i deres Jordebøger over den Landgilde, der tilkom dem. Den største Skyld havde Kirkegaard, der hvert Aar skulde levere 7 Pd., d. e. ca. 100 kg. Smør til Gesinggaard,*) 1663 omregnet til Hartkorn 9.2.2.2

Hvorledes Fæstebonden 1678 kunde gøre det med en Besætning paa 2 Heste, 1 Stud, 2 Køer, 9 Faar

*) Gd. i Tvede S., Randers Amt, som Mourids Putbus til Einsiedelsborg ejede.

og 2 Svin er ikke let at forstaa; thi han havde jo ogsaa andre Forpligtelser. Man mistænker Manden i Kirkegaard for at have snydt paa Selvangivelsen; den opgivne Besætning skulde nemlig beskattes. Men et Hundrede Aar senere bedyrer Sognepræsten, at det er den rene Sandhed, at Vindboerne er usle og forarmede. Vindbys 5 Mænd er alle i slet Tilstand, og de 6 Mænd i Røjkjær bor kun i smaa Hytter, de har hver et Par Køer, og kun to af dem har Stude at pløje Jorden med. — Ogsaa disse Bønder stod opførte i Jordebøgerne for en Rigdom af Korn, Smør og Æg m. m. Om de fik det betalt skal være usagt.²⁾

1769 havde Sognet 156 Indbyggere, 1930 var Folketallet 556. Sognet er i god Udvikling, man avler godt, og det fortjener slet ikke det ældgamle Øgenavn »sølle Vind«.

Men engang har Navnet nok passet. Alene Svenskekrigenes aarelange Indkvartering kunde ruinere de smaa Hjem for lange Tider; Vind Sogn havde en Tid 105 Heste i Kvarter.

— Saa drev Almisseeoldinge i onde Tider rundt paa Omgang mellem Gaardene og fortalte vidt og bredt om en glørværdig Fortid.

I Vindris³⁾ havde der ligget en Borg, ganske vist en Røverborg, men altsaa dog en Borg. Troldtoft havde været en liden Herregaard, opkaldt efter en Hr. Trolle; nu kunde Fæstebonden ikke brødføde sig selv. Gammelvind havde ogsaa været en Herregaard; i hvert Fald havde Hans Rostrup til Juellingsholm boet der, det sidste var med Slag i Bordet. Kirken havde haft et Taarn, som kunde ses langt nede i Thyland og tjene som Sømærke for Vesterhavssejlerne. Det laa altsammen langt ude i en ukontrollabel Fortid.

Men en Præstegaard havde man haft; dette er lige saa sikkert, som at Kirken er kullet.

Ingen nulevende ved dog andet og mere om den Ting, end at *Skovgaard* er æ gammel Præstgaard. Gemt og glemt er dens Historie; intet Minde er bevaret om de Sorger og Glæder, Smerter og Lidelser, Intriger og Kæltringestreger, som Sekel efter Sekel der manifesterede sig og døde.

* * *

1543 gjorde Sandemænd Skel mellem Vind og Nr. Omme og tillige mellem Ulfborg og Hind Herreder. Den første Sten satte de i Therkilds Vad midt i Strømmen, den anden i Præstbjerg Vad og saa »framedelis vester med samme Aa strømme til en Eng, som brugis til *Vindt prestgord*«.⁴) Der har vi Navnet.

Noget fedt Embede var Vind ikke, men dog godt nok til, at Præsten Hr. Niels Jensen i Idom kastede sine begærlige Øjne paa det. Og desangaaende gaar en Cancelliskrivelse 17. Juni 1566 til Axel Viffert og Magister Matzen: »Da Hr. Niels Jensen, Sognepræst til Idom, har klaget over utilstrækkelig Underholdning og begæret, at Vind Sogn, der heller ikke kan underholde sin Præst, maatte henlægges til Idom, naar Præsten i Vind dør, skulde de undersøge Sagen og tilskrive Kongen fuld Besked derom«.⁵)

Præsten i Vind, som Hr. Niels ønskede en snarlig Henfart, var Hr. Anders Christensen. Han havde betjent sin lille Menighed en Menneskealder uden at lide Hungersdøden. Og foreløbig gør han intet Tegn til at imødekomme Hr. Niels' Ønske. Han var Præst i Vind i 47 Aar og døde først den 28. Maj 1577, som var 3. Pinsedag.

Og saa gik Embedet i Vind endda Hr. Niels'

Næse forbi; det blev lagt sammen med Vinding, hvor det forblev til denne Dag. Det manglede ogsaa bare. Hr. Ib i Vinding havde paa en Engels Befaling opført Vind Kirke, som havde været ruineret, gaaet Tiggergang hos »rige Klostre, Prierer og Brødre« for at skaffe Midler, var under Opførelsen nær blevet ædt af Trolden Find og havde i det hele kun høstet Skam til Tak. Næppe var Kirken genrejst og af Hr. Ib i den bedste Mening døbt »Vind Faarehus«, før han mistede baade Embedet og Menigheden i Vind, som han selv havde samlet efter en syndig Adsplittelse mellem Nabosognene. Dette skete 1529, og Grunden var efter nogles Mening, at han var »den pavelige Lære i Hjertet hemmelig hengiven«. Nu var han død; men hans Efterfølger Hr. Jens Poulsen levede og avlede 17 Børn. Han kunde nok fortjene en Biindtægt. Og han fik den.

Indtægterne var 1649 i Hr. Christen Pedersen Stadsdells Tid af

Annexsgaarden:	2 Ørte Rug,
	1 Ørte Byg,
	1 Harbopund Smør.
Sognet:	12 Tdr. Rug,
	5 Tdr. Byg,
	10 Snese Æg,
	4 à 5 Lam og
	10 à 12 Sk. i Kvægtiende. ⁶⁾

Sognepræsten boede i Vinding Præstegaard. Annexsgaarden var bortfæstet. 1678 hed Fæstebonden Christen Mouritsen. Hvorledes han med en Besætning paa 1 Hest og 2 Køer kunde udrede sin Landgilde til Præsten er ikke lettere at forstaa end andre Ting. Der er i det hele taget overalt i Vinding-Vind et gaadefuldt Misforhold mellem den omtrent paa

samme Tid opgivne Landgilde, Kvægbestand og Udsæd. Skovgaard havde 1683 34,2 Tdr. Land under Plov; det lyder vel ikke af saa lidt, men man tog kun et Par Afgrøder og lod saa Jorden hvile i 6–10 Aar. Hartkornet ansattes til: 2.5.2.1.

Og saa gaar vi ind i 1700'erne for at samdele med Hr. Terkel Dorschæus.⁸⁾ Han fik Embedet efter sin Far 1749 og tog Afsked 1781 med en Pension fra Kaldet paa 80 Rdl.

Sognet havde i hans Tid 29 Decimanter, d. e. Tiendeydere, en Fremgang paa 3 (tre) siden 1599.⁷⁾ Udviklingen stod bomstille i et Par Hundrede Aar.

* * *

Og sad saa Hr. Terkel en Dag i det Herrens Aar 1775 i en af sine højryggede Ruslæderstole — som han forøvrigt havde pantsat til Konrad Lundsgaard til Lergrav — og opgjorde sine Indkomster efter Ordre fra Biskop Bloch. Langsomt og grundigt, med store Bogstaver optegnede han sine »fattige« Indtægter:

»I Vinding Sogn faar Præsten ingen Oste. I Vind Sogn faas Oste, som den gl. Tiendebog klarlig udviser. Dog faas ikke efter Forordningen 1 Pd. Ost af hver Td. Hartkorn. Men siden min Ankomst til Embedet opholder nogle af Vind Sogn med at give Ost, som dog er en Ret og Skyldighed. At søge Oste ind ved Proces er ikke min Lejlighed, hvortil jeg ikke heller inclinerer. Desuden kan jeg i Sandhed forsikre, at jeg fra Vind Sogn haver ofte faaet slette Oste, og som ikke har kunnet spises engang af Tjenestefolkene«.

Antagelig har Vindboerne dog leveret ham deres Præstetiende; han skulde af hele Pastoratet have 77 Tdr. Rug eller ca. 1 Td. i Gennemsnit fra hver Gaard.

Hele Tienden har tynget med ca. 1 Td. Rug pr. Td. Hartkorn, 1824 med 1½ Td. Tiendebyrden har med andre Ord tynget omtrent jævnbyrdig med Landgilden. Og efter 1814 havde Fattig- og Skoleudgifterne en lignende Størrelse. Det er forklarligt, om Vindboerne sparede lidt paa Osten. Hr. Terkel selv fandt Spar-sommelighed prisværdig. Kun med blødende Hjerte gik han til at paaligne Sognet en Pengeudgift paa 8 Mark 8 Skilling til et Almissem, den aldeles nøgne Dorthe Gosmer. Højeste Skatteyder gav 8 Skilling, Anneksbonden 1, og selv dette var »over deres Formue og Kræfter, da alle veemodig beklagede sig«.

Hr. Terkel skrev videre i sin Embedsbog:

»Min sl. Fader fæstede Anneksgaarden til Jørgen Jøcumsen. Men for nogle Aar siden overtalte denne Mand mig til paa Grund af hans foregivne Vanmagt og Skrøbelighed at fæste hans Søn Jens Jørgensen de 2de Tdr. Hartkorn . . . selv vilde han beholde de 5 Skp. 2 Fd. 1 Alb. og have et lidet Hus i Gaarden, hvilket alt ved Faderens Død skulde tilfalde Sønnen. Men nu har baade Faderen og Sønnen ruineret og forødt min Anneksgaard, saa det er at befrygte, at Gaarden skal falde ned, og jeg faar hverken Tiende eller Skyldkorn af den og maa dog foruden anden Embedsskat betale af det contribuable Hartkorn ibd.«

»Anno 1772 maatte jeg nødes til ved en Procurator til Ulfborg Herreds Ting at søge baade Sønnen og Faderen for 3de Aars resterende Landgilde og indstævne dem til Fæstes Forbrydelse, mens daværende Herredsfoged lod sig overtale til at prolongere Tiden med lutter Opsættelser og vilde ikke kende og dømme udi Sagen. Til sidst indgav den gamle Fader en usandfærdig Klage til Kongen og med sin smigrende Tale persvaderede daværende Amtmand Hr. Etatsraad von

Albertin til at rekommenedere og paategne hans ugrundede og usandfærdige Memorial og at søge Beneficium paupertatis for den gl. Anneksbonde. Men da Memorialen blev hjemsendt til Hr. Biskop Blochs Erklæring og derfra til Provst Hr. Kynde og mig, blev Repliquen fra mig i Sandfærdighed skrevet til Oplysning for Cancelliet, saa de deraf fuldkommligen kunde se, at jeg havde en retfærdig Sag. Og blev da et Brev indsendt, som jeg havde — førend Søgmaal blev anlagt mod Anneksbønderne — tilskrevet Hr. Amtmanden og derudi indstændigen begæret hans gunstige og kraftige Assistance for at undgaa Proces og al deraf flydende Ulejlighed. Efter den brave Hr. Kyndes Raad og Vilje blev mit Brev med Hr. Amtmandens egenhændige Paategning indsendt til det kgl. danske Cancelli, dog ikke til synderlig Ære for den gode Herre«.

Der fik Amtmanden den.

»Copi af Brevet og Paategningen fra Hr. Amtmanden, som Hr. Kynde har rigtig verificeret, findes endnu i min Gemme«. Og det kunde Hr. Terkel have en sær Fornøjelse af.

Med Amtmanden under Armen kunde Fæstebønderne sagtens være store paa det.

»Siden 1772 har Jørgen Jocusen aldrig betalt eller givet mig det ringeste for sin Part, ja vil ikke engang komme til mig, at jeg kan tale med ham«. Og Sønnen slægtede Faderen godt paa.

»Han rester nu tillige for disse 3de Aar paa ny igen. Han har betalt lidet, som Tiendebogen udviser, men han vil ikke efter Advarsel møde hos mig, at jeg kan afskrive det i hans Qvitteringsbog. Jeg maatte hellere ingen Anneksgaard have, da jeg deraf skal betale Embedsskat, Folkeskat og af det contribuable

Hartkorn og nyder dog intet af Anneksbeboerne. Desuden maa befrygtes, at min Sucessor skal efter min Død paastaa Anneksgaardens Opbyggelse. Tiende og Landgilde af Anneksgaarden udi alt bedrager sig baade efter Tiendebogens Udvisning og deres Fæstebrevs Formeldning aarlig til

3 Tdr. 4 Skp. Rug

2 Tdr. 2 Skp. Byg

3 Rdl. i Arbejdspenge

foruden Tiendelammet

noch 2de Lispund Smør til Midsommer.

At miste alt sligt, som er lagt ad mensam aarlig, er jo utaaleligt for en fattig Præst, og at søge sin Tiende og Landgilde ind ved Tinget er jo umuligt og tillige u[ud]førligt. Dette har jeg for Efterkomernes Skyld villet anføre.

Hvormeget der af den anførte Ydelse er Tiende kan ikke ses. Men hvis Landgilden ikke er øget siden 1649, bortset fra Arbejdspengene og den Bagatel, at 1 Harbopund er blevet til 2 Lispund ($28\frac{4}{9}$ til 32 af vore Pund), maa Tienden have været forbavsende stor.

Terkel Dorschæus var ingen Torsk, men at tvinge en stædig Bonde i Stavnsbaandets Aarhundrede til at opfylde sine Forpligtelser formaaede han ikke. Muligt Amtmandens Paategning kunde have sagt os hvorfor; men den forblev i Præstens Gemme, og jeg har ikke fundet den. Grunden var maaske alene den, at man dengang saa lidt som til andre Tider kunde plukke Haar af en skaldet. Bonden var ludfattig, men ikke særlig forkuet.

De Skovgaard-Bønder var af gammel gæv Bonde-slægt fra Vejvad i Vinding. 1659 bortførte Brandens burgerne Peder Vejvads Søn Jens, som var født 3. Pinsedag 1646. Efter mange Eventyr i Tyskland kom

han hjem igen efter 26 Aars Udlændighed medførende Hustru og Børn og adskilligt Gods, saa han med 100 Daler kunde købe Fjerdeparten af Refning.⁹⁾ Hans yngste Søn Jocum Jensen blev Fæstebonde i Gammelvind, og dennes Søn Jørgen Jocumsen er det just, vi har med at gøre. Mere estimerede Bønder var der ikke i Pastoratet. Konen i Skovgaard holdt da ogsaa immervæk Barn over Daaben.

Men Dorschæus havde sine Kvaler. 1756 havde Jørgen som Præstens Medhjælper indsamlet Fattigkorn til Konen i Mikkeltorp, men glemt at aflevere det. Præsten mobiliserede Provst Kynde, der truede med baade Amtmand og Sognefoged. Og lige meget hjalp det; han var nemlig noget nær lige saa arm som Mikkeltorpskonden. Hr. Terkel bevidner det selv. »Det er den rene Sandhed, at fra Fjendetiden synes Sognene aldrig at komme paa Fode igen«. Og han fortsatte med en tyk Protokol fuld af Jammer over de ælendige Almissemænd, som Sognene umuligt kan forsørge.

Selv med Fradrag af alle Præstens mulige Overdrivelser bliver det utvivlsomt, at Fattigdommen endnu mod Aarhundredets Slutning var meget stor. Hvorfor? Pastoratet slap for Kvægsygen, som ellers rasede i andre Egne af Landet. Et Moment vejer tungt: Bonden var ikke flittig. Af de gamle Kirkeregnskaber ser man, hvordan Bønderne staar og falder over hverandre for at slaa Hovedet paa nogle Kirkesøm, mens en Mand ager frem og tilbage mellem Skovgaard og Kirken (ca. 1 km.) med Øl og Mad. Der var ingen Nervøsitet.

Hr. Terkel vilde have Vindboerne i Skole. Nej Tak, sagde Bønderne; de var kloge nok. »Sognefolkene gjorde sig modvillige og søgte deres Husbonde og

vilde udi alt raade dem selv«. — Stavnsbaandet generede dem ikke stort. En Dag stod de 12 Mand stærk i Idom Præstegaard hos Provst Hald for at klage over deres Præst og Sjælesørger, fordi han ikke havde taget tilstrækkeligt Hensyn til deres Mening om Fattigplejen.

Den gamle Bondes lovpriste Ærlighed ser vi ikke meget til. Han snød Præsten, hvis han kunde.

Det var gammel Vane. Da Jørgen Jøcumsens Kone 1768 døde, havde Præsten som Husbonde soleklar Ret til at afholde Skifte og derved faa en lille Indtægt. Men Arvingerne delte Stumperne uden Hr. Terkels Hjælp, og denne anlagde Proces. Efter mange og lange Retsmøder faldt Dommen: Bonden skulde betale sin Husbond 4 Rdl., og Hr. Terkel skulde for sin Trættekærhed og alt for store Vidtløftighed betale 8 Rdl., 2 til de fattige i Vind, 4 til Bonden, og 2 Sk. til Justitskassen.¹⁰⁾ En salomonisk Dom, snart 10 Aar gammel.

Men nu skulde det have en Ende. Den Jørgen Jøcumsenske Familie skulde heraus. Terkel Dorschæus gik til Kongen.

»1776 søgte Hr. Terchel Dorschæus Kongen, d. v. s. Kancelliet, om og fik Tilladelse til at sætte Anneksgaarden i Vind, Schougaard, Hartkorn 2 Td. 5 Skp. 2 Fdk. 1 Alb., til offentlig Auktion. Det skete. Den indsendte Auktionsforretning viste, at det højeste Bud var 210 Rdl., som Præsten ansaa for vedbørligt. Kancelliet godkendte da i Kongebrev, dat. 6. Aug. 1777, Auktionen over Schougaard, saaledes at Halvdelen af Købesummen blev staaende paa 1. Prioritet til højeste tilladte Rente, medens den anden Halvdel af Sognepræsten i Vinding-Vind udsattes mod tilstrækkeligt Pant under Herredsprovstens Tilsyn«. ¹¹⁾

Gennem Stiftamtmand, Bisp og Provst naede Skrivelsen til Vinding Præstegaard. Prokurator Anders Skytte i Holstebro havde købt Gaarden, men kun for snart efter at afgive Skøde til Præstens Søn, Michael Dorschæus. De 105 Rdl. blev indsat blandt Stiftets offentlige Midler, men iflg. Forordn. af 5. Jan. 1813 omskrevs de til 16 Rbdl. 49 Sk. Sølv. Og 1840 var Præstens hele Renteindtægt 4 Rbdl. 3 Sk., et ringe Beløb i Forhold til den Landgilde og Tiende, Hr. Terkel skulde have haft.

Michael Dorschæus flyttede ind og Jens Jørgensen ud af Skovgaard. Men den gamle Jørgen Jocumsen blev boende i sit lille Hus »10 Skridt fra Gaarden«. Dette Hus var den unge Michael en Torn i Øjet, og en Aften, Jørgen var i By og Konen i Seng, gaar Præstesønnen nok saa frejdig hen og bryder Huset ned,¹⁰⁾ hvorefter han gik sig en Maaneskinstur med sin Kæreste Margrethe Eriksdatter. Dette kunde Retten dog ikke approbere, men dømte ham til at bygge Huset op igen.

Den 7. Januar 1780 trolovede Hr. Terkel sin haabefulde Søn med Margrethe i Skovgaard, og den 17. Marts stod deres Bryllup i Vinding Præstegaard. Og saaledes havde Hr. Terkel egentlig faaet sig arrangeret ganske godt; naar han om kort Tid fik Afsked, kunde han flytte over i »Anneksgaarden«.

Inden dette skete, fik han en passende Lejlighed til at forfatte et Slutningskapitel i Embedsbogen om sin Anneksmenighed. Vindboerne havde faaet den geniale Ide, at Michael Skovgaard ene og alene skulde forsørge Jørgen Jocumsens Stifsøn, Almissemlemmet Christen Eskildsen, men den gik ikke. Det kan nok være, at Vindboerne fik raat for usødet af Præsten:

»Hvad Christen Eskildsen Skovgaard angaar, da

foraarsages jeg at fremstille de gode Hr. Inspektører,¹²⁾ at der er ikke en Mand i hele Sognet, der vil tage imod ham og huse ham, og det, han faar til Almisse (13 Skp. Rug, 5 Skp. Byg og 2 Mark), kan ikke forslaa til ham; han behøver lige saa meget til. Derfor ved jeg aldeles ingen anden Vej og Middel, end at han a Tønder Hartkorn føres omkring i Sognet at faa Fortæring og Husly . . ., thi han er ikke som et andet Menneske at have, hvad Medhjælperne¹³⁾ meget godt véd. Da nu Sognets Beboere i Vind har villet gøre den urimelige Paastand, at Christen Eskildsen, der i mangfoldige Aar har været Almisselem i Sognet, skulde modtages til Huse af min Søn Michael Dorschæus i Skovgaard, og han saaledes skulde bære Byrden for det hele Sogn, saa maa jeg herved andrage, om ikke bemeldte Christen Eskildsen bør føres omkring i Sognet, saa længe ingen især vil huse ham |: da hans Stiffader Jørgen Skovgaard ikke forhen har villet modtaget ham :| Herpaa vil jeg ærbødigst udbede mig Sessionens Kendelse.

Vinding Præstegaard, 4. Dec. 1780.

T. Dorschæus«.

Saa kom »den graadige Stakkel« da paa Omgang, Stiffaderen fik en Bibel af sl. Stistrups Legat, som han dog skulde have i Fællig med Vindingboen Niels Thomsen Sigh — og Hr. Terkel fik sin Afsked i Naade og med Pension den 1. November 1781. Han flyttede med sin Hustru til Skovgaard, og der døde han den 11. April 1786 68 Aar gl.; han blev som Hustruen før ham ført til Vinding og begravet i Kirken.

Snart efter flyttede ogsaa Sønnen sine Teltpæle*). Og Vind Præstegaards Saga er for saa vidt ude.

*) 1787 og 1801 Husmand og Daglejer i Vind uden Jord.

1787-1820 ejedes den af Peder Jensen, 1820-30 af Mikkell Klink, saa fulgte Mathias Mathiasen 1830 til 1852, hans Hustru var fra Nørre-Lund i Vinding. Efter Mathias fulgte Peder Andersen, der en Tid var Sognefoged; hans Efterfølger var Peder Christensen, kaldet Pæ Knark, hvis Hustru Mariane Jensen beholdt Hovedparcellen en Del Aar efter Mandens Død. Derefter »var den ret i æ Handel«. Men det vedkommer ikke Vind Præstegaards Saga.

* * *

Blot endnu et lille Kik efter Jens Jørgensens videre Skæbne. 1782 træffer vi ham i Blaakjærhus (d. e. Saa'nhus). Han skal have nogle Skæpper Korn til sine uopdragne Børn. Om et af disse hører vi 1809: »Iver Jensen er en overmaade skrøbelig Menneske, som gaar med 2de Krykker«. 1814 skriver Sognepræst Stabell, at »han med Møje fremslæber sit Legeme ved Hjælp af 2de Krykker, han er hos sine gamle Forældre, som ikke kunne forsørge ham, og selv kan han kun om Sommeren fortjene noget ved at sno Revlingereb«. Han var da 38 Aar; han døde ugift 1837 62 Aar gl. Hans Far var en anderledes Karl, som først døde, da han var 92 Aar; han boede da i Gammelvindhus, hvor han var Almissemlem paa Omgang. Om Iver med Krykkerne ved gamle Vindboer Besked; de siger, han var rask til Bens og for over Lande og Herreder med Bynyt.

En Søndag samledes Kirkegængerne efter Sædvane i Kirkegaard før Gudstjenesten. Til Stede var Iver og Jens Hede fra Fuglsang med sin Kone Ane Marie. Pludselig sank Jens Hede sammen og døde. Ane Marie maatte naturligvis hjem og have Studene for Vognen for at faa sin afdøde Mand kørt hjem. Men

der var en mere, som ikke kom i Kirke den Dag; det var Iver med Krykkerne, som hastede af Sted fra Hus til Hus med det nyeste nyt.

Endnu er de gamle Kulturtræk ikke ganske uddøde i Vind. Men nu arbejdes der. Der er megen Fremgang at notere. — Allerede 1840 skrev Pastor Buchhave: »De Oste, som er indkommen i min Tid, har været ulastelige«.

NOTER

- 1) 6370 ha.
- 2) Baade Kronens, Kirkens og Adelsens Bønder fik som bekendt gentagende Gange betydelig Nedsættelse.
- 3) Krattet hed 1638 Hardtlund.
- 4) O. Nielsen: Jyske Tingsvidner.
- 5) Cancelliets Brevbøger.
- 6) Herredsbogen.
- 7) Stigts Register.
- 8) Esbern Jespersen: Kirker, Præster og Degne.
- 9) Gaard i Vinding under Riber Compagni. Landgildehartkorn: 7.4.2.2 + Bondeskyld: 3.0.0.0. Oplysninger om de nævnte Gaarde giver Henrik Pedersen: De danske Landbrug.
- 10) Læst i Justitsprotokollen og meddelt mig af P. Christensen, Idom.
- 11) Hofmans Foundationer XI, 674.
- 12) Provsten og Herredsfogden; ordnet Fattigpleje iflg. Forordn. af 24. Septbr. 1708.
- 13) De gamle Kirkeværgers Efterfølgere, Medhjælpere i moralske Sager 1629, efter 1708 især i Fattigplejen.

— Stoffet er iøvrigt i væsentlig Grad hentet fra Vinding-Vind Kirkebøger og Præstearkiv.

FOLKELIV OG FOLKETRO FRA AULUM SOGN

AF KRISTIANE OLESENS OPTEGNELSER

Ved *August F. Schmidt.*

Fra 1919 og Del År frem i Tiden modtog Dansk Folkemindesamling, Kgl. Bibliotek, København K., jævnlig Optegnelser vedrørende ældre Tiders Folkeliv og Folketro i *Herningegnen* fra Frk. *Kristiane Olesen*, der i en Årrække var Husbestyrerinde hos Stedshistorikeren, Gårdejer *Konrad Understrup*, Brændgård ved Herning. Kristiane Olesen er ellers fra *Aulum Sogn* i Hammerum Herred. Her blev hun født den 14. Marts 1877. Hun fik i 1895 Plads på Aulum Fattiggård, hvor hun vandt de gamle Fattiglemmers Fortrolighed. Godsindet og venlig af Væsen, som Kristiane var overfor de gamle Mennesker, kom de alle til at holde meget af hende. De fortalte hende mangt og meget fra deres Levned, og da hun i 1919 på Opfordring af Arkivar *Hans Ellekilde* i Dansk Folkemindesamling og under gentagen Opmuntring fra *Konrad Understrups* Side begyndte at nedskrive,

hvad hun vidste om gammel Sæd og Tro, kunde hun i ikke ringe Grad drage Nytte af, hvad hun i 1890'erne hørte på Aulum Fattiggård. De følgende Optegnelser viser, hvor mærkelige Ting, det var, hun fik at høre, da hun tjente på Fattiggården.

Et Særkende for Kristiane Olesens Optegnelser er, at de fortrinsvis indeholder *Folketro* af forskellig Art. Hendes Meddelere har ikke fortalt hende synderligt om den materielle Kultur eller Stedsagn. De har fortalt hende om Fester (Bryllupper, Begravelser m. v.), dog ikke ret meget om Festernes ydre Væsen, men til Gengæld en Rigdom af Enkeltheder fra Folketroen knyttet til de gamle Folkefester. Det er den religionshistoriske Islæt, der gør Kristiane Olesens Folkemindesoptegnelser særlig værdifulde. Når hun især har formået at få sine Fortællere til at meddele Trosforestillinger, må Årsagen hertil til en vis Grad søges i Optegnerens egen Indstilling. Både Kristiane Olesen og særlig en af hendes Søstre er *synske*, og det siger jo sig selv, at Folk, der er således begavede, fortrinsvis er optaget af at få noget at vide om Ting, der ikke er af denne Verden.

Der vil nu i det følgende blive udgivet et skønssomt Udvalg af Frk. Olesens mange Optegnelser fra Aulum Sogn. Det bør allerede nu fremhæves, at der i Dansk Folkemindesamling ligger et stort Stof fra mange andre Sogne i Hardsyssel og videre omkring i Nørrejylland, der venter paa Udgivelse.

Man vil paa de følgende Sider faa et ejendommeligt stærkt og levende Indtryk af gammel Tro og Skik i Aulum Sogn. Ikke alene for Forskerne er Kristiane Olesens Folkemindestof af Værdi, også Folk i Hammerum Herred kan have Udbytte af at læse, hvad den utrættelige og trosstærke Husbestyrerinde på

Brændgaard har reddet fra Forglemmelse. Hun fortjener en oprigtig Tak for sit Indsamlingsarbejde, og når der nu fremlægges nogle Afsnit af hendes Skildringer fra ældre Tider, er det at forvente, at Kristiane Olesen i en sådan Offentliggørelse vil se den Hyldest, hun så længe har fortjent.

* * *

Bryllup. Fattiglem Else Marie Kristensen, Aulum Fattiggård, fortalte i 1896, da hun var 99 År, følgende: Min Moder sagde altid, at den, som ikke slagtede den bedste Bede til sin Datters Bryllup, blev aldrig Bedstemoder til en Søn. Enten Brylluppet holdtes Efterår eller Forår, skulde der slagtes en Bede. Lørdagen før der lystes sidste Gang i Kirken, skulde Brudgommens Fader samle Halm og Pileris sammen til en Sædeløb og lægge disse Ting op i Storstuen. Ingen måtte flytte dem derfra. Sagerne skulde ligge der Søndag og Mandag over. Tirsdag og Onsdag skulde den gamle sidde i Storstuen og binde Sædeløben, Torsdag skulde Drengen og Pigen bære den til Bryllupsgården med Send i: Høns, Haner, Ænder eller Gæs, Smør og en Snes Æg. Når Beden var slagtet, skulde et Lår af den saltes og speges, og når Brudens Sager pakkedes, og hun flyttede med sin Brudgom, skulde det Lår, som skulde speges, pakkes allerførst. Det skulde nedlægges i Sædeløben, og den Hovedpude, som Bruden havde ligget på i sin Vugge, skulde lægges ovenpå Løben, der skulde dækkes med Brudens Moders franske Sjal. Lagde man andre Ting ovenover, var det et dårligt Varsel. Spegelåret blev hængt op på Loftet ved Skorstenen. Blev det første Barn en Dreng, skulde Manden hente Spegelåret ned fra Loftet og lægge det på Hovedpuden i Vuggen; det

var den Hovedpude, som lå over Låret i Sædeløben, der førtes fra Brudens Hjem til Brudgommens Gård.

De store Bryllupper varede tre Dage. Der var Forridere, som skulde ride foran og imod Brudeskaren tre Gange, når den kørte hjem fra Kirke, fortalte den 68-årige Ane Østergaard i 1931. Når den forreste Forrider sidste og tredie Gang kom imod Bryllupsgæsterne, havde han Vin- eller Brændevinsflasken i den ene Hånd og Glasset i den anden. I Forstuen fik Gæsterne, efterhånden som de kom ind fra Vognene, en Kage og en Dram. Middagen bestod altid af Suppe. Under Spisningen sendtes der en Skål rundt, hvori der samledes Penge til Spillemanden; der skulde jo dances alle de tre Dage. Trediedagen var det de unge, som spiste, og bagefter dansede de til den klare Dag. Det sidste af de tre Dages store og skønne Bryllupper, Ane Østergaard var med til, var hos Niels Aaby i Aaby i Aulum Sogn. — En Husmand i Aulum havde to Døtre, som begge holdt Bryllup samme Dag i Hjemmet. Om Vognene fulgtes pænt ad i Brudetoget, vidste Fortælleren, Tiggersken Mette Katrine i Aulum (f. 1852), ikke; men da alle var færdige med at spise Middagsmaden, blev Ungdommen enig om at lege to Mand frem for en Enke ude på de grønne Agre. For bedre at kunne løbe hurtigt, svøbte den yngste Brud, Kirstine, Brudesløret rundt om sig og stoppede Enden ned ved Bæltet. Man sagde, hun legede som en vild og glemte, at hun var smykket. Tilsidst sad Brudekransen skævt på Hovedet. Nu kom nogle af de ældre Koner ud, og Legen blev standset med det samme. Der hviskedes fra den ene til den anden af dem: »Stakkels Kirstine, bare hun var død som Barn. Nu er hun gift og har svøbt Sløret rundt omkring sig, stoppet Enden ned som et Hosebånd, løbet og hop-

pet, så Brudekransen sidder skævt. Men Petrine lader Brudesløret hænge pænt ned og lader Manden løbe omtrent helt omkring for at tage hende i Hånden igen, jo, Petrine skal det nok gå godt«. Jeg har ikke hørt noget om Kirstine i flere År, fortsatte Mette Kartrine. For 4 År tilbage tjente min Søster hos Johanne Meldhede i Gudum. I Julen kom så Johannes ældste Datter hjem, hun boede i Resen ved Lemvig. Datteren fortalte nu min Søster, at hendes Nabokone hed Kirstine, og hun var fra Aulum. Hun havde det så elendigt; hendes Mand levede sammen med Tjenestepigen og brød sig ikke det mindste om Konen eller deres 3 Dreng. Sagde hun noget til ham, sagde han: »Du kan rejse ad Hekkenfeld til eller hjem til dem, der græd og jamrede for dig på Bryllupsdagen«. Petrine derimod er gift med en Købmand og har så gode Dage, som en Kone kan ønske sig.

Kristiane Olesens Farbroder, Aftægtsmand Jens Chr. Olesen, Skjerk, fortalte i 1919 interessante Ting om *Brudelys* og *Livslys*: Min Kones Bedstefader, Kresten Nielsen, Skjerk, har fortalt, at de fleste Brudfolk er så bange for, at deres Brudelys skal brænde for hastigt ud på Bryllupsdagen, for alle tror, at den, hvis Lys først brænder ud, skal dø først. Men I kan tro, det er meget værre for den, hvis Brudelys ikke vil brænde ud, for så vil hun eller han komme til at vente efter, at deres Livs Lys skal udslukkes. Men det er, ligesom de ikke kan dø, selv om det ser ud til, at Døden står lige for Døren, og de selv venter på den. Sådan gik det med min Datter, Karen. Da hun og hendes Mand, Jakob, havde Bryllup, brændte Jakobs Lys ud længe før Karens. Jeg hørte Folk hviske, det bliver nok Karen, der bliver Enke, og det kom godt nok til at passe. Men de fik da Lov at leve sammen

i omtrent 30 År. Men Karens Lys vilde ikke brænde ud. Jeg sagde til min Kone, Ane Kirstine, jeg er bange, vor Karen skal få et langt Sygeleje tilsidst eller blive åndsfraværende, så at hun ikke kan gøre noget Arbejde til Nytte, og det kom til at passe for mig. Min Datter Karen blev helt blind de sidste 6 År, hun levede, og jeg ventede efter, at hun skulde dø før mig, hendes gamle Fader. Kan I se, det var ikke så sært, hendes Lys ikke vilde brænde ud. — Da Jens Chr. Olesen blev gift med sin Kone, Ane Kirstine, brændte hendes Lys ud længe førend Mandens. Hans Lys vilde ikke ret få Ende, og Fortælleren hørte, de sagde inde i den anden Stue: »Det bliver Jens, der bliver Enkemand, når de to ikke skal være sammen længere«. »Og det blev også mig, der blev Enkemand, men vi havde dog både Sølv- og Guldbryllup. Men nu har jeg ligget her i min Seng i 2¹/₂ År, og nu kan jeg ikke en Gang selv flytte mine Ben en Tomme. Både jeg selv og Doktoren har flere Gange troet, at nu var det da forbi med mig, men jeg ligger her endnu. Ja, mit Livs Lys er sejt at få slukket. Kan I se, det passer, når ens Bryllupslys ikke vil brænde ud, så kan man ligge og vente og vente efter at dø, men man kan ikke dø, ihvor nær det ser ud til, man er død. Jeg kan ikke lide, at unge Folk nu om Dage er så ligegyldige med, hvad de sådan kan se med deres Øjne; de tror hverken på, hvad de hører eller ser, men slår alting så let hen og ler ad os andre gamle, der har bevaret vore Fædres gode Tro på, hvad der er alvorligt og virkeligt. Jeg har jo spillet til mange Bryllupper her i Aulum og i alle Nabosogne og set manges Brudelys brænde ud og kunde nævne mange, for hvem det havde været en stor Lykke, om deres Lys havde brændt ud i en Fart«. — Jens Iversen, Skjerk,

har fortalt om en Kone i Aulum, som nok kunde lidt mere end sit Fadervor, at Lysestagen, hvori hendes Brudelys brændte, ikke engang var kold om Morgen, da der skulde dækkes Bord til Frokost. Nu har hendes Søn ventet på, at hun skulde dø i de sidste tyve År. Der er nogen, der begynder at ymte om, at hun kan vist ikke dø, uden at der bliver tændt Ild under hendes Seng. Ja, det kan være, I tvivler endnu, naar I hører, hvad jeg fortæller, men hvis I vil lægge Mærke til det herefter, så skal I se, eders gamle Farbroder sagde ikke det mindste, som ikke passede.¹⁾ — I 1919 fortæller Kristiane Olesen i en Optegnelse, at for en Snes År siden havde en ung Karl Bryllup med en Pige, der også var fra Aulum. Det var sidst i Maj, men en forfærdelig Storm den Dag. Vi spiste alle i et stort Telt, som var rejst ved Enden af Stuehuset. Da vi kom tilbage fra Kirken, blæste det, så de gamle Koner var bange for at sidde og spise i Teltet. Brudens Bedstemoder var helt forstyrret. Hun sagde: »Jeg har kun dette ene Barnebarn, nu er hun blevet gift i Storm og Orkanvejr, det betyder Modgang og hastig Død. Døden vil med sin Storm slukke hendes Liv som ung«. Vi unge så til hverandre og smilte lidt ad det, men nu blev Sidsel Nygaard vred, vendte sig mod os og sagde: »I må skamme jer, så letsindige som I er. Hverken tror I selv eller tager alvorlig det, som vi nu alle ved, at de unges Lykke vil blive kort og mørk«. Da Gæsterne var gået hver til sit, gik alle til Ro, også Brudeparret. Bruden slukkede Lyset. Lidt efter bankede det på Døren. Det var Brudens Moder, som vilde ind og slukke Lyset, det måtte hverken Brudgom eller Brud selv gøre. Den, der gør det, skal

¹⁾ Jfr. E. Tang Kristensens Æresbog, udg. af H. Ellekilde (1923), 106—109.

dø først og dø som ung. Brudens Moder blev meget bedrøvet over, at hendes eneste Barn havde slukket Lyset, for det betød, at hendes unge Livslys nu snart skulde udslukkes. Halvandet År efter Brylluppet døde hun i Barselseng. — Den 68-årige Husmandskone Trine Jensen i Aulum fortalte i 1926, at hun havde sin *Brudesærk* i samme Skuffe som Børnenes Dåbstøj. »Den er for mig noget helligt, den vil jeg have på i min Grav. Jeg har kun haft den på i Brudesengen vor Bryllupsnat. Den, der har sin Brudesærk ren og uplettet til sin Død, bliver friet for mange Bekymringer i Ægteskabslivet og skal også blive fri for Sorg på det sidste, ja endog få det så godt, at hun med Smil kan gå i sin Grav. Jeg vilde endda gerne, mine Døtre også vilde gemme deres Brudesærk, hvis de da når at blive gift, for en Brudesærk i sin Skuffe er Tusind Gange mere værd end Skuffen fuld af Penge«.

Hekseri og kloge Folk. I Livets Løb var der meget at iagttage, hvis man vilde undgå Sygdomme og Uheld af forskellig Art. Tit blev Mennesker, der ikke var raske, antagne for forheksede, og herimod søgte man Hjælp hos særlig kloge Folk. Da Kristiane Olesen har forholdsvis mange Optegnelser om nævnte Emner, skal der i denne Forbindelse anføres nogle af hendes Beretninger om Folk, der var forheksede, og Midlerne, man anvendte herimod.

Der tjente o. 1870 en Karl i Aulum Præstegård, der hed Johan Madsen. Han var så tro i sin Gerning, at han knap undte sig selv Tid til at spise og drikke. En Dag, han var i Marken, var han da bleven tørstig. For ikke at spille Tiden med at gå hjem til Præstegården, gik han ind til en Kone i Nærheden og bad om lidt Vand. »Ja, det skal du få, lille Johan«, svarede Marie, »du er næsten for dygtig til, at du skal

fyldes med Vand, du skal rigtignok have Mælk i«, og så lavede hun en Drik af sød Mælk og Vand og gav Johan Kruset omtrent fuldt. Johan tog Kruset, så lidt forlegent på dets Indhold, det så ud, som var der strøet fint Tørvesmuld oven på. Han blæste Snavset til Side og begyndte at drikke. »Du skal ikke bryde dig om, lille Johan, at det ser ud, som det er snavset, for sådan er Vandet i min Brønd altid, drik du bare det hele uden at se til det«. Johan var så tørstig og drak Kruset tomt. Men hvilken Elendighed. Fra den Dag var han forhekset og kunde hverken bestille det ene eller det andet. Der blev sagt, at Pastor Fjeldstrup græd over, at hans tro Karl var blevet forhekset. Johan blev aldrig til rigtig Menneske mere. Han kom til en Broder, som boede i Romvig. Der gik han i mange År og lignede ligeså meget et Dyr som et Menneske. Hans Familie græd mange Tårer over ham. De sagde, at den største Ulykke, der kunde ramme et Menneske på Jorden, havde ramt Johan. Han døde uden at have fået noget Råd for det forfærdelige Hekseri, Heksen havde ført på ham ved at give ham noget, som ingen vidste hvad var, i det Mælkevand, hun havde blandet til ham.

Thomas Pedersen i Jersild fortalte 1919, at der var mange, som endnu kunde hekse. En Pige i Skjerk kunde spise altid og blev aldrig mæt. Så var hun så tynd, så det var forfærdelig. Hun kunde stå i Timevis over Komfuret og spise af Gryder, der spilkogte, imens Moderen lavede Mad. Der gik flere År, så rejste hendes Fader til den kloge Maren Haaning i Vindblæs i Himmerland. Der fik han et Råd, og Datteren blev som andre Mennesker og fik senere Mand og Hjem i Vorgod. Det var en Kone, som alle kendte, der havde forhekset hende. Meddelelsen kendte iøvrigt

tre Koner i Aulum Sogn, der kunde hekse. — En Enke havde fortalt, at hun en Dag stod i Køkkenvinduet og så Mælkekusken spytte ned i deres Brønd. De hentede så alt Vand, de skulde bruge til Husholdning, i Byen. Det varede imidlertid ikke længe efter, så begyndte deres Kalve at dø, og det blev ved. De døde ind ad en Kant. Da der var død 12, begyndte Manden at klage sig over det til andre. Der var så nogen, som sagde, det måtte være Hekseri. »Du skal skynde dig og rejse til Vindblæs i Himmerland«. Han rejste så derned. Den kloge Kone sagde der til ham: »Du må være glad, du er din Moders *førstefødte Søn*, for det er dig, Ulykken skulde have ramt, men fordi du er den *førstefødte* i din Faders Hus, kan ingen forhekse dig, det kan du selv finde at læse i Bibelen, men så er det, at det har ramt dine Ungkvæg i *Stedet* for dig«. Hvad Manden fik for Råd, vidste Meddeleren ikke, men siden den Tid beholdt han sine Kreaturer, både store og små. — Mærkelige Skikke og Vaner kan arves. Da Husbestyrerinde Oline Olesen i Aulum i 1922 tjente i Dueled, fik hun den første Dag Ordre til, når hun kogte Fløde, måtte hun endelig altid huske at lade *Fløden koge 3 Gange* til Kasserollens øverste Rand. Ofte blev hun spurgt: »Har du husket Fløden 3 Gange til Grydens Rand, ellers lad os lige sætte den over og se den komme op til Randen 3 Gange, jeg er så sær tilpas, hvis det ikke er helt sikkert, Fløden er kogt, som den altid er blevet det her i Huset«. Når Fløden har kogt 3 Gange op til Kasserollens øverste Rand, skal man heri have et godt *Værn mod Hekseri*. Vorherre skal have Tak, der ramte dem da heller aldrig noget ondt i dette Hus.

Mælketiggere kunde være slemme til at hekse. De slog *Krydser* og *Kors* i Sandet på Vejene. Væversken

Marie Jensen havde selv set en Tigger slå Kryds i Sandet på Vejen i Aulum. Hun tænkte: havde vi nu bare haft en Flok Får, der kunde gå over Heksenes Krydser, for hun vidste jo godt, at blev det et Menneske, der gik over de Krydser, Tiggeren Ane P. slog i Sandet, var det forhekset eller gjort tåbeligt. Så man en Heks slå Kryds, brugte de vist alle Steder at samle Fårene sammen og drive dem i Flok over Stedet. Det Får, der trådte på Krydset, blev helt tåbeligt, men et Menneske blev friet fra at blive forhekset. Der var så tit et Får, som blev tåbeligt eller sært. »Tror I ikke, dette Får havde trådt der, hvor en af de slemme havde bestemt, at et Menneske skulde forhekses. Jo, det var såmænd sådan, det gik til, at så mange Får blev syge for År tilbage. Snart blev der sagt, at nu måtte Mads grave et af sine Får ned, og en anden Gang fortalte én, at nu i Går måtte såmænd både Peder derhenne og Kresten derovre hver grave en af deres gode Får ned. De sagde, de turde ikke spise dem; deres Kød var jo forhekset«.

Børn, der ikke vilde trives, antoges at være forheksete. Man brugte da som Middel at drage dem gennem en *Græstørv*. Til alle Pigebørn skulde den grønne Tørv graves i det sydvestlige Hjørne på Kirkegården, for at de kunde blive trukket igennem Tørven. Var det Drengbørn, der ikke kunde trives, blev Græstørven gravet i det nordøstlige Hjørne. Der blev altid givet nøje Besked om, på hvilket Hjørne de skulde mødes og grave Tørven, for der måtte ikke snakkes og ikke gøres fejl eller om igen, for så vilde Barnet visne, inden der kom ny Måne igen. — Marie Peder sen på Aulum Fattiggård fortalte, at hendes Broder var meget syg, da han var 4 År. I flere Uger skreg Drengen både Nat og Dag. Forældrene søgte forskel-

lige Læger; tilsidst rejste de til Varde, hvor der boede en dygtig Doktor, men lige meget hjalp det. En Dag kom en Mand, Mads Nielsen, ind. Han vilde drikke og fik også Skyld for at kunne hekse. »Jeg vil give dig, hvad det skal være, hvis du kan kurere min Dreng«, sagde Maries Moder til Mads Nielsen. »Tag Drengen op«, sagde han til Moderen, »og læg ham på Skødet«. Det skete. Nu gned Mads op og ned ad Drengens ene Lår og Ben flere Gange, idet han sagde; »Din sølle Dreng, din sølle Dreng«. Da han var fær dig, sagde han: »Det skal nok hjælpe«, og så gav Mads Konen noget ligesom Rødbedevand at vadske Drengens Lår og Ben i. Samme Dag holdt Drengen op med at skribe, han blev rask og fejlede aldrig noget siden. — Husmandskonen Ane Kristensen i Aulum søgte en Gang Kjeld Bjerg i Lomborg. Hun lå som ung Pige i lang Tid af Blærebetændelse og havde høj Fieber. Dr. Andersen i Holstebro hans Råd hjalp ikke. Så rejste Faderen Kresten Krestensen til Lomborg til Kjeld Bjerg. »Nå, er det så slemt«, sagde den kloge Mand, »ja, så skal hun drikke sit eget Vand ligeså varmt det kommer og hvergang, så skal hun snart blive fri for sin Pine«. Pigen var ked af Rådet, men hun adlød det, og efter tre Dages Forløb var hun meget bedre og blev tilsidst helt rask. — Kristiane Olesen har også fået et godt Råd hos Kjeld Bjerg. Hun fik i 1901 Rosen i Ansigtet. Lægen smurte hende ind, så hun så ud som en Neger. I 14 Dage kunde hun slet ikke se, så hævet var hun i Ansigtet. Hver Dag fik hun smurt nok et Lag Salve over hele Hovedet. Uden Kristiane vidste af det, var hendes ældste Broder rejst til Kjeld Bjerg. Han gav det Råd, at Broderen skulde købe for 25 Øre Skorpionolie på Apoteket. »Giv hende lige så mange Dråber, som hun er

gammel to Gange daglig, køb samtidig pulveriseret Allun for 25 Øre, opløs en Theskefuld deraf i 1 Kop Vand kogende, lad det blive koldt og giv hende så Linnedklude dyppet deri på hele Ansigtet, men lad Kludene være så våde, som det kan gå an, uden at Vandet løber ned ad hende og Sengetøjet. Skift Kludene 3 Gange daglig og bad Ansigtet med det Allunvand, når I skifter«. Efter to Dages Forløb var det meget bedre, otte Dage efter kunde Kristiane udføre sit Arbejde som før. Alle sagde: »Hvordan vil det endda gå den Pige, for nu tåler hun hverken Varme eller Kulde, uden at få Rosen igen«. Men Kristiane Olesen har været så heldig aldrig at have haft Mén af Sygdommen.¹⁾ — Endelig kan vi så høre om en klog Kone, der helbredte et Barn. Kirstine Hansen blev forhekset, da hun var mellem 4 og 5 År. Hun stønnede og pustede og hvæste, som når en får Krampe. Hun kunde ikke sige noget, altid løb hun og hængte i sin Moders Skørter. På den Tid boede i Ljørring en Kæltringkvinde Mette Kathrine Svinn, til daglig kaldet Svinn Mette Kathrine. Til hende gik en Dag Moderen med Kirstine. Mette læste noget over Barnet, som ingen kunde forstå, og så bestemte hun Dag og Kløkkeslet, da Ane skulde lade Barnet gå hjemmefra og gå imod Svinn Mette Kathrine. Kirstine måtte ikke sige et Ord fra hun gik hjemmefra til hun kom tilbage til Forstuedøren. Hun blev truet og rost til at tie. Sagde en »Goddag«, måtte hun ikke svare. Hun skulde gå på Stien til Venstre for Vejen. Når hun kom imod Svinn Mette Kathrine, måtte hun heller ikke snakke, men stå stille lige foran hende. Den kloge Kone havde syet en smal, lang Lærredspose, og om Aftenen, før Barnet skulde møde hende Dagen efter,

¹⁾ Jfr. H. P. Hansen: *Kloge Folk* (1925), 165 f.

gik hun ud på Kirkegården efter Solens Nedgang. Her plukkede hun 12 forskellige Slags Urter, fyldte Posen med dem, og på den bestemte Dag og på det aftalte Sted ude på Vejen blev Posen bundet om Barnets Hals. Den skulde sidde, som Mette Kathrine selv havde bundet den, i 6 Uger både Nat og Dag ved Pigens Hals. Ingen måtte prøve at løse eller binde Posen i denne Tid. Når Tiden var gået, skulde Moderen tavs løse Lærredsposen af Barnets Hals og straks kaste den i stærk Ild, så den flammende i lys Lue med det samme forvandlede til Aske. Så snart Posen var blevet til Aske, skulde Barnet have et Ravkors hængt på Brystet, og det skulde bæres Nat og Dag, så længe Kirstine Hansen levede. Barnet blev raskt og kraftigt og blev som voksen Moder til ti vakre Børn.

Død og Begravelse. Inden et Menneske skulde herfra, var der ikke alene adskillige Ting at iagttage; forskellige Hændelser, der varslede om Dødens Komme, kunde man også have Held til at se. Talrige er Sagnene om *Ligskarer*, man har set en Tid før et Dødsfald indtraf. Således fortalte engang en Skrædders Kone i Aulum, at hun en Dag så en stor Ligskare; hun kunde kende hvert eneste Menneske, der var med. Et Par Måneder efter døde den gamle Lærer Korsholm, der havde været Lærer ved Aulum Hovedskole i mange År. Det var naturligvis et meget stort Ligfølge ved Korsholms Begravelse. Skrædderens var også med, og Konen kendte alle Folkene igen. Hun havde jo set dem som Varsel et Par Måneder tidligere. — En Dag sad gamle Kristian Peder Sørensen i Varhede og så ud af sit Vindue. En Ligskare skred da forbi. Han kunde kende både Folk og Heste, og den nærmeste Hest for Ligvognen var hans egen. Så en Tid efter døde en gammel Kone et Stykke derfra, og den Mor-

gen, Begravelsen skulde finde Sted om Dagen, var en af Mandens Heste blevet syg. Han kom så hen til Kristian Peder Sørensen og bad om at låne en Hest, der sammen med hans egen kunde gå for Aftægtskonens Ligvogn.

Man kunde også blive kørt over af en varslende Ligskare. Hos Naboens til Strikkepige Marie Nielsens Hjem i Aulum var en Aften Datteren Stine på Vej hjem fra Kirkebyen. Hun kom imod en Ligskare, og alle Vognene kørte over hende. Hun var ellers så modig, men dengang troede hun alligevel, at hendes Liv var ved at få Ende. Hun faldt for hver Vogn og var så forslået, at hun havde ondt i alle sine Lemmer i mange Dage, og da hun kom hjem til sin Moder, var hun så syg som en Høne. Moderen Hanne sagde, at det var ikke rart for Stine, men det var alligevel godt for hende, for siden turde hun aldrig gå hen eller hjem efter Kl. 9 Aften, og hvis der var nogen Piger, der ikke fik deres Søvn, så var det ikke Stine, for siden den Aften gik hun altid i Seng længe før Kl. 10. — Også på anden Måde kunde et *Dødsvarsel* ytre sig. Da Strikkepige Marie Nielsens Fader døde (hun var i 1919 40 År), var hendes Broder Niels 19 År. En Aften et Par Måneder før Faderen døde, vilde Niels rende ud i Mørkningen og give Hestene Hø. Han vilde så gå hen og hente det i det Gulv, der var længst henne, men så syntes han, der var nogen, der trådte så hårdt, og det var, ligesom der skred en sort *Skygge* langs igennem Køreporten, og da den drejede op i Tærskeloen, stødte det hårdt imod hans ene Arm. Han blev bange og fik ingen Heste givet Hø. Han kom ind og var så hvid i Hovedet som en kalket Væg. Da hans Fader så døde, blev han lagt på Langhalm ude i Loen. Da de bar ham ud, var

Niels ved at ordne det pænt i Køreporten. Bærerne drejede i Loen og kom derved til at støde imod Niels' ene Arm. Så vidste han, hvad det var, han havde hørt og var blevet stødt af den Aften, han blev ræd og ikke havde fået givet Hestene Hø. — Marie Nielsen i Aulum fortalte i 1919, at et halvt Års Tid før hendes Moder døde, vilde Broderen Jens en Dag gå bag op i Vognen, som stod lige udenfor Gangdøren. Men det var ham umuligt at komme op i den Vogn på nogen Måde. Han prøvede flere Gange, men han kunde hverken få Fod eller Knæ op i den Vogn. Endelig kom han i Tanker om, at der måtte stå en *Ligkiste* på Vognen. Han gik uden at sige et Ord ind og satte sig oppe i Østerstuen. Vi kunde ikke forstå, hvad der var i Vejen med Jens, men da Moder var død, blev hendes Kiste sat på den Vogn og kørt til Kirkegården i den. — Købmand Thomas Pedersen i Aulum kunde i 1919 fortælle sine Erfaringer angående Dødsvarsler. I 30 År havde han da haft Købmandsforretning i Aulum Kirkeby. Han havde ingen Tal på de Gange, han havde lånt Glas og Porcelæn ud til Begravelser. Da de boede i det gamle Stuehus, lå Sovekammeret lige ind til Butikken. En Dag var der kommet nogle Kasser med Glas og Tallerkener hjem fra en Begravelse. De var blevet sat lige uden for Sovekammervinduet på Stenbroen. Henved Midnat vågnede Thomas Pedersen ved, at én flyttede Tallerkener af Kassen og pakkede dem rask ned igen. Han troede, det var Tyve, der stjal Tallerkener og Kopper, men han turde ikke gå op og ud. Han kunde nemlig høre, der var to. Dagen efter kom der Bud, at gamle Jens Iversen i Skjerk var død, om de kunde låne Glas, Tallerkener og Kopper til to Borde. »Om Eftermiddagen stod min Kærestes Broder Laust Jen-

sen og jeg uden for Sovekammervinduet og pakkede op og pakkede ned i mindre Kasser. Jeg har hørt *Tallerkener klirre* Hundreder af Gange i min Butik om Natten, og altid er de en kort Tid efter blevet lånt ud til Begravelse«. — Den 73-årige Rentrice Laurette Gravlund i Aulum vidste bestemt, at der gik *Waar* (∵ Varsel). Hendes Mand Kristen Gravlund var fra Østergård i Lundby. Som Ungkarl var han hjemme. En Aften, han gik ud for at fodre Hestene, var det ham umuligt at komme hen til Hakkelsebinget. Der var noget, som mødte ham, så han ikke kunde flytte en Fod fremad. Kristen gik så ind i Stalden, men der blev han endnu mere bange, for han hørte en stå oppe ved den røde Hoppe og *hulkgræde*. Han følte sig så underlig tilpas og listede over i Stuen igen; men da han kom ind og så Lyset, blev han så forfærdelig syg, ja han sagde siden: »Jeg troede virkelig, jeg skulde dø«. Det er slemt, at enhver, der har mødt *Waar*, ikke véd, han ikke må komme ind i en Stue, hvor der er tændt Lys. Når man har set *Waar*, må man *ej se Lys*, men *Ild*. Den, som har set et sådant Syn og først derefter kigger ind i Ilden i Stue eller Køkken, bliver ikke syg, om han end har set noget aldrig så slemt og uhyggeligt. Fire Dage efter hin Aften døde Kristens Moder. Hun gik hastigt bort, og det blev Kristen, der blev sendt ud for at meddele sin Fader Dødsfaldet. Da han kom ind i Stalden, stod Faderen oppe i Båsen ved den røde Hoppe, og da Sønnen sagde: »Far, Mor er død«, stak Faderen i med at hulke og græde som et stort Barn. Kristen kunde nu høre, det var bestemt, som han havde hørt det for fire Aftener siden, og der, hvor Kristen ikke kunde komme frem i Laden, kom Båren til at stå med hans Moders Lig. — Da Rejsepost Anders Nielsen, Aulum

Kirkeby, som Ungkarl var hjemme hos sin Moder i Skjerk, kom han en Dag kørende hjem fra Marken. Han så da, der lå en stor *Hugorm* lige udenfor Forgangs døren. Han blev endda slem ked af det, han vidste jo, det betød Død, når en *Hugorm* gik til Forgangs døren. Det varede heller ikke ret længe, inden hans eneste Søster Hanne blev syg og døde. — Kristiane Olesens Fader døde i 1913. Hen i Høstens Tid var han i Mejrup for at besøge sin Broder Niels. Hans anden Broder, Jens Kristian Olesen, passede Kreaturerne hjemme den Dag. Om Eftermiddagen, da han havde sat Køerne ud, så han en stor *Hugorm* ligge ved Forgangs døren. Han skyndte sig at få den væk, ellers var den vist gået indenfor. Henad Aften kom Husbestyrerinden hjem. Farbroderen gik imod hende og fortalte, at han havde slået en *Hugorm* ihjel; den var helt oppe ved Døren. Da de kom hjem, kom der en til, den sigtede også mod Gangdøren. De blev begge lidt sære til Mode ved det. De vidste jo, at når en *Hugorm* går til Døren, skal der om kort Tid dø en i Huset, men når der kommer to, skal den sidste af Ægtefællerne dø og Huset om lidt stå uden Mennesker. Dette kom her til at passe. Kristianes Fader døde i det samme Efterår, Huset blev solgt i Marts, og en Tid boede der slet ingen Folk i det.

En *Hunds Tuden* blev altid anset som Forvarsel for et Dødsfald. I 1888 tjente Kristiane Olesen som Hyrde hos Peder Bjergmose, Stovbæk Mark i Aulum Sogn. Der var en stor, rund Kartoffelkule lige uden for Vinduerne. Hele Vinteren sad Hunden hver Nat på Kulen og tudede. Konen troede stadig, det var hendes Mand, der skulde dø. Hun sagde: »Når en Hund tuder så længe, må det være Hovedet i Huset, som skal dø«. En Dag i Juli var Naboens Søn nede ved

Storaen og slå Græs. Da badede han i Åen, det havde han gjort før, men denne Gang druknede han. Om Eftermiddagen, da Naboen kom kørende med hans Lig, sprang Hunden, som havde været med Kristiane i Marken, op på Kartoffelkulen og tudede så forfærdeligt. Fra den Dag holdt den op med sin Tuden. Hunden vendte Snuden lige mod Vognen; efter som Vøjen og Vognen drejede, vendte Hunden sig omkring. Kristiane stod jo og så derpå. — Inden Kristiane Olesens Fader døde, tudede deres Hund længe og vedholdende. Faderen lå til Sengs i 24 Dage, i den Tid lå Hunden Vips både Nat og Dag under Faderens Seng, den var ikke til at stille andre Steder. Og da Faderen var død, måtte de tage Livet af Vips, det var umuligt at få den fra sin Herres Seng. — Det gamle Fattiglem Ane Jersild på Aulum Fattiggård sagde efter Folk, iflg. Kristianes Optegnelser fra 1924, at der plantedes altid så mange Kål i Fattiggårdens Haver i det Håb, at der mellem de mange altid vil findes en *Ligkål*; »thi for hver Ligkål, der gror frem, dør der jo et Menneske, det slår aldrig fejl«. De gamle Lemmer, Else Marie og Mariane og Karen, havde været ude og kigge over Diget, om der var nogle Ligkål. Var der en sådan hvidbladet Grønkål, så de efter, hvis Vindue Kålen stod nærmest ved; thi så troede de jo, at den, der boede i Kamret bag ved dette Vindue, først skulde dø og det ret snart. Ane Jersild havde aldrig set Ligkål i de År, hun boede i Aulum Fattiggård. Hun kunde ikke lide denne Kål eller tænke på, at en eller flere snart skulde afsted, fordi Folk med Villie havde plantet Ligkål. Hendes Moder sagde, at Ligkål skulde aldrig plantes, men hurtigst muligt kastes i *rindende Vand*, sådan at man var helt sikker på, de sejlede væk. Man kunde også volde sin Nabo

stor Ulykke ved at plante en Ligkål inde i hans Korn, men det er en stor Synd at gøre det; thi så sker der en stor Ulykke under Høstarbejdet på den Ager, hvor Ligkålen gror.¹⁾ — Allerede ved Brylluppet tænkte man på Døden. Det var om at have alt i Orden, så Hensfarten kunde blive god. Husmandskone Kirstine Kristiansen i Aulum fortalte i 1909, at hendes Moder som 25-årig Pige, inden hun blev gift, havde syet sin Ligsærk, før hun købte til sin Brudesærk. Men det var først i Sommeren 1909, Datteren ved et Tilfælde så Ligsærken. Hun var ved at ordne Skufferne i sin Moders Dragkiste. Da fandt hun en Pakke, der var bedst gemt, inderst i den tredie Skuffe. Den var indpakket i hvidt Silkepapir, og i Stedet for Snor var der om Pakken bundet et sort Silkebånd, sådan at det så ud som et Kors på det hvide Papir. Kirstine var jo nysgerrig og løste det fine sorte Bånd op. Til sin Forundring så hun i Pakken en skinnende hvid Særk, hvorpå hendes Moders Pigenavn var broderet med sort Silke. Kirstine var ikke så klog, at hun vidste, det var en Ligsærk, men i det samme kom hendes Moder og rev den ud af hendes Hånd og sagde: »Du har gjort mig Sorg, Kirstine, du har pakket min Ligsærk ud. Ingen måtte have set den, før jeg var død, og den, som pakker en Ligsærk ud, når der ingen Lig er, som skal have den på, ja, jeg er næsten ked af at sige dig det, men du skal selv dø først, nu véd du, at du ikke bliver ret gammel«. »Du skal da ikke bilde mig ind, at jeg dør, fordi jeg har set din Ligsærk«, sagde Kirstine. »Den Slags passer altid, hvad nu gamle Folk tror, det er og bliver Alvor, nu bliver det mig, som skal græde ved din Kiste. Det for-

¹⁾ Jfr. E. Tang Kristensens Æresbog, udg. af H. Ellekilde (1923), 105.

undrer dig, at jeg har haft min Ligsærk, siden jeg var ung, men hvis jeg måtte for vor Fader, vilde jeg også selv købe min Kiste«. »Det er da godt, du ikke må det, for hvem kan lide at være i et Hus, hvor der er en Ligkiste«. Det gik, som Moderen sagde. Datteren Kirstine døde 1910, medens Moderen først døde i 1912. Kristiane Olesen var med til Kirstines Begravelse. De var Nabobørn.

Det sidste, en døende Moder er optaget af, er at give Børnene noget efter sig. Det siges, at enhver Moder *måler Tøj* til sine Børn, og det er sikkert sandt. Kristiane Olesen glemmer aldrig den sidste Nat, hun vågede hos sin Moder; hun sad og ventede, Moderen skulde lukke Øjnene op og se mildt til hende endnu engang. Med et slog hun Øjnene op, rejste sig halvt op i Sengen, greb Overlagenet med begge Hænder, målte et lille Stykke af og sagde: »Det er til Maren til Tøj«. Maren var den yngste i Flokken, og ved hvert lille Stykke nævnede hun Navnet på den, der skulde have det. Børnene blev nævnt, som de kom efter hinanden, og ingen blev glemt. Kristianes ældste Broder var den eneste, der var gift dengang, og da Moderen kom til hans Navn, sagde hun: »Det er bedst, Kresten får dette her Stykke, for så har han nok i sin Tid«. Så faldt Moderen træt tilbage i Puderne, lukkede Øjnene og foldede Hænderne. Før Solen stod op, var hun ikke mere her, men hjemme hos Gud. Kristiane Olesen tænker endnu (i 1924), hvor underligt det forekom hende, da Moderen målte af til Broderen Kresten og sagde: »Det er bedst, Kresten får det her Stykke, for så har han nok i sin Tid«. Kresten døde fire År efter sin Moder, det har hun kunnet se. — Også Ane Kathrine Kristensens Moder målte Tøj af til sine Børn, da hun lå på sit

Dødsleje. Man siger, det Barn, der våger ved Moderens Seng og ser, hun måler af til alle sine Børn, kommer aldrig til at mangle Tøj til Klæder. Ane Kathrine tror, det passer, for hun har haft det bedst af alle sine Søskende og aldrig manglet, ja har endda haft den Glæde at kunne give til andre (opt. 1924, Medd. da 79 År). I 1905 tjente Oline Olesen (i 1925 Husbestyrerinde i Herning, 52 År) hos Kresten Nielsen i Aulum. I den Tid blev deres Aftægtskone, Ane Nielsen, syg og døde. Oline Olesen har glemt, hvorlænge den gamle lå syg, men hun kunde huske, de aldrende Nabokoner sagde: »Ane behøver da ikke at tænke på Tøj til Børnene, før hun skal til at dø, for hendes Børn har såmænd mere end nok og har selv Hjem«. Men Ane málte alligevel Tøj ud til sine Børn. »Jeg synes næsten, det er uhyggeligt, når man ser en syg begynde at måle Tøj ud, for så véd man, nu er alt Håb ude. Om kort Tid vil Døden hente hende. Jeg har også våget hos en Mand, som vendte sig om mod Væggen og vildede Hø til sine Køer«. — Kristiane Olesen véd også at fortælle om *en gammel Kones sidste Stund*. Fattiglem Else Marie Kristensen døde i Sommeren 1896 på Aulum Fattiggård. Om Formiddagen Kl. 10 var Kristiane inde ved Else Marie med Formiddagsmeldmad. Da hun rakte den gamle Kone en Kød- og en Ostemeldmad, sagde hun: »Tak, må jeg få det med?« »Ja, det må Else Marie«. »Tak, du er endda god ved mig, lille Kristiane«, sagde den gamle og svøbte begge Brødkiverne godt ind i sit Overlagen. Kristiane stod ved Sengen og forundrede sig over, så alvorlig Else Marie var, mens hun *svøbte Maden ind i Lagenet*. Hun sagde ingen Ting, Kristiane heller intet, hun skyndte sig ud i Køkkenet til sit Arbejde. Kl. 12 stod hun igen ved Else Maries

Seng, denne Gang med Middagsmaden. Men da var Else Marie død. I den ene Hånd holdt hun sin Ske, den anden lå over Maden i Lagenet. Kristiane løb straks efter Bestyrerinden. Juliane pudsede et Spejl, til det var klart. Bestyreren og hans Kone gik med Spejlet ind til Else Marie. Poulsen holdt Spejlet hen foran den dødes Mund og Næse for at se, om hun var helt død. Spejlet blev ved at være lige klart, der kom ikke Spor af Ånde på det. »Else Marie er retten død«, sagde Bestyreren. Det første, der så blev set efter, var, om den døde havde lukket Øjnene helt i. Kunde man se lidt af Øjnene, betød det, at der snart skulde dø en igen. Man siger, den døde ser efter, om den næste ikke snart kommer. Er Øjnene helt lukkede, varer det flere År, inden der igen dør en i dette Hus. Nu vilde Poulsen lægge Else Maries Arme over Kors og nette Sengen pænt. Kristiane så da, at hendes Meldmader lå indpakkede, som hun havde set hende trimle dem i Lagenet. Hun vilde måske have dem efter Døden. Da hun døde, var hun Hundrede År på en Måned nær.

Kristiane Olesen har også en anden ejendommelig Oplevelse fra et Dødsfald at fortælle om. Da hendes ældste Broder, Kresten Olsen, døde, var hans Øjne kun halvtlukkede. Da Kristiane kom til hans Begravelse, gik hun først ud i Loen, hvor Ligbåren stod. Der var en Del af den afdødes gode Venner derude. »Vor Ven Kresten har ikke Øjnene lukkede«, sagde Jakob Blæsbjerg, »der skal nok snart en afsted af hans Familie igen«. »Hvis du vil lægge Mærke til det«, svarede Kresten Jensen, »så kan du nemt se, at Krestens højre Øje er lidt mere åbent end det venstre, og når du ser ham fra højre Side, kan du se, han smiler. Det må være en god Ven, hans højre Øje

ser efter. Jeg tror såmænd, det er hans Fader, han ser efter. Nu kan I se, om det ikke kommer til at passe. Jo, det tror vi såmænd allesammen, men jeg synes også, der er lidt Smil, når vi ser ham her fra venstre Side. Jo, jeg tror, der snart vil følge to efter ham, og der vil vist kun blive en kort Tid imellem deres Død. Ja, det med Øjnene er nu et sikkert Tegn på, at Døden snart holder sit Indtog i dette Hus, eller hvis det bliver både hans Fader og én i Krestens eget Hus . . . så vær nu stille, nu kommer hans Fader og Brødre ned i Gården, det var bedst, de ikke skulde høre noget om det eller komme til at se Krestens halvt-lukkede Øjne« . . . Men Kresten Olesens Søster Kristiane stod der og hørte det hele, uden at nogen tænkte derpå. To et halvt År efter døde Kristianes Fader, og fjorten Dage efter, at han var død, gik Krestens Enke bort. Jakob Blæsbjerg og Kresten Jensen og flere var jo enige om, at der vilde blive meget kort Tid mellem de to deres Død, som de bestemt troede, Kresten så efter.

Beslægtet med foran meddelte Trosforestilling er følgende Tro, at *når to er døde, dør der også en tredje*. Den 82-årige Enkemand, Jens Chr. Olesen i Skjerk, sagde i Sommeren 1917 eller 1918 til Kristiane Olesen en Dag, hun var hjemme: »I Dag skal der dø en her i Sognet«. »Så—å, hvordan kan du vide det, Farbroder, nu tror jeg snart, du bliver for klog, véd du sådan, hvad der skal ske forud?« »Nej, såmænd ved jeg ej, men at der skal dø en i Dag, véd jeg, for der er to Lig i Sognet, og Mathias Mathiasen skal begraves i Eftermiddag. Når der er to Lig, bliver der også tre, men når den første af de tre er jordet, dør der ikke en, sådan at der bliver tre igen, nej, så dør der ikke flere i 8 Dage, med mindre der er Pest eller anden

smitsom Syge. Kan du så forstå det, når der dør to Mennesker i Løbet af 8 Dage, så dør den tredie altid også i de samme 8 Dage. Et Lig bliver jo næsten altid jordet 8 Dage, efter at Døden er indtrådt. Dette gælder for hvert Sogn. Vi må ikke regne Aulum og Hodsager sammen, fordi de er under et Pastorat, og sige: nu er der død to i Hodsager, så kan den tredie dø i Aulum. Vi gamle er endda meget klogere end de unge nu om Dage, de unge lægger ingenting Mærke til. Du kan prøve at spørge vor Ringer og Graver. Han har selv sagt til mig, at han kunde da blive så forfærdelig ked af om Vinteren i hård Frost at få Bud om at skulle kaste to Grave, for så vidste han, det slog ikke fejl, at den tredie døde, inden den første blev begravet. Det er jeg endda også vis på, alle Sognepræster regner med, for det må de jo have erfaret så mange Gange, de kan jo også læse sig til det i Kirkebøgerne. Der skulde de Folk, der slet ikke tror på det, prøve og se efter eller også få Præsten til det«. — Ved at læse i Evald Tang Kristensens *Æres-*bog, udgivet af Hans Ellekilde 1923 (Side 110) om et *Ligs sammenbundne Stortær*, kom Kristiane Olesen til at tænke på Fattiglem Ane Karlster (var fraskilt). Hun havde sådan nogle Kæmpenegle på sine Tær, de lignede mere Horn end Negle, og de sad som i en Bue, så hun kunde ikke se andet end Stortæens Negl. Den næste Tås Negl var fuldstændig groet sammen, det var intet Under, hun gik så dårligt og ikke rigtig kunde tåle at træde på Jorden. En Dag istemte flere af de andre Fattiglemmer på en Gang: »Du skulde nu se at få dine Negle klippet af dine Tær, så kan du tro, du kan tåle at gå ligesom os«. »Nej«, sagde Ane, »der skal hverken den ene eller den anden få Lov at røre ved mine Negle, så længe jeg er

levende, og når jeg er død, skal ingen vove at røre ved dem. Jeg skal vise, at ingen skal kunne binde mine Tæer sammen, når jeg skal i min Grav, ikke engang dem, der fik mig hertil«. — Ane Jersild på Fatstiggården fortalte, at alle *fraskilte fik deres Storetæer bundet sammen, når de var døde*, det skulde Familien nok sørge for. Det kunde nemlig blive en forfærdelig Plage for den, der levede sidst af de fraskilte eller for de nærmeste af Familien, hvis den fraskilte ikke fik sine Storetæer bundet sammen i sin Kiste; thi så vilde den døde bestandig gå igen og bebrejdede sin Mage, som endnu levede, eller andre af Familien, at de ikke var uden Skyld i, at de havde levet et sølle Liv og ikke været hinanden tro til deres Død. Kristianes Moder sagde, at Tæerne skulde bindes sammen med en Hørtråd, og det skulde gøres efter Solens Nedgang¹⁾.

Endnu et Par af Kristiane Olesens gode Optegnelser vedrørende Folketro knyttet til Død og Begravelse skal vi høre. Inger Poulsen i Skærbæk (Aulum S.) var en af Kristianes Moders bedste Veninder og kom tit i Kristianes Hjem. Hun deltog i deres Sorger og Glæder og var altid tilstede ved Begravelser. Da Kristianes Moder blev begravet, var gamle Inger naturligvis også med. Såsnart hun kom ind i Loen og så sin døde Veninde, gav hun sig til at græde og sagde: »Der ligger min bedste Ven, jeg vilde ønske, jeg lå ved hendes Side og havde sagt Verden Farvel ligesom Ane, men jeg vil da ikke lade mine Tårer

¹⁾ Skikken at binde Tæerne på et Lig sammen må sandsynligvis have sin Oprindelse i en ren praktisk Foranstaltning. Når et Lig blev lagt op på et Par Brædder eller på et smalt Bord, har man ved Sammenbindingen villet forhindre, at Benene skulde skride ned til hver sin Side af Træunderlaget (jfr. Sprog og Kultur I, 1931, 27).

dryppe på Ligtøjet og derved fremskynde min egen Død, for den, der sender sine Tårer med en anden i Graven, kommer der selv snart. Det har I måske aldrig tænkt på. Jeg har set efter, hver Gang der er død en her i dette Hus, at hverken eders Moder eller nogen af jer er kommen til at lade Tårerne dryppe ned i Kisten. Har jeg opdaget, at nogen af jer ikke vidste det, eller i sin Sorg var i Gråd over Kisten, er jeg altid gået imellem og så stille fået den grædende til at gå et Trin tilbage«.

Da der i 1920 blev bygget til Aulum Kirke, blev der gravet ned i flere Grave, hvis Plads skulde indtages under Kirken. I en af Gravene fandtes en Saks og en Flaske med Vand, der var sikkert også en Nål, men den var jo vanskelig at finde. I en sådan Grav véd man jo, der har været begravet en Kone, som er død i Barselseng uden at være blevet forløst. Den, som ikke kan blive forløst, før hun dør, bliver (iflg. Laurette Graulunds Meddelelse 1922, 73 År) forløst i sin Grav. Derfor skal hun endelig have Nål og Tråd og Saks med sig, og Vand skal også med, det er jo Barnets første Føde.

Den gode gamle Skik at give Send til Begravelser brugtes endnu i 1920 i alle Gårde og Huse i Aulum. Fjerdedagen før Begravelsen kaldtes Send-Dagen. På denne Dag var der altid en Pige eller Kone i det Hjem, hvor Festen skulde være, som ikke bestilte andet end at tage imod Send og dele Sendkager ud. Det var Tjenestepigernes Ret at komme afsted med Send. Fra Morgenstunden begyndte Send-Pigerne at komme til Hjemmet, hvor der skulde være Begravelsesfest. Hver Pige medbragte en levende Høne eller Hane, en Snes Æg og et Pund Mejerismør. De fleste Steder fik de mange flere Høns i Send, end de slagtede

til Gildet, og derfor regnedes den for at have et ondt Sind, der sendte en *slagtet Høne* som Send. Kogekonerne bagte altid først Sendbrød. Sendpigerne skulde have Kaffe og så meget Hvedebrød og små Kager, som de kunde spise, og i Kurven, som Sendet blev båret i, skulde de have en Sendkage og 10–15 Småkager med hjem; hvor Børnene klappede i Hænderne af Glæde, når de så Sendpigerne komme tilbage med Kurven, der altid og alle Steder er Børnenes Ret. Kagerne skulde Børnene dele, men Sendkagen skulde alle i Huset smage. Den var bagt af almindelig Sigtebrødsdejg, men den var formet rund. Før man begyndte at bage til en Begravelse, talte man altid, hvormange Steder fra der blev bragt Send, for der skulde jo bages en rund Kage til hver Send-Kurv. For ikke at blive narret og komme til at mangle en rund Kage, bagtes der altid to i Reserve. Kristiane Olesen har selv været med til den Bagen mange Gange, og hun har altid været ude med Send fra de Steder, hvor hun har tjent, undtagen fra Brændgård ved Herøning, hvor der ingen var, der i 1920 kendte til at gå med Send-Kurv. Når man i Aulum gemte Æg hen til Vinterbrug, blev der altid gemt nogen, som kaldtes *Send-Æg*; det var nemlig en stor Skam ikke at have sådanne Æg i Huset. Således tænkte man også, når der hen i Efteråret slagtedes Høns. Husmoderen huskede altid på, at der kunde blive Begravelse i Familien eller i Nabolaget, og hun lod da to af de Høns, der skulde være slagtet, beholde Livet for at have dem gående parat til at blive puttede i Sendkurven. Gårdmandskonerne medbragte en Trepæglflaske fyldt med tyk Fløde, som de på Begravelsesdagen selv gik ud i Køkkenet til Kogekonen med og sagde: »Værssko, her er din Alms«. Høns, Smør, Æg og Fløde behø-

vede ingen at købe ved Begravelser i Aulum Sogn. De fleste Steder fik de meget mere Send, end der kunde bruges til Begravelsesgildet. I 1910 døde Manden i Søndergård i Skjerk. Kristianes Søster Maren tjente på Gården. Hun fortalte, at de til Begravelsen som Send fik 18 Høns, 20 Snese Æg, hun vidste ikke, hvor mange Pund Smør, men hun sagde: »Vi fik så meget Fløde, at vi godt kunde have sejlet til Hamborg i Fløde«.

Når så Begravelsen var vel overstået, var det jo om, at den døde ikke *gik igen*. I Aulum gik en Kone igen. Ingen havde Mod til at færdes, hvor hun gik som *Genganger*. Husbestyrerinde Oline Olesen fortalte, at der blev sat Sakse og Knive i Graven, for at hun ikke skulde blive ved med at gå igen, og der siges, det hjalp. — Den 73-årige Rentrice Laurette Gravelund mente i 1922, at der såmænd ingen Forandring var på nu og i gamle Dage. Folk går igen lige så godt nu som for flere Hundrede År siden. En gammel Mand var Nabo til Laquettes Hjem. Hans Kone og Laquettes Moder var meget gode Veninder og betroede hinanden alt. Men desværre var eller blev den Mand en af dem, der gik igen. Han havde, mens han levede, *flyttet Skelstenene* og ranet noget af Naboens Mark og lagt under sin egen Plov. Det var sidst i 1870-erne, han sås som *Genganger*, og det sørgeligste var næsten, at det blev hans egen Kone, der så sin Mand gå igen. Hun var nær gået fra Forstanden, da hun så hans Skikkelse ved Skellet på sin gamle Mark, skønt han længe havde ligget i sin Grav. Hun blev så sær og underlig i dette Øjeblik. »At det hele er sandt, véd jeg, for hun har selv med hulkende Gråd fortalt min Moder det«.

Et Plejebarns Levnedsløb. I Kristiane Olesens rig-

holdige Optegnelser findes en fortrinlig Skildring af et Plejebarns Levnedsløb. Det kan være passende at slutte Offentliggørelsen af dette Udvalg af hendes Folkemindestof med at fremlægge denne Levnedsskrivelse. Man får så ved samme Lejlighed også et Indtryk af den — forholdsvis lille — Part af hendes Optegnelser, som ikke fortrinsvis har Folketro til Hovedindhold. — Det var i 1919, Kristiane Olesen nedskrev, hvad Fattiglemmet *Sølle Karen* (andet Navn kendtes ikke til hende) havde fortalt Kristiane i 1895. Inden vi nu hører, hvad den 54-årige Karen fortalte om sig selv, må forudskikkes et Par Bemærkninger. Læst isoleret giver Karens Levnedsløb et falsk Billede af Bondestanden. Der var den Gang som nu onde Mennesker i alle Samfundslag, men der var dog flest gode. Visse Folk vil kunne misbruge Sølle Karens Historie til at vise, hvor slette Bønderne var. Men en sådan Brug vil være forkert, idet Karens Levnedsløb er et af Livets Særtilfælde, der, for at bedømmes ret, egentlig kun bør læses i Forbindelse med en Række normale Levnedsskildringer. Man har hørt Tilfælde, hvor barnløse Gårdfolk har taget et forældrelost Barn til sig og overladt Gården til Plejebarnet, når de blev gamle, og Barnet var blevet voksent. Når vi har taget disse Forbehold, kan man med Interesse og Medynk læse om det fattige og ikke særlig begavede Menneske, der opholdt sig på Aulum Fattiggård i 1890-erne.

Sølle Karen fortalte: »Jeg er ingenting ræd for, hverken levende eller døde Folk, for jeg har Vorherre med mig både Nat og Dag. Jeg har aldrig haft Fader eller Moder. Lige siden jeg kan huske, har jeg været sat ud som *Tægt-Barn*. Folk fik Penge for at have mig. Jeg blev mange Gange banket både gul og grøn, men der er ingen, der har kunnet slå mig ihjel, det har

Vorherre gjort sådan, at de ikke kunde, selv om de slog og bandede aldrig så stærkt. Jeg havde aldrig mere end et Sæt Tøj; når jeg blev våd af Regn eller Sne, måtte jeg pænt selv tørre Tøjet på min Belle (∴ Krop). Der var tit mange Måneder, jeg slet ingen Træsko havde, jeg havde for det meste et Par Stump-hoser lavet af et Par gamle Sokker eller Hoser. Konen klippede bare det nederste af Foden og satte en Strop i til min Tå, vi kaldte dem altid *Pløshoser*. Til Seng havde jeg ikke andet end en Dynge gamle beskidte Pjalter. Jeg lå sommetider i mange Måneder med al mit Tøj på, for ellers tror jeg da, jeg var frosset ihjel. Jeg fik aldrig så meget, jeg kunde spise. Jeg fik næsten altid den Mad, som ingen af de andre vilde spise. Jeg fik meget mule Brød, det kvølmet ud af Munden på mig, så mit Tøj var grøn af Mul, og så fik jeg, hver Gang jeg kom til Bordet, gammel, tyk, sur Mælk, der var skilt ad i Ost og Valle. Jeg måtte ikke komme fra det Sted, de havde taget mig, så længe de vilde beholde mig, om jeg så skrævt (∴ græd) både Nat og Dag over, at de var slemme imod mig. Jeg lå mange Gange om Natten og tænkte på, om Vorherre vilde straffe de Folk, der gav mig noget Føde, som ikke var for god til at gives til Hunden eller Soen. Et Sted, jeg var i Pleje nede i Hallundbæk i Hodsager Sogn, kom jeg så galt afsted en Dag, da jeg holdt Barnet, som jeg altid skulde gå og slæbe på. Jeg kom for nær hen til Kakkellovnen med det, så det fik brændt en lille Vable på sin ene Hånd. Det varede ikke ret mange Dage, før Vablen var gået væk, og der blev ikke Spor af Mærke på Barnets Hånd. Men Konen blev så vred over, at jeg havde brændt Barnet, at hun tog min Hånd og holdt den fast imod Kakkellovnen så længe, til der var brændt et stort

Stykke Hud af min Hånd, der blev fuld af sølle Steder på hele Bagsiden. Det varede et helt År, inden alle Sår var lægte. Her kan du selv se, der er mange Ar efter det endnu, Kristiane, det er endda over 40 År siden. Så kom jeg til at være hos Anders Lauridsen Tved i Aulum. Der var jeg i 20 År. Jeg kaldte altid Anders Lauridsen enten Gammelfår eller gode Får (∴ Far). Han og hans Kone Sidsel var meget bedre mod mig end alle de andre, jeg havde været hos. Vorherre havde vel også set, at jeg havde skrævt så meget og havde haft det så sølle. Så kom jeg her til Fattiggården i Aulum, men hvis Vorherre ikke havde været med mig, kunde jeg ikke holde ud at blive her, for de har drillet mig, både alle gamle Koner og Drengene og dem der er døde.« – Sølle Karen gjorde altid det Arbejde, som andre helst vilde være fri for. Hun tømte alle Natspande i Kamrene og W. C. Spande, og når Fattiglem Else Marie drillede hende med, at hun var Latrinmand, sagde Karen altid: Vorherre er meget mere glad ved, at jeg tømmer Spandene på Huset, end han er ved dem, der sidder og broderer med Silke«. Karen var meget pukkelrygget, men det kunde ingen få hende til at tro. En Dag Else Marie havde drillet hende med, at hun ikke kunde stå lige op mod en Dør, sagde Karen: »Jeg vil sætte (∴ vædde) mine nye Hosebånd med Hjerter i på, at jeg kan stå så lige som et Lys og pumpe Vand«. Vi skulde jo alle ud i Døren og se på, om Karen kunde stå lige som et Lys og pumpe Vand. Da Else Marie råbte til alle Sider: »Se, hun kan ikke stå lige hverken ude eller inde«, svarede Karen: »Det må I heller gå til Vorherre om, hvis jeg ikke er lige, for jeg tror ikke, han har skabt mig fejl, for han gør alting retten«. Når de drillede Karen med, at hun

ikke var bleven gift, svarede hun altid: »Det kan jeg godt blive endnu, naar Vorherre hans Tid kommer, for jeg kan både bage Pandekager og koge Kartofler«. En Dag spurgte Karen Kristiane, om hun vilde tjene hende, når hun fik en Mand. Det vilde Kristiane godt. Siden sagde Karen til de andre: »Det kan være, jeg bliver gift og får en Herregård, for Kristiane vil være min Pige, og så kan min Mand få alle de Retter, der er på Jorden«. Da Kristiane havde tjent et År på Aulum Fattiggård, sagde Karen en Dag til hende, om hun ikke vilde blive der til næste År igen, hun vilde bære Vand og Tørv og skure alle de Kamre, hvor Beboerne ikke var værst til at drille hende. »Det ved jeg ikke Karen, det skal min Mor og Far bestemme«. — »Du kan spørge på Søndag, når du kommer hjem, og sige til din Far og Mor, at hvis Vorherre vil give mig noget til dig, så vil jeg give dig det for at blive. Det tror jeg nok Vorherre vil, for han ved godt, jeg er så glad ved, at du driller mig ikke. Maren, vi havde før dig, var så grim til at drille mig, det var sommetider hun drillede mig sådan, at jeg ikke kunde læse min Aftenbøn, når jeg kom i min Seng. Det er Vorherre jo selv ked af, når vi ikke læser Aftenbøn hver Dag. Jeg tykkes, Vorherre er nødt til at give mig noget, jeg kan give dig for at blive. Han ved jo selv, jeg ingenting har andet end mine Klæder og min Dragkiste, og den har jeg givet gammel Får, når jeg er død«. Peder Laugesen Tved besøgte tit de gamle. Han gik rundt i Kamrene og læste og sang for dem. Ingen vidste, hvor stærkt Karen ventede efter ham. Hun plejede at sige, hun vilde ingen Steder i By, før Peder Laugesen kom igen, for hun vilde sige noget til ham fra Vorherre. Såsnart Laugesen var kommet vel ind ad Døren, sagde

Karen til ham: »Kan du ikke give mig en Bog, der står noget i om Vorherre?« »Mener du da et Testament?« »Nej, det må godt være nogle Sange om Vorherre«. Peder Laugesen gav hende så Harboøresangsbogen. Samme Dag gav Karen Sangbogen til Kristiane Olesen. Hun vilde ikke tage imod den og sagde, hun skulde nok blive i Pladsen, selv om hun ingenting fik. Karen begyndte så at græde og sagde: »Vorherre har selv givet mig den til dig, så skal du også have den«. Kristiane fik så Sangbogen og har den til Minde om sølle Karen. — Karen og Else Marie Kristensen kunde aldrig komme ud af det med hinanden. Ane Jersild fortalte, at Året før Kristiane kom til Fattiggården, kunde de to nær have taget Livet af hinanden. Sølle Karen gik med Øksen i Hånden. Hun havde været ude at kløve Brænde. Så kom Else Marie med en stor Brødkniv i Haanden og spurgte Karen, om hun ikke skulde tælle en Pind til hendes Ligkiste. Herover blev Karen helt rasende og begyndte at slå fra sig med Øksen. Det var Else Maries Held, at hun var hurtig i Vendingen, hun sprang til Side og hævdede Hånden for at slå ned på Karens Hoved med Kniven. I samme Øjeblik kom Bestyreren og gik imellem og tog deres slemme Vaaben fra dem. Men Karen sagde triumferende: »Mig kunde du ikke stikke ihjel, for jeg har Vorherre med mig«. Når der døde en, som Karen ikke kunde lide, spurgte Bestyreren hende sommetider, om hun ikke var bange for, at han eller hun skulde gå igen og drille hende. Så svarede Karen altid: »Vorherre er med mig, men han vil vist ikke være med dem i deres Grave«. — Sølle Karen kunde sidde på Huset i halve Timer. Når man spurgte hvorfor, sagde hun: »Jeg har så hårdt i Maven, men jeg vil ikke have Olie, det skal nok

komme, når Vorherre hans Tid er der«. — Med disse Oplysninger slutter Kristiane Olesen sin bedrøvelige Beretning om sølle Karen.

Det ses af foranstående Udgivelse af Folkeminder, at det meget vel endnu er muligt at indsamle fortrinligt Folkemindestof, når den rette Indsamler er til Stede. Man må håbe, der i *de* vestjydske Sogne, hvorfra der næsten ingen Folkeminder er optegnede, må findes Folk, som endnu, mens Tid er, vil redde fra Forglemmelse den stedlige Overlevering om gamle Dages Folkekår og Skæbner.

ERINDRINGER FRA 1864

Genfortalt af *J. Gr. Pinholt*.

Nærværende har jeg nedskrevet efter Fortælling af afdøde Tømremester *Eskild Beck*, Hygum ved Lemvig. Det er for en Del støttet af nogle Dagbogs-optegnelser, han havde gemt.

— —

Den 18. December 1863 fik jeg mit Indkaldelsespas; det lød paa, at jeg uopholdeligt havde at give Møde ved min Afdeling, der laa i Slesvig By. Budskabet gjorde ikke synderligt Indtryk paa mig. Vel vidste jeg, at det igen gjaldt Krig med Tyskland; men jeg kunde ikke nære Frygt for denne Fjende. Det var den almindelige Mening — ja alle, baade unge og gamle levede i den —, at naar blot de danske Soldater viste sig i tilbørlig Nærhed af Tyskerne, saa løb de! Om galt skulde gaa, saa havde vi jo ogsaa Dannevirke, og denne Stilling, var man fuldt og fast forvisset om, var aldeles uindtagelig. Min eneste Bekymring var den lange Rejse derop; kom jeg først godt til Dannevirke, var jeg vel hyttet. Desværre blev disse Tanker Skuffelse paa Skuffelse for mig.

Da jeg ca. 6 Aar forinden skulde møde som Rekrut ved Artilleriet i Rendsborg, kostede Rejsen mig paa det nærmeste 19 Rigsdaler, og Marchpengene beløb sig kun til lige saa mange Mark. Jeg var den Gang saa ungdommelig at køre med den kongelige Post fra Lemvig og til Bestemmelsesstedet. Klog af Skade besluttede jeg mig nu til at gaa den hele Vej belejligt til

Fods. Desværre var jeg den eneste indkaldte Soldat fra Lemvigegnen, da jeg var ældre Konstabel; de yngre Konstabler og andre værnepligtige var blevet indkaldt i Forvejen.

Mit hele Rejsegods bestod af en lille Bylt, hvori var pakket en Skjorte og et Par Strømper. Skulde jeg muligt komme til at trænge til mere, var der altid Raad til at skrive hjem; min faste Tro var, at kom jeg først til Dannevirke, var jeg i enhver Henseende forvaret som i min Mors Dragkistesuffe, som man siger.

Jeg havde ca. 25 Rdlr. i Lommen som Tærepenge; deraf var – som Skikken den Gang var, naar man skulde ud paa en længere Rejse – de to Tidalersedler indsyet i Vesteforet.

Saa begyndte Vandringen ad Ulfborg til. Paa Vejen indhentedes jeg af den gule Postvogn, og da Kusken anede, at jeg var indkaldt Soldat, gav han mig gratis Befordring et godt Stykke Vej. Inde i Vognen sad en ung Præstesøn fra Husby; han beklagede sig meget over, at han som Militærarbejder af 4. Kl. ikke kunde komme med til at tampe Tyskerne. Jeg raadede ham til at melde sig som frivillig, og dette Raad syntes han godt om, Men om han fulgte det, ved jeg ikke.

Ud paa Aftenen den 20. December naede jeg Kloster i Staby. Skønt jeg var fuldstændig ukendt med Folkene, blev jeg taget meget vel imod og fik Nattely. Det traf sig saa heldigt, at Manden næste Morgen skulde til Ringkøbing med to Svin, og saa kom jeg med.

Paa den lange Vej til Varde blev jeg træt og tog derfor med Posten, hvilket kostede mig 16 Mark. Fra Varde gik der Dagvogn sydpaa, og da denne Befordring kun kostede 1 Mark Milen, tog jeg med. I Ribe traf jeg den første Soldat, men han havde ikke mere Glæde end til Husbehov; selv ikke en ung Degn og nogle

raske Piger, som kørte med og sang gemytlige Viser, kunde live ham op. Juleaften naaede jeg Haderslev, dels kørende, dels gaaende. Her var jeg saa heldig at faa Juleaftensnadver hos en Gæstgiver; min glubende Sult blev tilfredsstillet med Suppe, Steg og Grød for den ikke ubillige Betaling af 2 Mark, Logis for Natsten indbefattet.

Kl. 9 skulde en Dagvogn afgaa sydefter, og da jeg gik hen til dens Holdeplads, ankom Dagvognen fra Kolding. Hvilken behagelig Overraskelse for mig, da den medførte 24 af mine gamle Skolekammerater fra Østkysten! Det var unægtelig blevet mig noget trist at snegle den lange Vej uden at se et kendt Ansigt. Kammeraterne var alle i godt Humør og havde som jeg Troen paa Dannevirke.

Vi naaede Slesvig Juledags Eftermiddag; Rejsen havde kun kostet mig 3½ Mark, ikke engang det dobbelte af Marchpengene. I Byen saa vi det første Militær. Det ligefrem vrimlede med Soldater overalt, men det kom os ganske vist underligt for, at næsten ingen var reglementeret paaklædt, men at de allerfleste gik i halvt civilt og halvt militært Tøj. Vi meldte os straks paa 3. Fæstningskompagnis Kontor. Paa vort Spørgsmaal om, hvor vi skulde henvende os for at blive iklædt, gav man til Svar, at der intet Tøj havdes, og at ingen vidste, hvornaar det kom, eller hvor det skulde komme fra.

Vi indkvarteredes paa Frederiksberg. Jeg og fem Kammerater fik en ganske lille Stue at være i. Lønning og Brød uddeltes; vi fik 22 Skilling pr. Mand. Næste Morgen skulde vi stille paa Hestebjerg, hvor Vognparken og Arsenalet fandtes. For at hytte Fødderne købte nogle af os Træsko, og snart havde alle Artilleristerne Træsko paa, skønt Befalingsmændene

langt fra saa godt til denne praktiske Ændring af Fod- beklædningen. Der var saa godt som ingenting at bestille. Mandskabet skulde blot være derude for at hjælpe til, hvis der skulde transporteres noget Materiel ud til Dannevirkeskanserne. Vi havde en Snes Heste, og da de og deres Passere maatte holde sig under aaben Himmel paa Grund af, at der ikke fandtes saa meget som et Skur at ty til, frøs de haardt. Vi led ogsaa i høj Grad af Kulden, da det civile Tøj, vi var rejst hjemmefra i, selvfølgelig ikke var vort bedste.

Behandlingen i vore Kvarterer i Byen gav os en Forsmag paa Feltlivets Ubehageligheder. Ingen havde Senge; man laa presset sammen paa Gulvene i Halm og blot med et Tæppe pr. Mand. De dansksindede af Borgerne behandlede os godt; men de tyske gjorde os Bryderier paa alle tænkelige Maader og gav os en særdeles elendig Kost. Paa saadanne Steder hændte det sig da ogsaa, at Soldaterne drillede igen ved enhver Lejlighed.

Vi stillede stadig til Arbejde paa Hestebjerg; den ene Dag gik som den anden. Da der en Formiddag kom Bud om, at vi skulde afgive Vognbefordring til en General, fik jeg Lejlighed til at overtyde mig om, at vore Artilleriheste havde en eller anden Skavank, at de ind ad en Kant og ud ad en Ende var løbske eller stædige. Jeg var ganske nær ved at komme til at agere Kusk, om ikke en virkelig Kusk var blevet fundet. Trods hans Kunst løbskede Forspandet; Generalen slap med Skrækken, men Kusk og Heste saa vi aldrig mere. Kun naar vi fik Hestene for Kanonerne, var de til at styre.

Midt i Januar var endelig vor Afdelings Skanse i Dannevirkestillingen (Bustrupskansen) bleven monteret med Kanoner. Vi skulde saa til at være rigtige Sol-

dater og gøre Vagtjeneste i Skansen. Der blev udsat en enkelt Post. Vagtstuen var inde i Byen. Den halve Fjerdingvej derud gik over Is, og Afløsningen, der førte sig selv op, foregik paa den praktiske Maade, at vedkommende Konstabel løb derud, naar Tiden kom, modtog Afdelingens eneste Kappe og eneste Sabel af den posterede, som derpaa løb hjem, det bedste han kunde. Nævnte Kappe og Sabel var det eneste af militært — foruden nogle Befalingsmænd — vor Afdeling i en længere Tid havde. Det var en knagende Frost, og vi frøs meget. Infanteriet dansede heller ikke paa Roser; det maatte udføre en meget besværlig Issavning paa Slien for at holde Vandet aabent mod Fjenden.

Langt om længe blev Bustrup Skanses Mandskab, ca. 50 Mand, under en Løjtnants Kommando indkvarteret i Bustrup By. Det var at komme fra Dynen i Halmen, idet vi fik Kvarter i en Lade. Frosten var vedblivende meget streng, og vor eneste Trøst, naar vi om Natten laa og frøs i Laden, var, at Posten dog havde det endnu koldere. Her i Bustrup kom endelig Kongens Tøj til os; vi fik Uniform og Sabel, men da vi endnu ingen Kappe havde, og der intet Klædningsstykke af den Slags var at opdrive, var vi ikke bedre hyttede i Kongens end i vore egne Klæder.

Stemningen blandt Mandskabet var trods Frosten og de elendige Kvarterer, saa vidt jeg kunde skønne, rigtig god. Da vi nu fik at se den saa højt priste Dannevirkestilling, viste det sig, at den var længst fra at være god. Armeringen var aldeles utilstrækkelig og Skanserne yderst daarlige — med kun 5 Kvarter høje Brystværn, tilmed af løs opkastet Jord. For Heste og Materiel var der næsten ikke sørget, idet Skure og Stalde var Sjældenheder. Alligevel nedsløges vort Mod ikke; bagefter kan jeg forstaa, at vore Forestillinger om

Fjenden og hans Styrke har været yderst omtaagede.

En kort Tid fik vi Tøvejr og reparerede saa vidt gørligt paa Skanserne, men snart tog Frosten fat igen. Det første Budskab om Krig fik vi den 1. Februar; en Dragonpatrouille kom sprængende tilbage efter en Rekognosering med Hestene hvide af Skum og med en saaret Kammerat.

Den 2. Februar fik Skansen de første tyske Granater.

Man taler om »Kanonfeber«, og jeg har hørt paa staaet, at enhver Soldat føler denne i større eller mindre Grad. Her deltog jeg for første Gang i virkelig Krig, men jeg kan for mit Vedkommende godtgøre, at jeg hin Dag ikke følte det ringeste til »Feber« eller feberlignende Fornemmelser, ikke heller Frygt eller Angst. Jeg er sikker paa, at det gik det øvrige Skansemandskab paa lignende Vis. Vi trængte til Afveksling, til Forandring, og det var den første Dag ligefrem en Oplivelse. Granaterne gik nemlig langt over vore Hoveder og sprang et godt Stykke bag os eller i Luften.

Den første Dag skødes der ikke fra Skansen, idet Fjenden havde fortrinlig Dækning. Men næste Dag kørtes der et Feltbatteri mod os op paa Kongehøjen, og saa fik vi travlt. Vi var saa heldige at skyde en af Kanonerne i Stykker, og dette var den største Heltegerning, jeg var med til under hele Feltoget. Sikken Iver der var over os Konstabler! Hver Gang vi saa Fjenden uden Dækning, langede vi løs, selv om det kun var een Soldat. Vor Løjtnant var den fornuftigste, hvad han da ogsaa skulde være. »Vær ikke saa iltre, Folkens«, sagde han, »vi skal da ogsaa gemme noget til i Morgen. Tænk, hvert Skud koster 10 Rigsdaler«.

Krigens første Nat var noget af det uhyggeligste, jeg har oplevet; i alt Fald gjorde det stærkt Indtryk paa os. Det var meget mørkt. Foran brændte Fjendens

Vagtblus, bagtil brændte et Hus. Ingen af os kunde sove, men jeg husker, at jeg ikke tænkte paa Kulden. Det var ved at gaa op for mig med hidtil ukendt Styrke, at Krig var noget frygtelig grufuldt, noget lige frem djævelsk.

Vor Skanse mærkede kun lidt til Fjenden før den sørgelige, gaadefulde Dag, Fredag den 5. Februar. Vejret var da rigtig godt med stille Frost. Ingen anede noget ualmindeligt. Enhver havde indrettet sig bedst muligt, og som om man skulde blive her hele Sommeren, baade menige og Officerer. Løjtnanten bad mig som eneste Tømrer blandt Mandskabet at gaa ud og gøre et Træskur i Stand, saa han og Infanteriets Officerer kunde faa sig et bedre Natteteleje. Skuret laa mellem Skansen og Margrethevold. Paa Vejen passerede jeg Infanterister, der var i travl Virksomhed med at lave til Middag. Soldaterne havde faaet fat i nogle Høns, som de sad og plukkede. Jeg arbejdede ved Skuret, til Mørkningen faldt paa. Da jeg gik tilbage, bemærkede jeg en paafaldende Travlhed, baade blandt Infanteristerne og Skansens Mandskab. Jeg raabte om, hvad der var paa Færde, og aldrig glemmer jeg Ordene, som kom til Svar: »Vi har faaet Ordre til at rømme Skansen inden fem Minutter!«

Der var en Tummel og Forvirring, som er aldeles ubeskrivelig, og Sorg og Harme gav sig kraftige Udbrud. Men der var ingen Tid at spille. Vi søgte at faa fat i Vaaben og Tornystre — Sul og andet maatte vi lade i Stikken, og saa stormede vi som vilde Menesker ud igennem Porten; ingen vidste Besked om noget. Men saa kom Løjtnanten løbende og raabte, at de store Kanoner skulde fornagles og de smaa køres ud; der holdt Heste nedenfor paa Vejen til Forspand. Hestene var ikke skærpede, men dette var ikke

den mindste Uorden ved hele Stillingen. Paa Grund af det meget glatte Føre kunde Dyrene ikke gaa ind i Skansen, og saa skulde vi ved Infanteriets Hjælp, bedst belejligst, bringe Stykkerne uden for Porten. Vi var to, som først fik en Kanon klar, og saa gik det ned ad Skraaningen. Men denne var enten for brat og glat, eller ogsaa havde vi for travlt af ene Forfjamskelse — Kanonen tog Fart, een efter een slap Infanteristerne, og vi to, der gik mellem Bommene, kunde hverken styre Kanonen eller komme fra den. Kanonnens ene Hjul løb i rasende Fart mod Portens ene Stolpe, Hjulet knustes, og vi fik et saa voldsomt Stød af Bommen, at vi tumlede ned ad den høje, frosne Skansebakke. Stødet var saa kraftigt, at baade mit Livsgehæng og Tornysterremme sprængtes. Vi hørte senere, at Kanonen fuldstændig spærrede Skanseporten, saa ikke et eneste af Skansens Stykker frelstes.

Hvordan vi naaede Bunden af den stejle Bakke, aner jeg ikke, da jeg straks tabte Bevidstheden, og jeg kom først til mig selv igen, liggende oven paa et Læs Franskbrød — et Par Ambulancesoldater havde samlet os op og faaet os anbragt med en Bager til Kusk. Han var kommen med Brød til Soldaterne, men da han fik at vide, at Stillingen skulde rømmes, vilde han have baade sig selv og sine Brød i Sikkerhed. Skønt Franskbrødene duftede særdeles appetitligt, følte vi ingen Lyst til at nyde af dem, og skønt Lejet var blødt, var det os meget ubekvemt; jeg følte stærke Smerter i Brystet og over Lænden.

Kusken havde faaet Ordre til at aflevere os paa Gottorp Slot, og vi var saaledes nogle af de første, der betraadte den sørgelige Tilbagevej. Fra Gottorp befordredes vi af en Ægtkusk til et Feltlasaret en halv Fjerdingvej uden for Slesvig; men her fandtes ikke

en levende Sjæl, alle var flygtede. Raadvild kørte Kusken tilbage til Gottorp, og her fik han saa Befaling til at køre os til Flensborg. En Infanterist, der var saaret i Hovedet, slog Følge med os, og ham maatte vi takke for meget. Ingen havde Tanke for os; men han skaffede os et Tæppe og lidt Halm, vi havde sikkert ellers frosset ihjel. Han gik selv ved Siden af Vognen for at holde Varmen.

Frosten var taget stærkt til, og det begyndte at sne. Det blev den haardeste Nat, jeg nogen Sinde har oplevet. Vi var ikke kommet en Fjerdingvej bort, før vi maatte snegle os frem, idet Vejen var bleven ganske overfyldt med Infanteri, Bagagevogne, Artilleri og Kavalleri i een tæt Masse, der stadigt forøgedes bagfra og fra Sidevejene. Et tykt Mørke laa over det hele; Sneen faldt tættere og tættere; Dyr og Mennesker famlede og tumlede om iblandt hverandre. Man kunde kun marchere midt paa Vejen, der var meget opkørt, Der var en skrækkelig Forvirring, et Spektakel og Raaben om Plads, et Virvar, der var ubeskriveligt. Det glatte Føre forøgede Stillingens Elendighed. Hestene, der ikke var skærpede, gled ofte ud, og kom en Kannon ud af Sporet, skred den ned i Grøften og trak Heste og alt med sig. Saa laa man der og asede i Blinde. Jeg tror, de fleste gik og sov den halve Tid. Alle var nemlig meget udmattede, da der ikke var bleven Tid til Søvn eller Hvile i Stillingerne. Vor Kusk raabte om Plads for hans saarede, men det hjalp ikke, og det gik kun yderst langsomt frem. Hestene kunde gaa en halv Snes Skridt, saa maatte de standse i flere Minutter, og saaledes blev det ved.

Min Kammerat laa og jamrede sig højt hele Tiden, da han sikkert var værre faren end jeg. Et Par Officerer, der rørtes af hans Klagen, kom til og spurgte

til vort Befindende. Vi sagde, at det var meget skidt, og at Kulden og Fugtigheden af Sneen var lige ved at tage Livet af os. Paa en eller anden ubegribelig Maade fik de saa fat i et Par laadne Lammeskind og et Tæppe, som de bredte over os. Men Kuldens Virkninger var saa forfærdelige, at vi ikke følte nogen Forbedring i Stillingen, selv efter denne Barmhertighedsgerning.

Det var et rent Guds Under, at vi ikke frøs ihjel. Kl. ca. to om Natten blev det dog for drøjt. Jeg sagde da til Kusken, at han skulde se at komme fra Vejen og ind i et eller andet Hus, thi hellere tages af Tyskerne end lide saa forfærdeligt for til Slut at fryse ihjel. Han hjalp os ogsaa godt til Rette, og vi kom noget efter ind i en Bondegaard tæt ved Vejen. Beboerne var rømte; men Kusken fik os begge i Seng og fik – hvorledes, det aner jeg ikke – lavet en eller anden varm Drik. Det lavede vidunderligt op: Efter et Par Timers Forløb tog vi af Sted igen, da Hadet til Tyskernes Fangenskab voksede med Livskraftens Tilbagevenden. Vi blev nu sat oprejst i Vognen, godt tilpakkede med Halm, saa Stillingen blev langt taaleligere.

Trængslen paa Vejen var lige slem; men vi var bedre hyttede, og i en forholdsvis menneskelig Forfatning kom vi til Flensborg. Den fire Mil lange Vej havde taget ca. 18 Timer for os.

Vi førtes straks om Bord i et Lasaretdampskib. I Kahytterne var der stoppende fuldt af saarede, men alligevel usigelig godt at være, da der var dejlig varmt. Jeg fik Plads ved Siden af en Kaptajn, der var skreden om og havde forslaaet Hoftten. Ligesom han maatte jeg sidde og bade mig med Isvand. Damer fra Byen var ude hos os med Hvedebrød og Havresuppe, og der blev sørget meget godt for os.

Ud paa Aftenen afsejlede vi til Korsør, og den 7. Februar, Søndag Formiddag, kørte Toget os til København. Her kunde vi straks mærke, at Stemningen var daarlig; vi modtoges næsten med aabenbar Haan. Man undsaa sig end ikke ved at kaste os Ordet »Forræderi« i Synet, skønt vist ingen følte sig daarligere tilpas end vi.

Kronprinsessegadens Kaserne var omdannet til Lasaret, og her anbragtes vi et Par Dage. Vort endelige Opholdssted blev dog Sølvgadens Kaserne, hvis mange Etagere og Stuer var propfyldt med udasede, forslaaede og saarede Soldater. Her førtes dog ingen videre hyggelig Tilværelse. I Gaarden var der Marketenderi, og hvem der kunde, havde Lov til at gaa derned og svire. Som Dagene gik, benyttede flere og flere sig af denne Frihed, og det hele Liv var som sagt hverken anstændigt eller hyggeligt.

I Slutningen af Februar lod en Del af os sig udmelde som raske; vi var lede og kede af dette Liv. Tilmed havde vi hørt saa meget om Dybbøl, at vi fik omtrent lige saa stor Tillid til denne Stilling som forhen til Dannevirke. Inden Afrejsen maatte vi opholde os et Par Dage paa Husarkasernen, men her var det gaaet til den anden Yderlighed: Marketenderen maatte ikke udskænke en Draabe Spiritus. For at faa fat paa vor Udrustning maatte vi hen til et Kontor i Kvæsthusgade, hvor alt Tøjet, der var opsamlet fra Tilbage-toget, var gemt. Jeg fandt virkelig ogsaa her baade Sabel, Tornyster og Støvler – i København og paa dens Gader stillede en Mængde af os i Uniform og med Træsko paa – men den største Overraskelse vakte det, da jeg i min Brødpose fandt en Kardus ægte Lemvigskraa, som hjemmefra var bleven sendt mig til Dannevirke. Vi Folk fra Ringkøbing Amt kan nu næsten

ikke bruge anden Skraa end den ægte vestjyske skaarne, og det var virkelig et meget stort, men ægte glædevækkende Offer, jeg bragte, ved at forære Niels Balbeby fra Tørring omtrent det halve af Kardusen.

Vi var et halvt Hundrede Mand, der kom fra København denne Dag, med Tog til Korsør og Damper til Sønderborg. Jeg var eneste Artillerist og meldte mig efter Ankomsten paa 3. Fæstningskompagnis Kontor. Her traf jeg min gamle Løjtnant fra Bustrupskansen, og vi var virkelig glade ved Gensynet. Min Ordre lød paa, at jeg skulde melde mig hos Løjtnant Ancker paa Skanse Nr. 2 og tradskede selvfølgelig derud. Men han sagde kort og godt, at han havde Folk nok, og jeg maatte tilbage igen. Jeg skulde saa prøve min Lykke paa Skanse Nr. 1 hos Løjtnant Andersens, og han kunde bruge mig.

De første Dage havde vi det i enhver Henseende fortrinligt. Forplejningen var god og rigelig, og vi fik varm Spise hver Dag, da vi havde indrettet os et Køkken lidt uden for Skansen. Paa Broager Bakke saa vi Tyskerne arbejde travlt paa Skanser, og snart laa der skinnende blanke Kanoner med Halsene strakte ud mod os. Vor Skanse var monteret med 6 Kanoner; men ingen af dem duede, d. v. s., de kunde knap og nap naa Halvvejen til Broager. Kun fra Skanse 2, hvor der var to riflede Kanoner og en 84-Punds svær Kanon, kunde der skydes. Ganske vist tror jeg, at Ancker lagde dobbelt Ladning for sidstnævnte, naar dens Granat skulde naa Broager med nogen Virkning.

Freden varede til den 13. Marts om Eftermiddagen Kl. ca. 5. Da bragede det første Skud fra Skanse 2 og ud mod Broager. Da Granaten sprang derovre, afgav de betuttede Prøjsere i deres vilde Flugt et saa morsomt Skue, at vi ganske glemte, at nu begyndte

det om igen fra Dannevirkes bedrøvelige Minde. Ancker blev ved at skyde lidt, og hele Natten igennem sendte han dem en Granat med en Times Mellemløb. Stemningen blandt os var mærkeligt nok meget god; skønt vi ikke kunde undgaa at forstaa, at vi blot stod som værgeløst Kvæg for Fjenden, da vor Montering ingenting duede til, saa var Følgerne af dette os nærmest helt uklare.

Først ved Middagstid den 14. Marts kom der Svar fra Fjenden. Hans første Granat var sikkert en velment Foræring til Løjtnant Ancker, men den naaede ikke ind, og vi fik den. Granaten gik lige igennem Skorstenen paa vort Krudtmagasin; heldigvis for os blev Krudtet urørt. Saa begyndte det at blive hedt i Skansen med Skud paa Skud Dag efter Dag. En af de første Kampens Dage gik vort Køkken fuldstændigt i Løbet, og vi fik aldrig Køkken mere paa Dybbøl. Værre var det, at vi siden Kanonadens Begyndelse ikke fik udleveret Naturalforplejning, saa at vort Traktement stedse stod paa røget Flæsk, Brød, Brændevin og Vand, som Kuskene listede sig ud med engang imellem om Natten.

Vi havde en stor Barakke, hvor Tøjet gemtes, og hvor vi, Vagten undtaget, havde Nattely i noget Halm. En Dag i første Uge bemærkede vi, at den beskødes, og Folkene begyndte derfor at bjærge deres Pakkelliker derfra. Netop den Dag var vi tre, som havde reddet en Hvidkaal og en stor Gulerod, og vi var i Færd med at koge disse Lækkerier sammen med et godt Stykke Flæsk. Da den ene Granat efter den anden faldt og stedse nærmere, løb vi med Undtagelse af Jepsen fra Resen ind for at redde Tornystrene. Paa Vejen derhen fik jeg en Granat i saa uhyggelig Nærhed, at jeg paa et hængende Haar nær var væls-

tet bagover, idet Jorden ved mine Fødder reves op ved Sprængningen. Ingen af os turde, efter at Tøjet var reddet, gaa tilbage til Suppen igen, men søgte hurtigst muligt ind i Skansen til den saakaldte Broager-Vold, den Del, der vendte ud mod Broager, og som var det eneste Stykke af Skansen, der, naar undersøges Krudtmagasinet, ydede nogen Dækning.

Da Beskydningen ved Aftenstid hørte op, mindedes vi Suppen, og vi søgte ud efter den. Der var dog ingen Jepsen at finde ved Gryden, skønt han havde lovet at vogte den. Ogsaa for ham var det blevet for hedt; han var retireret til Sønderborg. Vi fik Gryden bjærget ind i Skansen og dens Indhold varmet op, hvorefter det hele deltes kammeratlig mellem hele Besætningen; men da vi kom nær til Bunden, fandt vi baade Grus og Jord i Mængde. Dette Gilde gjorde megen Lykke og var kært; thi det eneste varme, vi en Gang imellem fik, var en Kop Kaffe, som en Vendselbo lavede, men det var ikke Hverdagskost.

Vi havde to Slesvigere blandt Skansemandskabet. De fandt snart Stillingen for uholdbar, og en skønne Nat fornagledede de to Kanoner og stak over til deres Landsmænd. Denne Streg voldte, at vi fik et strengere Tilsyn; ellers havde vi ikke mærket, at vi stod under Kommando, især da om Natten.

Ellers var det drøje Tider. Dag ud og Dag ind maatte vi uvirksomme se paa al den Ødelæggelse, Fjendens Granater foraarsagede, baade hos os og rundt omkring. Vi kunde ikke gøre den ringeste Modstand, da der ikke fandtes een brugbar Kanon i hele Skansen, og det varede ikke længe, inden vi faldt hen i en Ligegyldigheds- og Sløvhedstilstand, saa vi næsten ingen Tanker gjorde os. Kosten var af en saadan Beskaffenhed, at vi nødvendigt maatte mattes og svæk-

kes for hver Dag, der gik, og hvad Maden ikke kunde udrette, udførtes af Mangelen paa Søvn. Vi laa nemlig under aaben Himmel, i en Grøft eller ved en Skanse, hvor der var lidt Læ, og der var ikke mange af os, der kunde slumre eller døse længere end et Par Timer ad Gangen, — saa maatte vi op og løbe os varme.

En Aften havde Skansen Besøg af en af de højste kommanderende. Han gik omkring og saa paa Ingeniørernes Arbejder; Ingeniører og Infanteri udbedrede nemlig hver Nat de om Dagen nedskudte Volde. Da han kom hen til os, der laa i en Klynge og fortærede noget Brød og Flæsk, rejste vi os op og bad om at faa nogle riflede Kanoner herud. Paa Skanse 2 havde de saadanne, og vi syntes, at vi, der laa nærmest Fjenden, havde størst Ærinde til at have et godt Skyts. Han gav os et rent undvigende Svar, og vi fik ingen riflede Kanoner.

Den sørgeligste Dag, vi havde i Skansen, var i Slutningen af Marts. 17. Infanteri-Regiment skulde afløse denne Dag, og det kom marcherende midt om Dagen, som her var Fred og ingen Fare. Selvfølgelig fandt Broagergranaterne dem snart, og Soldaterne løb derfor skyndsomst ind i vort Blokhuis. I dettes Kælder laa samtlige Skansens Konstabler med Undtagelse af Løjtnanten og Underofficererne, der var i Magasinet. Jeg laa oppe ved Broagervold, thi jeg havde altid Frygt for Blokhuset og opholdt mig aldrig deri under Kanonaden.

Blokhuset syntes for øvrigt meget solidt. Det var ca. 25 Alen langt og en halv Snes Alen dybt, bygget af svære 16 Tommer tykke Bjælker, satte ved Siden af hverandre og lodrette. Taget var af samme Slags Tømmer, bedækket med et tykt Lag Jord, og til yderligere Sikkerhed laa der, vandret hen ad Siderne, midt

mellem Jorden og Taget, fire Bjælker oven paa hinanden, fastholdte ved svære Jernkramper, ligesom Husets Sider ogsaa var dækkede med en svær Jordvold. — Som sagt, Infanteribedækningen søgte ind i Blokhuset med Undtagelse af en ung Løjtnant, der gik hen til mig, den eneste Konstabel, han kunde faa Øje paa i Skansen. Han satte sig ned ved min Side og udspurgte mig om forskellige Forhold i Skanserne; det var nemlig første Gang, han var paa Dybbøl. Infanterikaptajnen kom to Gange ud i Blokhuses Dør og kaldte paa ham, da han troede, at Sikkerheden var større derinde end udenfor. Endelig løb han ogsaa derind, men næppe var han kommet indenfor, før en Granat traf Huset. Efter at den havde spadseret den lange Vej fra Broager og over Vemmingbund løb den gennem Blokhuses Jordvold og to Lag 16 Tms. Bjælker ind i Huset, hvor den eksploderede med et øredøvende Brag. Igennem dette hørte jeg den grufuldeste Jamren og Skrigen. Enhver kan tænke sig, hvad en Granat udsætter i et Hus, pakket fuldt af Mennesker. Da Eksplosionen var sket, vilde alle de Stakler, der var i Live, ud; men Blokhuses Døre, en dobbelt Dør, var indrettet saa uheldigt, at de aabnedes indad, og ved den stærke Trængsel masede man paa, saa Dørene ikke kunde komme op. Jeg saa da Husets Skydeskaar opfyldt af Ansigter, blodige af Kammeraternes Saar, frygteligt fordrejede i Angst, stirre vildt ud, — et Syn, jeg aldrig kan glemme, det frygteligste Skue, jeg nogen Sinde har set. Endelig fik de da Dørene op og styrtede ud. Jeg blev saa sanseløs under den grufulde, rædsomme Situation, at jeg greb en Kittel, der laa hængt, og satte den op paa en Stang. Min Hensigt var, om det var muligt at faa Skydningen standset, saa vi kunde faa de døde og saarede bragt bort.

Da der kom Ambulance og Ingeniører for at hjælpe Infanteriet, saa en Officer Kittelen. Han bandede over den og rev den ned. Under Granatregnen fik vi de ulykkelige bragt bort. Fra Skanse 2, der havde bemærket Ulykken, fyredes der af al Kraft for at afvende Fjendens Opmærksomhed noget fra os. — Granaten bragte os 40 døde og kvæstede.

Siden den Dag kom der aldrig Infanteri i Blokuset, og skønt ingen af de i Kælderen værende Konstabler blev saarede, holdt de sig nu altid uden for Huset. Der var for Resten nu ingen Del af Skansen sikker. Dagen efter sad Løjtnanten bag Broagervold, og en Granat stak igennem ved Siden af ham, rev hans Skulder af Led, sprang mod en Kanon og saarede to af os. Det var i øvrigt de eneste Konstabler, der blev saarede i den Tid, vi var paa Dybbøl; at vi slap saa let, var et stort Guds Under.

Da Løjtnant Andersen kom bort for at helbredes, fik vi en Løjtnant Haagensen. Samtidig gav Kaptajnen os Lov til at søge Ly i Løbegravene, naar blot der var en Vagt ved Kanonerne. Skansen lignede en Grusbunke, hvor meget end Ingeniørerne flikkede paa den, og hvad skulde vi egentlig være der efter, naar vi al ligevel ikke kunde skyde? Dækningen i Løbegravene rundt omkring var den allerbedste.

Løjtnant Haagensen søgte straks til Krudtmagasinet, hvor Korporalen og Underkorporalen holdt til. Men da han efter Kanonadens Ophør kom ud, saa han ikke en eneste Konstabel paa Skansen: vi havde jo hele Dagen ligget i Gravene. Han blev lynende vred over denne Opdagelse, og det kan jo ogsaa siges, at det er en underlig Maade at bedække en Skanse paa. Saa blev Underkorporalen sendt ud efter os for at faa os ind i Skansen. Vi nægtede det, da Kaptajnen, hvilket

Løjtnanten ikke vidste, jo havde givet os Lov til at være, hvor vi var. Korporalen fik samme Svar, og saa kom Løjtnanten selv og skældte voldsomt ud. Vi vilde dog ikke ligge i Skansen om Natten, da der kom en isnende Kulde deroppe fra Vemmingbund. Endelig fik han dog akkorderet saaledes med os, at vi ikke skulde være der om Natten, men 16 af os skulde gøre Vagt i Skansen næste Dag. De kom saa derind fra Morgen af; men da Granaterne begyndte at omrode Grusbunkerne, listede vi af, een efter een, ud i Gravene igen. Ved Middagstid var der den Dag en lille Pause, og da Løjtnanten kom op fra Magasinet, hvor han hele Tiden havde opholdt sig, bemærkede han straks, hvorledes vi havde lystret Ordren. Han tog sin Revolver i Haanden og opsøgte os. Da vi bestemt holdt paa Kaptajns Tilladelse og nægtede at ligge i Skansen under Skydningen, truede han med at skyde os, saa gnistrende vred var han. En lille Konstabel fra Ringkøbing raabte da: »Er vi enige, Kammerater?« — »Ja!« gav vi straks til Svar. Saa sprang han om paa højre Fløj, bredte sit Bryst for Løjtnanten og sagde: »Værs'god, Hr. Løjtnant — begynd!« — Der blev dog ikke noget af Skydningen; Løjtnanten gik stille bort.

Om Aftenen kom der Afløsning til os. Vi var bleven meldte som respektstridige, men blev langtfra bedrøvede over denne Sagernes Vending.

Vi blev kommanderede til Kirkeskansen ved Sønderborg, og her fik vi nogle kronede Dage. Navnlig var det en uendelig sød Fornemmelse at sove i et Hus og faa varm Mad en Gang imellem, efter at vi saa længe havde levet under aaben Himmel og levet ved røget Flæsk, Brød, Vand og en halv Pægl Brændevin daglig. Vort eneste Arbejde var at dække os for Tyskernes Granater, og kun ganske faa af disse kom os

i en faretruende Nærhed. Før vi kom paa Kirkeskan- sen, havde vi ingen Anelse om, hvor mange af vore Kammerater der maatte lade Livet i Skanserne, men nu fik vi det at se, da Soldatergravene laa tæt bag ved vor Skanse. Der blev daglig begravet 10, 20, ja der- over ad Gangen. De faldne kom alle i Kister, Gra- ven blev kastet i Størrelse efter de dødes Antal, og Musikken blæste ved hver Begravelse.

Snart efter begyndte Fjenden ogsaa at beskyde Søn- derborg, saa de allerfleste af Indbyggerne maatte flygte; kun ganske enkelte Købmænd, Værtshusholdere, Va- skekoner o. lign. blev tilbage. Kort efter at Beskyd- ningen var begyndt, brændte Raadhustaaet; samme Dag afskødes Vingerne paa Dybbøl Mølle; man for- talte, at Manden, der ejede Møllen, ogsaa havde den i 1848, og da den brændte dette Aar, lovede han at opbygge den saaledes, at den ikke oftere skulde brænde, og dette slog til.

En Morgen tidlig saa jeg en Kvinde staa og grave paa Kirkegaarden. Jeg gik derhen og spurgte, hvad dette skulde betyde. Hun fortalte, at hendes Fader var Graver, men da han laa syg, og Folk var rømt fra Byen, var der ingen at faa fat i, naar en civil var død, og derfor maatte hun nu gøre det. Jeg hjalp hende med at dække Graven, og hun gav mig en Mark derfor.

Om Aftenen den 17. April kom 17. Regiment mar- cherende, men gjorde Holdt lige tæt ved vor Skanse; Mandskabet nægtede at gaa videre. Vi gik hen til dem og fik at vide, at 16. Regiment stod ved Pontonbroen og vilde ikke gaa over for at staa som Skive for Ty- skernes Granater; man vilde ikke gaa videre, før 16. Regiment var gaaet foran. Officererne skældte og smeldte, men det hjalp slet ikke. Saa raabte Chefen: »I maa skamme jer som Hunde, naar I kommer hjem

til eders Forældre, at I ikke vil slaas for Fædrelandet!« — »Det er ikke sandt«, raabtes der, »vi vil gerne slaas, men vi vil ikke skydes ned som Hoveder!« Der var et farligt Hus og Støj. Chefen begyndte saa at trække nogle enkelte Roder ud og kommanderede dem til at gaa; men fra Regimentet raabtes der, at de skulde blive staaende. Endelig kom der Melding om, at 16. Regiment var gaaet over, og da Chefen lovede, at det bestemt skulde blive sidste Gang, de skulde komme paa Dybbøl, fulgte Mandskabet endelig med.

Det blev ogsaa sidste Gang. Næste Morgen tidligt begyndte Stormen. Det var frygteligt at høre og se paa. Saa snart vi kunde naa Fjendens Kolonner, skød vi løs med vore 6 Stk. 36-Pundiger. Vi smed Vaabensfrakkerne og arbejdede med en Lyst og Iver, som vi aldrig havde tænkt os kunde komme under slige Forhold. Straks naar en Granat var udskudt, var en ny i Kanonen. Saa med eet raabte en Underofficer: »Holdt — vi skyder vore egne Folk!« Det viste sig, at Fjenden var inde midt imellem vort eget Infanteri og havde været der en Tid; vi havde da sikkert skudt nogle af vore egne. Kun kort varede det ved. De af vore Folk, der kunde naa Broerne, løb over disse, og Tyskerne havde faaet Kanoner bragt i Stilling paa Dybbøl, saa nu regnede det ned med Granater over de flygtende og over vor Skanse. Men de skød for højt; Granaterne faldt næsten alle sammen bag ved os. Da de fleste af vore Folk var komne over, gav vi os til at skyde paa begge Broerne, og de kom snart i Brand. En lille Afdeling Tyskere forsøgte at løbe ned til Broerne; vi skød paa dem med Kardæsker; de kastede sig straks ned i en Lavning, og vi saa dem ikke mere.

Dette var baade første og sidste Gang, vi havde Lov til virkelig at kæmpe mod Fjenden, og daarligt

var det stadigt gaaet. Endnu holdt vi kun Modet oppe ved Tanken om, at Als var det umuligt at tage, og man vidste da saa ikke, hvad der kunde ske.

Vi havde nu i længere Tid Vaabenhvile, og under denne opkastedes der Smaaskanser ud mod Alssund. Jeg fik Tjeneste i en af Skanserne paa Kjær Halvø lige overfor Sottrup Skov. Det var tydeligt, at Tyskerne havde noget for i Skoven, thi der var en Hamren og Banken hele Dagen igennem. Vi tænkte, at det var Skansearbejde, der udførtes, og at de vilde bombardere Als ligesom Dybbøl. Ingen af os menige havde Anelse om, at det var Baade til Overgang over Sundet, de arbejdede paa. En saadan Tanke var os aldeles fremmed. Dels havde vi jo Skanser foran Sundet, og dels havde vi Panserskibet »Rolf Krake«, som Tyskerne var saa bange for som for den slemme selv, og som let kunde have sejlet saadanne Baade ned som en Flok Ænder. En Dag saa vi dog, at de kørte ud af Skoven med en 30 Stykker Pontonbaade; vi tænkte ved dette Syn, at de maaske havde pønset paa at slaa Bro over Sundet, men opgivet det. Vi skød paa dem med det Resultat, at en Mand og en Hest trimlede omkuld — det var det hele.

Der var hverken Arbejde eller Fare for os i denne Tid. Kun sjældent skødes der fra Dybbøl, og endnu sjældnere svarede vi. Ingen af os menige kunde ane, at Tyskerne vilde tage os, som det skete, og blandt Officererne hørte vi intet, der kunde tyde paa saadant. Et Bevis paa, hvor tryk man i det hele taget følte sig, maa det vel være, at ingen vidste Besked paa, hvor vi i Tilfælde af Angreb skulde retirere; vi var kun bekendt med, at der i Høruphav laa en hel Del danske Skibe.

Den skæbnesvangre Nat, Natten mellem 28. og 29.

Juni, var jeg blandt det afløste Mandskab. Vi laa i vort Kvarter i Kjær By i et Kalvehus og sov alle den sødeste Søvn. Omtrent ved Totiden vaagnede vi ved at høre Geværskud. Den, der laa nærmest Døren, gik ud for at undersøge, hvad det betød, og kort efter kom nogle Infanterister løbende og raabte: »Tyskerne er gaet over!« Den Krønike kunde vi ikke tro, men rejste os dog. Da vi kom udenfor, hørte vi Geværskugler fløjte over Gaarden, og da vi saa tydelig hørte Raabene: »Hurræ—æh — Hurræh—æh!« var vi klar over den sørgelige Virkelighed. Der var intet andet at gøre end at bene af, det bedste vi havde lært. Da vi naaede ned til Ulkebøl, saa vi tre Regimenter staa opmarcherede ganske rolige, skønt Tyskerne i ringe Afstand masede paa, og der kun var eet Regiment paa Strandvagt. Dette mærkelige Forhold var snart det, der ærgrede mig mest under hele Krigen, og det var lige saa ubegribeligt som den Omstændighed, at »Rolf Krake« først, som der sagdes, skulde til at fyre op under Kedlerne, efter at Tyskernes Baade var gaet over med den Klat Folk, der først kom.

Eftersom vi løb, kom der flere og flere til, og alle var i højeste Grad vrede og nedslaede; nu kunde man da forstaa, at der ingen Redning var. Da vi kom til Høruphav, var der ikke Spor af Skibe og heller ikke nogen til at give Besked. Folkene, vi kom forbi, var overmaade flinke; næsten overalt stod der Øl, Mælk eller Vand, som vi kunde drikke af. De sagde, at vi vist skulde til Kegnæs, da Skibene var trukne derhen. Det passede; men det blev langt ud paa Eftermiddagen, inden vi blev indskibede. Det var den almindelige Mening, at var Tyskerne gaet hurtigere paa, vilde de have kunnet tage en Mængde af vore flygtende Folk til Fange, da alt var i den mest frygte-

lige Forvirring, og ingen tænkte paa at sætte sig til Modværge. — Ud paa Aftenen landede vi i Faaborg.

Der er nu ikke stort mere at fortælle. Vi blev trukne omkring til forskellige fyenske Byer og havde saa godt som ingenting at bestille. I Begyndelsen af September blev jeg, sammen med de ældste, permitteret. Vi fik et Pas, som vi skulde vise for de tyske Kommandoer, idet jo hele Jylland var fuldt af Fjender. De var for Resten flinke; jeg kom saaledes til gratis at køre med to østerrigske Underofficerer fra Fredericia til Brande.

Hjemme raadede en uhyggelig og modløs Stemning; det var ikke fri for, at vi Soldater maatte høre ilde for, hvorledes det var gaet. Dette var imidlertid Uret; vi havde døjet nok. Vi var sikre paa, at havde alt ikke været saa forsømt, forældet, mangelfuldt og forvirret, vilde Krigens Udfald, trods den store Overmagt, være blevet bedre.

Og Gud fri os fra at komme saa uforberedt overfor en Fjende een Gang til!

HISTORISK SAMFUND I 1936

Med denne Aargang (1936) har Ringkøbing Amts historiske Samfund udgivet *30 Bind af Hardsyssels Aarbog*. Som sine næstmeste Forgængere udkommer XXX i 900 Eksp. og indeholder Afhandlinger fra forskellige Tider og Steder i Amtet. Efter Styrelsens Beslutning er der tillige i dette Bind optaget en samlet Oversigt over Indholdet af alle de udkomne 30 Bind. Nogle vil maaske mene, at der burde være foretaget en Gruppdeling efter Emnernes Art (Historie, Kulturhistorie, Personahistorie, Folkeminder, Sagn osv.); men da en saadan Deling er vanskelig og ret vilkaarlig, er Indholdsoversigten her, ligesom i Aarg. 1929, ordnet efter Forfatterne i Bogstavorden med de vedføjede Titler paa Afhandlingerne, Bind, Aargang og Sidetal.

Som i de senere Aar har Historisk Samfund ogsaa i 1936 holdt 2 Møder med Foredrag paa skiftende Steder i Amtet.

Aarsmødet i Herning maatte paa Grund af Snevej og Togstandsning udsættes til Søndag den 15. Marts. Efter Indbydelse af Museumsforstander *H. P. Hansen* samledes Styrelsen i dennes Hjem, hvor adskillige Anliggender drøftedes. Man vedtog at tegne en Garanti af indtil 300 Kr. ved et eventuelt Underskud ved Udgivelse af Hjemstavnsbogen for Ringkøbing Amt. M. H. t. en fra et Medlem fremkommen Kritik af Navne- og Saglisten var man enig om, at kun Navne, hvortil der er knyttet Oplysninger, bør medtages i Registret. I Henhold til tidligere Indbydelse om at holde Sommerstævne i Stauning forelaa fra Chr. A. Søgaard et Programudkast, hvorefter Mødet skulde begynde Kl. 2 ved Halby.

Ved det offentlige Møde samledes 60—70 Deltagere paa *Herning Museum*, som man gennemgik under Hr. H. P. Hansens kyndige og fornøjelige Vejledning; man dvælede særlig i Blicher- og Evald Tang Kristensen-Værelserne. En stor Del af Forsamlingen besøgte derefter den gamle Bondegaard. — I Hotel Eydes Sal samledes o. 125 Mennesker. Efter at Borgmester *Kampmann* var valgt til Ordstyrer, holdtes først Generalforsamling. Formanden, Amtmand *Karberg* aflagde Beretning og fremhævede, at det nu var fast Regel, at der holdtes 2 Foredragsmøder aarlig, og at

særlig Sommerstævnet vandt stigende Tilslutning. Der var holdt Aarsmøde med Generalforsamling i Struer Lørdag den 16. Februar 1935 og Sommerstævne paa Nr. Vosborg, i Skærum og Vem Søndag den 30. Juni. Medlemstallet viste en reel Forøgelse af 19 Medlemmer. — Kassereren, eftl. Overlærer *Aldal* fremlagde det gennemsete Regnskab, der godkendtes. — De afgaaende Styrelsesmedlemmer *Th. Kr. Hansen*, *K. K. Jensen* og *J. Aldal* genvalgtes; ligeledes genvalgtes *P. Boisen* som Revisor. — Forsamlingen vedtog Forslaget om Sommerstævnet i Stauning, saa vidt mulig Søndag den 14. Juni, og at afholde næste Aarsmøde i Tarm.

Efter Afsyngelsen af »Jylland mellem tvende Have« i det af Historisk Samfund udgivne Sanghæfte, som forhandlede paa Mødet, holdt Professor *Gudmund Hatt* et meget indholdsrigt Foredrag om Oldtidsagre, idet han indledede med en Omtale af de ældste Vidnesbyrd om Agerdyrkning i Danmark, der har eksisteret i 4000 Aar. Oldtidsagrene kan deles i 5 forskellige Typer, og der er i Jylland nu paavist 96 Forekomster; de er eller har været indrammet af Digevoldinger; de er især talrige i Himmerland og Vardeegnen, men ogsaa i Ringkøbing Amt findes en Del, saaledes i Lomholt, Nygaard, Thorsted og Grøntoft. Professoren foreviste under Foredraget en Mængde udmærkede Lysbilleder og Kort og sluttede med en Omtale af Bopladser. — Foredraget hilstes med Haandklap, og efter at Amtmanden havde takket, sluttedes med Afsyngelsen af »Vort Hjem, du danske Jord«.

Af Hensyn til Dansk historisk Fællesforenings Aarsmøde den 14. Juni ændredes Afholdelsen af *Sommerstævnet i Stauning* til Søndag den 28. Juni. Forinden holdt Styrelsen Møde paa Højsskolehjemmet i Skern, hvor Formanden bl. a. forelagde en Skrivelse fra Lokomotivfører *Scheel-Poulsen* om Fredning af Timsgaards Voldsted; da Ejeren forlangte 500 Kr. herfor, henlagdes Sagen foreløbig, da der ikke var Fare for øjeblikkelig Sløjfning. Dr. phil. *Therkel Matthiessen* havde givet Tilsagn om at holde Foredrag om den ældre Stenalder i Hardsyssel ved Aarsmødet i Tarm; desuden lovede Museumsforstander *H. P. Hansen* og Kontorchef *Erlang* at tale.

Kl. 2 $\frac{1}{2}$ samledes o. 100 Mennesker udfør Halby paa Købmand Thorø Pedersens Grund ved Fjorden, hvor Amtmanden bød velkommen. Hr. *Chr. A. Søgaard* gav en Skildring af Egnen og Klægbanken, hvorom Beboerne fra 1886—97 havde forhandlet med Indenrigsministeriet, der til sidst erklærede Banken for Statsjendom; den var nu tilplantet og fredet. Med Fredningsraadets

Tilladelse foretog en Snes Deltagere Turen derover, medens Forsamlingens Flertal begav sig til Stauning Præstegaard, i hvis store og smukke Have der mødte omtrent 200 Mennesker. Her

Mødepladsen ved Halby.

H. P. H. fot.

talte Lærer *S. K. Børsting* om Præsten *Lars Graversen Brøllund*, der havde bygget Præstegaarden i 1789 og anlagt den ældste Del af Haven. Derefter samledes alle i Kirken, hvor Pastor *L. Schützsach* gjorde Rede for Bygningen, Alterstavlen og Prædikestolen m. m., medens *Chr. A.*

Søgaard indgaaende omtalte Slægtsindskriften paa det store Epitafium.

Dagen sluttede i Forsamlingshuset med fælles Kaffebord, hvori deltog o. 75. Her talte Sogneraadsformand *Chr. Rahbæk* (i St. f. Lærer *Toft*, der var bleven forhindret ved Sygdom i Familien) om Storkøbmanden i Horsens *Jens Jørgen Lindvig*, hvis Moder var en Præstedatter fra Stauning. Efter Foredraget takkede Hr. *Rahbæk*, fordi Historisk Samfund havde henlagt dette Sommerstævne til Stauning. — Amtmand *Karberg* omtalte Historisk Samfunds Arbejde og Hardsyssels Aarbog, som han opfordrede til at støtte ved at blive Medlem. Han takkede StauningBoerne og andre interesserede for godt Fremmøde og sluttede med at minde om næste Aarsmøde i Tarm i Februar.

Der blev under Mødet afsunget 5—6 Sange i Hæftet, der vandt god Afsætning.

»Damerne først!«

H. P. H. fot.

NAVNE OG SAGLISTE

A.

Albertin, Amtmand, 77 f.
Alsing, Peter Struve, Provst, 19
Allsund, Overgang over, 141 f.
Ancker, Løjtnant, 134 f.
Andersen, Løjtnant, 132 f.
Andersen, H. C., Digter, 61 ff.
67, Brev fra (Facs.) 62, »Jyl-
land« (Facs.) 63
Andersen, Peder, Foged paa Nr.
Wosborg, 44
Aulum Fattiggaard, 86

B.

Bache, Johannes Mathiesen,
Præst paa Venø, 14 ff.
Berg, Kjeld, klog Mand, 97
Bjelke, Marie, g. m. Stiftamt-
mand J. Fr. Wind, 44
Bjelke, Ove, til Østraat og Wos-
borg, 42, 44, Bill. 43
Bloch, Biskop i Ribe, 78
Blokhuset i Skanse Nr. 1, 135 f.
Breininge Præstegaard, 21 f.,
24 ff.
Brock, Niels, til Gl. Estrup, 31,
33
Brudelys, 90 f.
Brudesærk, 93
Bryllup, 88 ff.
Bugge, Niels, til Wosborg, 28
f., 45
Bugge Nielsen til Wosborg, 28,
45
Bustrup Skanse, 124 f.

C.

Caars, Jørgen Henriksen, Præst
i Nr. Omme og Breininge,
25 f.
Christensen, Anders, Præst i
Vind, 74
Clement, Skipper, 31, 72

D.

Danevirke, 121 ff.
Danevirkes Rømning, 127 f.
Dorschæus, Anders, Præst i Nr.
Omme og Breininge, 25
Dorschæus, Michael, Præstesøn,
Ejer af Skovgaard, 82 f.
Dorschæus, Terkel, Præst i Vin-
ding og Vind, 76 ff.
Dybbøl, 131 ff.
Dyhre, Christence, g. m. H. F.
Schwanwede, 47, 49
Død og Begravelse, 99 ff., 111
Dødsvarsler, 100, 108 ff., 112
Døende Moder maaler Tøj af
til sine Børn, 106 f.

E.

Ellekilde, Hans, Arkivar og For-
fatter, 86
Eskildsen, Christen, Almisse-
lem, 82 f.

F.

Fenger, Molly Elise, g. m. Etats-
raad A. E. M. Tang, 60
Forprang, 3 ff., 13
Forridere (v. Bryllup), 89
Frederik den Syvende, 61
Frederiksberg (v. Slesvig), 123
Friedenreich, Chr. Daniel, til
Pallisbjerg osv., 53
Friedenreich, Chr. Linde, til
Nr. og Sdr. Wosborg, 52 f.

G.

Gammelvind, Gaard i Vind S.,
73, 80
Gengangere, 114.
Gesinggaard i Randers Amt, 72
Gotlandus, Hermand Nielsen,
Præst i Nr. Omme og Brei-
ninge, 23

Gottorp (Toldsted), 1 f., (Slot),
128 ff.
Grevens Fejde, 31
Græstørv, at drage Børn igen-
nem, 96
Gyldenstjerne, Knud Henrik-
sen, Biskop i Odense, Ejer
af Wosborg, 33 ff.
Gyldenstjerne, Knud (Pred-
bjørnsen), til Wosborg, 40
Gyldenstjerne, Predbjørn, til
Wosborg, 36 ff.

H.

Haagensen, Løjtnant, 137 f.
Haderslev, 123
Haderslev Toldregnskab, 2
Handbjerg, Jens Lauritsen,
Præst i Nr. Omme og Brei-
ninge, 23 f.
Hans, Præst smst., 21
Hansen, Lave, Præst i Møgel-
tønder, 67 ff.
Hardenberg, Mette, g. m. Pred-
bjørn Gyldenstjerne, 39
Hegelund, Anna Jørgensdatter,
Præstekone i Møgeltønder,
70 f.
Hekseri, 91 ff.
Hestebjerg ved Slesvig, 123 f.
Hestehandel, 2, 4 ff.
Hesteopkøbernes Hjemhørsste-
der paa Holstebro Markeder
1646—50, 9—10
Hestemarkedet i Holstebro den
25. Februar, 12
Hofman, Schack Halchus de,
Sdr. Wosborg, 54
Hugorm udenfor Forgangsdø-
ren, 103
Hunds Tuden, 103 f.
Hvas, J., Byfoged i Holstebro, 13

I.

Ib, Præst i Vinding, 75

J.

Jensen, Iver, Krøbling og Al-
misselem, 84 f.
Jensen, Niels, Præst i Idum, 74

Jens i Vejvad, bortført af Bran-
denburgerne, siden Ejer af
Refning, 79 f.
Jocumsen, Jørgen, Gaardfæster,
77 f., 80 f.
Juel, Claus til Nr. (?) og Sdr.
Wosborg, 42, 44
Juel, Jens, til Nr. Wosborg, 40 ff.
Jørgen, Præst i Nr. Omme og
Breininge, 22 f.
Jørgensen, Jens, Gaardfæster,
77 ff., 84.

K.

»Kanonfeber«, 126
Kapellet paa Nr. Wosborg, 37
Kapellet ved Ulfborg Kirke, 37
Kartofler, indførte til Vestjyl-
land, 55
Kegnæs, 142
Kjær, Mette Bagge, g. m. Peder
Tang, 56
Kloge Folk, 93 f.
Kofoed, Conrad Daniel, Amts-
provst i Ribe, Ejer af Wos-
borg, 57
Kolding Eksportsted, 2
Krydser og Kors for at forhekse,
95 f.
Kvæghandel, 2
Kynde (Ebbe), Provst i Holste-
bro, 78, 80
Kyndelissemarked i Holste-
bro, 4, 7
Københavns Belejring 1659, 68 f.

L.

Landemodedom 1789, 15 ff.
Landgilde, 76 ff.
Lange, Ide, til Wosborg, 41 f., 55
Lasaret, 131
Lasaretskib, 150
Lassen, Hans, Præst i Ulfborg,
50 f.
Leth, Christian, til Nr. Wosborg,
Landsdommer, 52
Leth, Henrik, til Nr. Wosborg,
49 ff.
Leth, Niels, til Nr. Wosborg, 49
Ligkaal, 104 f.
Ligskare, som Varsel, 99 ff.

Ligs sammenbundne Storetæer,
110 f.
Ligsærk, 105 f.
Linde, Franz, til Pallisbjerg, 50
Linde, Maren, g. m. Niels Leth,
49
Linde, Sophie, g. m. Henrik
Leth, 50, 54
Livslys, 90 ff.

M.

Marchpenge, 121, 123
Maren Haaning, 94 f.
»Markedstold«, 6
Mejnert, Marie Cathrine, g. m.
1) N. K. Tang, 2) Amtsprovst,
senere Biskop C. D. Kofoed,
56 f., 65, Bill. 57,
Midfaste Marked i Holstebro,
3 f.
Mortensen, Søren, Præst i Nr.
Omme og Breininge, 24
Mælketiggere, 95 f.

N.

Naal, Traad og Flaske med Vand
i Graven til uforløst Kvinde,
112
Niels, Præst i Nr. Omme og
Breininge, 21
Niels, Hr. Peders Søn, Præst
smst., 21 f.
Noe, Chr. Iver, Købmand i Ring-
købing, 51, 56
Nørre Wosborg, Bill. af, 27,
40, 41, 53, 59, 61, 66

O.

Olesen, Kristiane, Husbestyrer-
inde, Folkemindeoptegner, 86
ff., Bill. 86
Opmaaling af Vind Sogns Mar-
ker, 72
Osborg (Wosborg), 27 ff.

P.

Peder, Præst i Nr. Omme og
Breining, 21
Plet, Karen Cathrine, Tjeneste-
pige, 17
Pløshoser, 116

Podebusk, Anna, g. m. Holger
Ulfstand, 33
Podebusk, Jytte, g. m. 1) Niels
Brock, 2) Knud Gyldenstjer-
ne, 33, 35
Podebusk, Predbjørn, 30 ff., 39,
Bill. 32
Poulsen, Jens, Præst i Vinding, 75
Præstetiende, 76 f., 79

R.

Ribe Toldregnskaber, 2
Ringkøbing, Jens Olufsen, Præst
i Nr. Omme og Breining, 24

S.

Sandemænd sætter Skel, 74
Schack, Hans, General, 69
Schwanwede, Herman Franz v.,
til Wosborg, Generalmajor,
44 ff.
Sehested, Tonne, til Sdr. Wos-
borg, 49
Send (til Bryllup), 88, (til Be-
gravelse), 112 f.
Simonsen (Tang), Peder, Gaard-
fæster, 45 ff.
Skanse Nr. 1 og 2 paa Dybbøl,
132 ff.
Skjærum Kapel, 35 f.
Skjærum Mølle, By og Kloster, 35
Skovgaard, Præstegaard i Vind,
79 ff.
Slesvig By, 123 f.
Sophie Lavsdatter, Præstekone
i Stauning, 67 f.
»Sortkjolerne«, Studenterkorps
1659, 69
Stadell, Chr. Pedersen, Præst i
Vinding og Vind, 75
Stenum, Christen, Forvalter paa
Wosborg, 54
St. Hansdags Marked i Holste-
bro, 3 ff., 7
St. Olufsdags Marked smst., 3 ff., 7
Stormen paa Dybbøl, 140
Stormfloden 1532, 30 f.
Stormfloden 1634, 68
Svinn, Mette Kathrine, Kæl-
tringkvinde og klog Kone,
98 f.

Sølle Karen, Tægtbarn og Fat-
tiglem, 115 ff.
Sønderborg, 138 f.
Sønder Wosborg, 33 ff.

T.

Tang, A. E. M., til Nr. Wos-
borg, Etatsraad, 57 ff., Bill. 56
Tang, Christine Lorentze, g. m.
Bryggeriejer H. St. Valeur,
65, Bill. s. S.
Tang, Laust, paa Nør Tang, 51 f.
Tang, Niels Kjær, til Nr. Wos-
borg, 56, Bill. s. S.
Tang, Peder, Købmand i Ring-
købing og Ejer af Nr. Wos-
borg, 51 f.
Tang, Søren, til Thimgaard, 54
Thura, Lauritz, Biskop i Ribe,
20, 25
Told paa Heste, 5 f.
Toldseddel, 5
Trolldoft, Gaard i Vind S. 73
»Tørrefortning«, 6

U.

Ulfstand, Holger, til Skatersjø
og Lille Wosborg, 33, 39 f.
Understrup, Konrad, Gaardejer,
Stedshistoriker, 86
Ursula, Præstekone i Møgel-
tønder, 71

V, W.

Waar (Varsel), 102
Valdemar Atterdag, 29
Valeur, H. St., Bryggeriejer, til
Nr. Wosborg, 65
Vendelboe, Christen og Niels,
til Wosborg, 30
Venø, 14 f., 18
Vestervig Markeder, 2
Wind, J. Fr., Stiftamtmand i
Trondhjem, Ejer af Wosborg,
44
Vindboerne, 73
Vindris, Borg i Vind Sogn, 73
Wosborglille, 61, Bill. 60

OVERSIGT

OVER

INDHOLDET AF HARDSYSSELS AARBØGER

1—XXX, 1907—36

A.

- Abildtrup, J.: Fæstebonden Mads Videbæks Strid. XVII, 1923, S. 1—27.
- Aldal, J.: Struers Historie til omtr. 1870. XVIII, 1924, S. 65—154.
- Holstebros Ildebrände 1697—1794. XX, 1926, S. 1—106.
 - Hardsyssel under det 17. Aarhundredes Krige. XXII, 1928, S. 103—154.
 - P. Storgaard Pedersen. XXV, 1931, S. 11—19.
 - Vestjyske Trolddomssager. XXV, 1931, S. 66—109.
 - Hardsyssels Degnehistorie (Anmeld.) XXV, 1931, S. 154—155; XXVIII, 1934, S. 167.
 - Skoleforstander J. P. Haahr, XXVI, 1932, S. 132—135.
 - Et Korrektiv. XXIX, 1935, S. 129—130.
- Andersen, A. N.: Frederik VI.s Besøg i Lemvig og Omegn d. 21. Juni 1826. VI, 1912, S. 137—150.
- Muldvarpens Fremtrængen i Skodborg og Vandfuld Herred. XIX, 1925, S. 150—155.
- Andersen, Th.: Kierkegaardslægten og Sædding. XXVII, 1933, S. 26—40.

B.

- Barfod, A. Tang: Nørre Wosborg og dens Ejere gennem 600 Aar. XXX, 1936, S. 27—66.
- (Bek, Jakob, og Pedersen, P. Storgaard): En gammel Landsbylov fra No og Ølstrup, XIX, 1925, S. 156—160.
- Bloch, Jørgen Victor: Erindringer fra mit Liv. XIV, 1920, S. 100—150.
- Brødsgaard, J. J.: Christen Nielsen, en vestjydsk Bondekarls mærkelige Livsførelse. II, 1908, S. 141—160.

C.

- Ch·Ch: Den russiske Orlogsfregat »Alexander Newsky«s Stranding. XV, 1921, S. 150—158.
- Christensen, Chr.: Tilstanden i Hardsyssel paa Christian VI's Tid. XIII, 1919, S. 101—158; XIV, 1920, S. 23—45.
- Christensen, P.: Et Giftmord. XXVI, 1932, S. 142—143.

- Christensen, P.: Frederik d. Sjettes Besøg i Holstebro og Ringkøbing 1824. XXVIII, 1934, S. 156—158.
- Christensen, Stephen W.: Berigtigelser til C. Møller: Borbjerg Sogns Historie. XXV, 1931, S. 134—148.
- Christensen, Villads: Stubber Klosters Historie. V, 1911, S. 37—112.
- Gudum Klosters Historie. VII, 1913, S. 87—149.
- Jørgen Lauridsen Friis, en vestjydsk Præsteskæbne. XVII, 1923, S. 49—141.

D.

- Dansk historisk Fællesforening. V, 1911, S. 173; VIII, 1914, Omsl. 2. og 3. S.
- Dinesen, Jens Chr.: Slægtsoptegnelser og Minder. XIX, 1925, S. 54—114.

E.

- Egeberg, Edv.: Biskop H. A. Brorsons Visitatser. IX, 1915, S. 93—110.
- Eisenreich, C. P.: Konsul Anthon Andersen. III, 1909, S. 157—163.
- Erlang, F. K.: En gammel vestjydsk Folkebogsamling. II, 1908, S. 87—104.
- Noget Billedstof. XXIX, 1935, S. 70—86.

F.

- Falbe Hansen, E.: Erindringer fra Vestjylland for henved 50 Aar siden. III, 1909, S. 112—144; IV, 1910, S. 157—210.
- Faurschou, Joh.: Gamle Laurids Korsholm i Dejbjerg. X, 1916, S. 69—92.
- Barndoms minder fra Ringkjøbing-Eggen. XIII, 1919, S. 1—25.
- Barndoms minder fra Lemvig 1857—64. XVI, 1922, S. 1—21.
- Fløe, Palle: Om Fortids Lægevæsen. II, 1908, S. 188—191.
- Et Kongebrev om »Manufacturer«. II, 1908, S. 192—195.
- Landsdommer Jens Lassen. IV, 1910, S. 22—27.
- En Rømningssag fra Stavnsbaandets Tid. IV, 1910, S. 28—34.
- To Ejendomsprocesser. V, 1911, S. 149—157.
- Hoveris og Landgildelister for det Fæstegods i Ryde Sogn, som 1790 hørte under Rydhave. VI, 1912, S. 91—94.
- Skelbreve og Skeltrætter. IX, 1915, S. 79—92.
- Om en Bro i Arnborg. XIII, 1919, S. 81—83.
- Indvinding af Salt ved den sydlige Ende af Ringkøbing Fjord. XIII, 1919, S. 84—90.
- Udskiftning af Lønborggaard og Gods 1792—93. XV, 1921, S. 113—140.

Fussing, Hans H.: Herningsholm i Midten av det syttende Aarhundrede. XXVIII, 1934, S. 101—115.

G.

Gade, Chr.: Gamle Lundsgaard. XXVII, 1933, S. 143—160.

Galster, Kjeld: Jylland mellem tvende Have —. XXVII, 1933, S. 1—25.

H.

Haahr, J. P.: Enkedronning Caroline Amalies Forhold til Sir Skole og Lærer H. J. Hansen-Sir. XVIII, 1924, S. 1—37.

Hansen, A. R.: Lidt om Stenaldergravene i Vestjylland. III, 1909, S. 145—156.

Hansen, H. P.: Pæ Egebjærg. XVI, 1922, S. 22—49.

— Fisketiende. XVII, 1923, S. 146—147.

— »Æ Amsstaaww«. XIX, 1925, S. 161—162.

— Soldaterbreve fra 1864. XXVI, 1932, S. 108—131.

Hansen, Niels Cl. og Aldal, J.: Brev fra Sognepræst i Holstebro Ebbe Kynde. XXVIII, 1934, S. 116—118.

Hansen, S. Karl: Tarm By og Omegn. XV, 1921, S. 38—86.

— Noget om »Bornholmerne«. XVII, 1923, S. 37—44.

Heilskov, Chr.: Historisk topografisk Tidsskrifts-Index for Ringkøbing Amt. XIV, 1920, S. 1—22.

Husted, N. Olesen: Stænderforfatningen og dens Gennemførelse i Ringkøbing Amt. IX, 1915, S. 140—165.

— Ringkøbing Amts politiske Historie i Stændertiden. XI, 1917, S. 110—131.

Hvidtfeldt, Johan: Holstebro Markeder i ældre Tid. XXX, 1936, S. 1—13.

— En mærkelig Præsteskabne. XXX, 1936, S. 14—19.

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt (Stiftelse). I, 1907, S. 153—154.

I.

Idum, A. R.: Ringkøbing-Lægen Christian Hansen Legardt. XIII, 1919, S. 91—95.

J.

Jensen, Chr.: Præsten Jacob Schive. XVIII, 1924, S. 38—62.

Jeppesen, Alfred: Bure Kirke. XIII, 1919, S. 96—100.

Jeppesen, J.: Jordbunds-Sænkning ved Nissum Fjord. IV, 1910, S. 35—40.

— Kr. Larsen Vestergaard, Ulfborg. XXV, 1931, S. 1—10.

Jespersen, Esbern: Stendyssen ved Præstbjerg. XXVI, 1932, S. 102—107.

— Den store Landbrugskrise i forrige Aarhundrede og gammel-dags Hjælpsomhed i Vinding-Vind. XXVIII, 1934, S. 139—155.

Jespersen, Esbern: Hjemstavnsforskning, dens Kilder og samfundsmæssige Betydning. XXIX, 1935, S. 1—13.

— Vind Præstegaard. XXX, 1936, S. 72—85.

Jespersen, L.: Bispevisitatser i Hammerum Herred. XXVI, 1932, S. 8—23.

— Biskop Brorson i Vandfuld Herred. XXIX, 1935, S. 61—69.

K.

Kaae, Alfred: Indsande. Flyvesandet i Klausie og Thorsted Sander. XXVI, 1932, S. 74—85.

Klastrup, Kristen: Gammel Sogns Vide. XXV, 1931, S. 110—115.

Klitgaard, C.: Hr. Bertel Agerholms Syner. I, 1907, S. 10—21.

— Et Brev fra 1521. V, 1911, S. 158—160.

— Af Ringkøbing Amts Annaler. VII, 1913, S. 51—54.

— En Bryllupsvis. XV, 1921, S. 159—160.

Kristensen, Evald Tang: Niels Møller i Vedersø. II, 1908, S. 130—136.

— Af Bording Kirkebog. V, 1911, S. 145—148.

— Lidt om Præster og Degne paa Holmsland og om Søsgaard og Rybjerg. VI, 1912, S. 106—136.

— Et gammelt Kirkesyn. XII, 1918, S. 115—119.

Kristensen, H. K.: Vide og Vedtægt for Sønder Bork Mark 1639. XXVI, 1932, S. 136—141.

— En Brandtomt af et Hus fra Folkevandringstiden. XXVIII 1934, S. 83—100.

Kristensen, K.: Ilderhede Kirke og dens Omegn. IV, 1910, S. 1—21.

Kristensen, P.: Lidt om Haderup og Sevel Præsteembeder. I, 1907, S. 150—152.

— Om Sevel Sogn. II, 1908, S. 161—166.

Krog, A.: Omrids af Lægevæsenet i Ringkøbing Amt indtil 1915. IX, 1915, S. 49—78.

Kromann, N. M.: Skøde paa en Begravelsesplads i Ringkøbing Kirke. XXIV, 1930, S. 170—171.

L.

Larsen, Henrik: Mark-Fællesskabet i Hardsyssel i ældre Tider. XXV, 1931, S. 20—57.

Lind, M., og Aldal, J.: Minder om Holstebro. X, 1916, S. 93—144 og XI, 1917, S. 45—109.

Lund, K.: Sagn ved Bovbjergkysten om Kongens Søn fra Engelland. VII, 1913, S. 61—65.

M.

Madsen, J. P. Haahr: Uddrag af en Forhandlingsprotokol for Skolelærerforsamlinger i Hjerm-Ginding Herreder. XI, 1917, S. 132—162.

- Madsen, J. P. Haahr: Fortsatte Uddrag af Forhandlingsprotokollen for Lærerkonventer i Hjerm-Ginding Herreder. XIV, 1920, S. 46—99.
- Præster i Mejrup og om Præstegaarden. XII, 1918, S. 84—114.
- Madsen-Vorgod, N.: Fra Vorgod-Nr. Vium Kommune 1804—70. XVI, 1922, S. 67—121.
- Fra Aulum 1772. XVI, 1922, S. 151—152.
 - Fra Vorgod og Nørre Vium Sogne. XX, 1926, S. 107—139.
 - Da Engbjerg vilde skilles fra Harboøre. XXIV, 1930, S. 152—157.
 - Udskiftningen i Videbæk 1801. XXVII, 1933, S. 41—49.
- Medlemsfortegnelse. I, 1907, S. 161—174; — (Til- og Afg.) II, 1908, S. 199—202; III, 1909, S. 166—168; IV, 1910, S. 237—239; V, 1911, S. 163—172; VIII, 1914, S. 166—175, — (Fordeling paa Sogne og Købst.) IX, 1915, S. 174—175; XI, 1917, S. 170—171; XII, 1918, S. 157—158 — XXI, 1927, S. 173—183; XXIX, 1935, S. 137—150.
- Møller, C.: Borbjerg Sogns Historie. XXII, 1928, S. 1—102; XXIII, 1929, S. 1—95.
- Møller, Thomas: En gammel Mordsag fra Vejbjerggaard. VI, 1912, S. 41—47.
- Minder fra 1864. XXV, 1931, S. 116—133.
 - Fra 1848. XXVII, 1933, S. 50—53.

N.

- Nielsen, H. Grüner: Folkeviser fra Hardsyssel. XXVIII, 1934, S. 1—27.
- Nygaard, S.: Godsslagtningen i Bovling Amt. XII, 1918, S. 49—83.
- Nørskov Lauritsen, P.: En Barnemordsag i Hjerm 1767. XX, 1926, S. 140—154.

O.

- Okholm, H.: Ringkøbing Amts landøkonomiske Selskab. X, 1916, S. 1—68; XI, 1917, S. 1—44; XII, 1918, S. 1—48.
- Olesen, V.: Bankdirektor Chr. Møller Schou. XI, 1917, S. 163—166.
- Overgaard, N.: En Heksesag fra 1726. XXIV, 1930, S. 158—169.
- En Hededyrkers Skæbne. XXVI, 1932, S. 24—34.

P.

- Paarup, P. F. Pedersen: Salget af Gjording-Vemb og Bur Kirker. XXI, 1927, S. 164—167.
- Pedersen, Andr., og Jensen, Chr.: Om Linde By i Asp Sogn. VI, 1912, S. 1—40.

- Pedersen, P. Storgaard: Om Fortids Lægevæsen. I, 1907, S. 22—39.
- Fra Løbedegnenes Tid. I, 1907, S. 40—51.
 - Degnenes økonomiske Tilstand i Hammerum Herred for omtrent 200 Aar siden. I, 1907, S. 52—58.
 - Meddelelser om Ulves Forekomst i Jylland, særlig i Ringkøbing Amt. I, 1907, S. 109—126.
 - Christen Sørensen Longberg. I, 1907, S. 127—139.
 - Et Brev fra Aaret 1807. I, 1907, S. 140—143.
 - Staby højere Bondeskole. II, 1908, S. 11—67.
 - Fra Skjernegnen i Pietismens Tid. II, 1908, S. 68—86.
 - Lidt mere om de gamle Møllerfolk i Vedersø. II, 1908, S. 137—140.
 - Borris Seminariums Historie. III, 1909, S. 71—105.
 - Udtog af en gammel Edsbog. III, 1909, S. 106—111.
 - Fastsættelse af Hoveriet til Herregaarden Aabjerg. IV, 1910, S. 95—101.
 - Brødremenighedens Virksomhed i Hardsyssel. IV, 1910, S. 102—156.
 - De store engelske Krigsskibes Stranding 1811. V, 1911, S. 1—24.
 - En Lærebogsstrid i Hammerum Herred. V, 1911, S. 25—36.
 - Om Landsbydegnenes Kaar 1741. VI, 1912, S. 48—61.
 - Hee Kirke. VI, 1912, S. 62—90.
 - Meddelelser om Slægten Harpoth. VII, 1913, S. 1—50.
 - Tvis Kloster. IX, 1915, S. 1—48.
 - Af Ringkøbing Kirkes Historie. XII, 1918, S. 148—153.
 - Latinskolerne i Hardsyssel. XIII, 1919, S. 26—80.
 - Slægten Tang. XV, 1921, S. 1—37.
 - En gammel Forpagtningskontrakt paa Herregaarden Volbjerg. XVII, 1923, S. 28—36.
 - Lidt om Holstebro Markeder i ældre Tid. XVII, 1923, S. 45—48.
 - Om Byskatterne 1655 af Købstæderne i Hardsyssel. XVII, 1923, S. 142—145.
 - En Præsteindberetning om Brejninggaard. XVIII, 1924, S. 155—156.
 - Oddum Sogns Historie. XIX, 1925, S. 1—53.
 - Smaatræk om Familien Krag's Medlemmer i Hardsyssel. XXI, 1927, S. 73—95.
 - Fra Holmsland. Træk af Øens og Klittens Historie. XXI, 1927, S. 136—158.
 - Meddelelser om en gammel Bondeslægt i Sdr. Esp. XXI, 1927, S. 159—161.
 - Om Familien Gyldenstjerne paa Nørre Vosborg. XXIII, 1929, S. 96—112.

- Pedersen, P. Storgaard: Vestjydske Ordsprog især fra Hardsys-
sel. XXIV, 1930, S. 113—151.
- Bøvling Amt og Egn samt Fiskeri ved Vester-Kanten.
XXV, 1931, S. 58—65.
 - og Severinsen, P.: J. A. Trøstrup. IX, 1915, S. 166—169.
- Petersen, A.: Klagesange over Lemvigs Ildebrande i 1684. VII,
1913, S. 55—60.
- Pinholt, J. Gr.: Landlig Fattigforsørgelse 1804. I, 1907, S. 59—61.
- Natmand Jørgen Christian Kollis Forsørgelse. II, 1908,
S. 105—114.
 - Lemvigegnens sidste Brændevinstøj. V, 1911, S. 113—118.
 - Den »synske« Fisker Kristen Møllerup. V, 1911, S.
119—125.
 - Paaskeæggene til Hove Præsteembede. V, 1911, S. 126—
128.
 - Fra Landsbyskolens Barndomstid (Købmand Christen
Strandbygaard, Ringkøbing, og Staby Skolevæsen). VI,
1912, S. 95—98.
 - Hornskeerne. (En døende vestjydsk Industri). VI, 1912,
S. 99—102.
 - Hemmet Sognebeboere og Skolevæsenets Forbedring. VI,
1912, S. 103—105.
 - Bryllup paa Lemvigegnen til omkring 1870. VII, 1913,
S. 80—86.
 - Vesterhavsfiskeri og Havfiskere. XV, 1921, S. 87—111.
 - »Knopmandens Penge«. XXVIII, 1934, S. 158—159.
 - (og Beck, Eskild): Erindringer fra 1864. XXX, 1936, S.
121—143.
- Poulsen, Ejnar: Estvad-Rønbjerg Skole og Degnehistorie. XII,
1918, S. 120—135, XVI, 1922, S. 122—141.
- Hardsyssels Degnehistorie (Ginding Herred). XXIV,
1930, S. 1—59.
 - Hardsyssels Degnehistorie (Meddelelse). XXVI, 1932, S.
155.

Q.

- Qvistgaard, Erh.: Gamle Ligsten paa Holstebro Kirkegaard
1767. XXVI, 1932, S. 1—7.
- Bønskrift til Kongen fra fhv. Sognepræst i Bork, Ole
Clausen. XXVI, 1932, S. 99—101.
 - Spredte Træk fra Kirker og Kirkegaarde i det 17. og 18.
Aarhundrede. XXVII, 1933, S. 128—142.
 - Kaldsbrev for Sognepræst Knud Jørgensen Kolding i Se-
vel i Aaret 1650. XXIX, 1935, S. 14—18.
 - Brøstfældige Kirker i Vestjylland i Aaret 1731. XXIX,
1935, S. 19—22.
 - Da Wallenstein i 1627—29 hærgede i Jylland. XXIX,
1935, S. 23—26.

Qvistgaard, Erh.: Register paa Præsternes Navn udi Nr. Omme og Breininge Sogne. XXX, 1936, S. 20—26.

R.

Rambusch, S.: Erik Begtrup Holst. II, 1908, S. 1—10.

Rasmussen, R. A. J.: Idom Degneembedes Historie 1739—1905. XVI, 1922, S. 50—66.

Ravnholt, A.: Af en Landsbylærers Dagbog. XXI, 1927, S. 1—72.

(Redakt.): Emanuel Falbe Hansen. IV, 1910, S. 211—212.

Rettelser og Tilføjelser. II, 1908, S. 196—197.

Rygaard, Oscar: Nogle Barndomserindringer fra en Købmandsgaard paa Landet og fra København i 1840—50'erne. XXI, 1927, S. 96—119.

Rordam, H. F.: En skarp Præst. V, 1911, S. 161.

S.

Sandvad, Holger: Præsteberetning fra Lemvig 1766. IX, 1915, S. 133—139.

Sandvad, S.: Henrik Stampe Vilstrup. II, 1908, S. 182—187.

Schmidt, August F.: Hellige Kilder i Ringkjøbing Amt. XX, 1926, S. 155—168.

— Sagn og Tro knyttet til Sten i Ringkjøbing Amt. XXIII, 1929, S. 146—155.

— Dr. Oluf Niensens Arbejder om Ringkjøbing Amt. XXVI, 1932, S. 86—98.

— Fra Holmsland. XXVII, 1933, S. 109—127.

— Folkeliv og Folketro fra Aulum. XXX, 1936, S. 86—120.

Schoppe, J.: Præsten H. A. Wiborgs Oplevelser under Krigen 1849. XXVII, 1933, S. 54—81.

Schou, Peter: Mads Schou paa Holtbjerg. XXVI, 1932, S. 46—73.

— Frederik Christian Schou. XXVII, 1933, S. 82—108.

— Konsul Mads Schou, Struer. XXIX, 1935, S. 44—60.

Schütte, Gudmund: Haruderne eller Hardsysselboerne. XXII, 1928, S. 155—167.

Schöna, M.: Frederik VI.s Besøg i Lemvig og hans Inspektion af Havkysten. XV, 1921, S. 141—149.

Sehested, Thyra: Lidt om Jens Sehested. XVII, 1923, S. 148—158.

— Nogle Notitser om Niels Sehested, Ejer af Bækmark i Flynder Sogn 1623—1627. XXVIII, 1924, S. 63—64.

Severinsen, P.: Hardsyssel. I, 1907, S. 3—9.

— Fra Landsbykolens Barndomstid i Ringkjøbing Amt. I, 1907, S. 79—108; II, 1908, S. 115—129; IV, 1910, S. 213—225; VI, 1912, S. 151—158; IX, 1915, S. 111—132.

— Fra Vesterhavskysten 1548. I, 1907, S. 144—146.

— Klagebrev til Christian II over Knud Gyldenstjerne til Tim. I. 1907, S. 147—149.

- Severinsen, P.: Stadil Præster i Reformationsaarhundredet. II, 1908, S. 167—173.
- Degnen fra Havet. II, 1908, S. 174—181.
 - Hardsyssels Kirker. III, 1909, S. 1—70.
 - Tim—Madum Præstehistorie. IV, 1910, S. 53—94.
 - Nørre Horne Herreds Kirker. IV, 1910, S. 226—235.
 - Klage over Søndagshandel og Uskik ved Gudstjenesten i Holstebro. V, 1911, S. 142—144.
 - Stolestads-Register for Gudum Kirke. VI, 1912, S. 167—170.
 - Fra gamle Kirkeregnskabsbøger. VII, 1913, S. 150—174.
- Sidelmann, Andreas: Slægten fra Vester Rammeskov. XXIX, 1935, S. 44—60.
- Skautrup, Peter: Nogle højnavne i Hardsyssel. XXI, 1927, S. 120—135; XXII, 1928, S. 168—183; XXIII, 1929, S. 156—168.
- Nogle bemærkninger om vort mål. XXIX, 1935, S. 27—43.
- Sulkjær, Johan C.: Om Vejvæsen i Hammerum Herred 1773—1843. XXVIII, 1934, S. 119—138.
- Af E. C. Krarups Dagbøger 1831—39. XXIX, 1935, S. 87—109.
- Søgaard, A.: En Præstesøn fra Stauning. XXX, 1936, S. 67—71.
- Sønderis, M. S. J.: Venø før og nu. XIX, 1915, S. 115—136.

T.

- Tholle, Johannes: Haver og Havedyrkning i Ringkøbing Amt. XXIV, 1930, S. 60—112.
- Flora og Folketro, især i Ringkøbing Amt. XXVIII, 1934, S. 28—66.
- Thøgersen, Knud: Præsten som kommunal Mand. Strejflys over Dybe—Ramme Kommunes Historie. I, 1907, S. 62—78.
- Tryde, E.: En jydsk Lerkargrav (romersk Jernalder) i Grønsbjerg By. XXVIII, 1934, S. 67—82.
- Trostrup, J. A., Jacobsen, Jørgen, Andersen, Ole og Olesen, Lauritz: Gamle Minder fra Hammerum Herred. VIII, 1914, S. 1—165.

U.

- Uldall, Kai: De gamle Kirkeriste. XXVI, 1932, S. 35—45.

V., W.

- Wammen, J. P.: Gravør Ole Elifsen Veedsfald, sen. VII, 1913, S. 66—79.
- Vedtægter for historisk Samfund for Ringkøbing Amt. I, 1907, S. 155—158; XXVI, 1932, S. 148—150.
- Vejlager, Johannes: Genforeningsmindesmærkerne i Ringkjøbing Amt. XXIII, 1929, S. 113—145.

Vesten, L.: Den ældste Kirke i Husby og en Kongsgaard, der blev Præstegaard. XVI, 1922, S. 142—150.

— Kabbel Kirke. XIX, 1925, S. 137—149.

Vestergaard, Kr. Larsen: Folke- og Fortidsminder fra Ulfborg Sogn. IV, 1910, S. 41—52.

— Stenalderhavets Udbredelse og efterladte Spor i Hardsyssel. V, 1911, S. 129—141.

— En forsvunden Kirke i Hardsyssel. VI, 1912, S. 159—166.

— Studier over Ulfborg Sogns ældste Kirkebog. XXII, 1918, S. 136—147.

— Kavvel Kirke. XX, 1926, S. 169—183.

— Hellige Kilder. XXI, 1927, S. 162.

— Amtstuen i Madum Sogn. XXI, 1927, S. 163.

Meddelelser, Medlemslister og Navnefortegnelser til Afhandlinger samt Regnskaber er for Aargg. 1907—30, I—XXIV, afstattet af P. Storgaard Pedersen; for Aargg. 1931—36, XXV—XXX af J. Aldal.

Oversigten over Indholdet af Hardsyssels Aarbøger I—XXII (i Aarg. 1929) er udarbejdet af P. Storgaard Pedersen. Om arbejdsdelen og Videreførelsen af Indholdsoversigten til alle 30 Bind i denne Aarg. (1936) er foretaget af J. Aldal.

Rettelser til Medlemslisten i Aarg. 1935.

S. 141²: Møborg skal være Flynder.

S. 147¹: Hansen, H. K., Lærer, Feldborg, skulde været opført blandt indenamts Medlemmer.

S. 148²: Helstrup (begge) skal være Kelstrup.

Regnskab for Ringkøbing Amts historiske Samfund

fra 1. Januar til 31. December 1935.

Indtægt:	Kr.	Ø.	Udgift:	Kr.	Ø.
Beholdn. i Sparekasse og kontant $\frac{1}{2}$ 35	1798	13	Foredragsmøder	191	50
Statstilskud for 4 Kvartaler	155	00	Forfatterhonorarer	261	50
Tilskud fra Banker og Sparekasser:			Aarbogens Trykning og Indb., Bill. og Klichéer	1114	00
Lemvig Bank	25	00	Aarbogens Udsendelse, Brevpenge og Te- lefonsamtaler	207	03
Ringkøbing Landbobank	50	00	Bekendtgørelser	119	56
Ringkøbing Bank	25	00	Papir og Tryksager	84	15
Lemvig Folkebank	20	00	Bidrag til dansk histor. Fællesforening .	38	79
Holstebro Bank	25	00	Bidrag til Kirkegaards-Stenen i Sædding	25	00
Holstebro og Om. Sparekasse	50	00	Tilbagekøb af ældre Aarb. og Bogkøb .	34	50
Ulfborg Sogns Sparekasse	25	00	Forskellige Smaaudgifter	5	80
Lemvig og Om. Sparekasse	25	00	Sekretærens og Kassererens Løn	300	00
Skjern Sogns Sparekasse	20	00	Beholdning $\frac{31}{12}$ 1935: I Sparekassen . .	2158	99
Aarsbidrag 1935 for 713 Medlemmer . . .	2024	50	Kontant Kassebeh.	87	35
Restancer fra 1934	12	00			
Betaling for solgte Aarbøger	159	00			
Godtgjorte Forsendelsesudgifter	152	53			
Indvundne Renter	62	01			
	4628	17		4628	17

Holstebro, 31. December 1935.

J. Aldal,
Kasserer.

Ovenstaaende Regnskab er revideret af undertegnede; intet fundet at bemærke.

p. t. Holstebro, den 5. Februar 1935.

P. Bojsen.

P. Meldgaard.